

371. Államok
2000-2001
100. oldal

CSALÁD GYERMEK IFJÚSÁG

■ KÖRÖKÖZ
HÍRLEHETŐ
KÖZLÉS

■ TÁRSASÁGI
KULTÚRA

■ ÉLETRÖPTELÉS
ÉRTÉKELÉS

■ ÉRŐKÖZMŰ,
KÖRÖKÖZ
KÖZLÉS

Tartalom

■ BEVEZETŐ	
▪ Gyórfi Éva: Cumik és cuclik	4
■ FÓKUSZBAN	
Dr. Pécsi Tibor : Gyerekkori elhízás	8
■ MÉRLEG	
▪ Szótsné Karkus Zsuzsanna és szerzőtársai: „Gyermekvédelmi gondoskodásban és családban nevelkedő serdülőkorúak érzelmi intelligenciája, megküzdési stratégiája és szorongása.”	17
■ NÉZŐPONT	
▪ Józsa Viktor: Irányelvek, standardok, protokollok	22
▪ Biró Dániel: Minőség a családgondozó szemével	36
■ ESETTANULMÁNY	
▪ Korbuly Ágnes: A kamaszok elviselésének művészete	39
■ AJÁNLÓ	
▪ Szabóné Erdős Gyöngyi: Polcz Alaine: Egész lényeddel	42
■ BESZÁMOLÓ	
▪ Peter Boshier: Családi Csoportkonferenciák: mit tapasztalnak a bírók?	43
■ BEMUTATJUK	
▪ Tóth Julianna: A gyermekvédelmi szakellátásban élők speciális helyzete Élménypedagógia a gyermekotthonokban	51
■ ÁLLÁSFOGLALÁS	
▪ Gyermekpornográfia – Visszaélés tiltott felvételekkel, visszaélés a gyerekekkel	66
■ MOZAIK	68

Cumik és cuclik

*Az angol iskolások utálják Jamie Olivert, ő az angol tízévesek legnagyobb ellensége, derül ki a School Food Trust felméréséből. A megkérdezettek legnagyobb baja az angol tévészakáccsal, hogy hadjáratának köszönhetően nem lehet már hamburgert és sült krumplit kapni az iskolai étkezdékben és büfékben. „Korábban választhattunk olyasmit is, amit szeretünk, de mára Jamie Oliver miatt nem maradt más a menün, mint gyümölcs és párolt hal. Szóval a ficsó nem tartozik a kedvenceink közé” – mondták a megkérdezettek. A felmérésből az is kiderült, hogy Oliver próbálkozásai ellenére sem esznek a tinédzserek több zöldséget vagy gyümölcsöt Angliában.*¹

Jamie Oliver úgy két éve vette a fejébe, hogy kiirt minden egészségtelen ételt az angol iskolák kintinájából, amihez a brit kormány támogatását is megkapta. És kapott szülői együttműködést is. Ez Anglia. És elképzelhető, hogy csak így lehet: kísérleti programok iskolákban, kisközösségi kultúrateremtés modellnyújtással, gyerekek és szülei aktív bevonása, médiakampány tartósan és kormányzati támogatás, uniós nyomás.

És ha még ez sem elég, hol is kezdjük el Magyarországon? Láttuk, mit okozott a Sulibüfé-nyilatkozat, tudjuk, mennyire nem hatékony a szabályozás önmagában, milyen rugalmatlan a gyereketkeztetés intézményesült rendje, nap mint nap szembesülhetünk a szakemberek közönyével vagy ismerethiányával, a korszerű szakirodalom elérhetetlenségével, a legjobb szándékú szülők, nagyszülők információhiányával.

Fókuszban a táplálás, etetés. Jót s jól.

Vajon mit rontunk el már az elején, vagy később, hogy a mai gyerekek sült krumplin és hamburgeren szeretnének felnőni?

Kezdjük azzal, hogy mi a jó, mi ízlik a magzatnak, a babának... Vagy induljunk csak el a cumiktól? Hiszen nálunk erre nézve részletes szabályozás van: csak olyan cumi gyártható és forgalmazható, amely megfelel a vonatkozó rendeletben előírt részletes egészségügyi követelményeknek. Arról már kevesebb információt találunk, pontosabban egymásnak szögesen ellentmondókat, hogy mikor, miért vegyünk egyáltalán cumit, hogyan válasszuk ki a megfelelőt és mégis milyen legyen az a cumi, ami az anya mellét fogja helyettesíteni, optimális esetben nem leszoktatva a kisbabát a szopizásról egészen. Merthogy alapvetően a cél mégiscsak az lehetne, hogy a maga természetességében, a szopatással kezdődjön az étkezés, táplálás. Szopatási kultúra – étkezési kultúra. Mint tudjuk, van összefüggés.

Mikor van egyáltalán létjogosultsága a cuminak, mi és miért élvez prioritást? Mindenképpen oda kellene figyelni arra a markáns problémára, hogy mi befolyásolja az un. laktációs menedzsment „tanmenetét”: a szakmai-elméleti bázisú és gyakorlatban igazolódott tételek, vagy az anyatejet helyettesítő készítmények gyártóinak és forgalmazóinak marketingje².

Működnek-e az anyai un. ösztönök – mert a babaiak biztosan, ha van esély rá, hogy kipróbálják –, meddig, és kinek is kell kampányolni annak érdekében, hogy a friss anyukák az anyatejes táplálást helyezték előtérbe? Nem írnám le, volt-e ott, ahol én szültem szopatásra specializálódott bába³, vagy csak egy fáradt-mogorva csecsemős nővér másfél napos csúszásban ahhoz képest, hogy első kudarcélményemet e téren megszereztem teljes pánikban. Valóban feladat kedvet csinálni, felkészíteni, segíteni a kezdeti bukdácsolásban, megtanítani ápolni a gyulladt és fájó mellet, és toleranciára bírni a publikumot, ha nyilvános helyen lesz éhes a kicsi.

Nem mutatom be teljeskörű tevékenységüket, de hivatkoznék a számos országban már működő un. szopatásvédelmi bizottságokra⁴, megannyi kampányra és indítványra⁵, amelyek hatékony véleményformáló erőnek bizonyulnak laikusok, szakemberek és politikai döntéshozók köreiben egyaránt – és noha a befolyásolás is egyfajta tudomány, megoszlanak az álláspontok arról, hogy a szopatófotelig vagy ebédlőasztalig eljutni valóban csak nagyon tudatos és effektív kommunikációval, lépésenként lehet, vagy robbantással. Ha pedig az elkötelezett anyák nem bírják kivárni, hogy a többség szemlélete is odaérjen, hogy a szopatás jó, még mindig kiülhetnek szervesen „tüntetni”: nyilvánosan és csoportosan szopatni – elgondolkodtatni és megváltoztatni a közvélekedést alulról, civil akciókkal, demonstratívan.⁶

Összefoglalásul talán annyit, hogy az 1995-ös Innocenti Kiáltványban⁷ foglaltakat sem hozzuk elvárható mértékben és minőségben: hol tart a baba-barát kórház vagy munkahely, avagy a szopatás-barát létesítmények ügye, hacsak az elmúlt időszakban több fórumon tárgyalt Alexandra könyvesházból kizavart szopatató anyuka esetére gondolunk⁸, vagy hogy is állunk a dolgozó anyák szopatási jogainak törvényi védelmével, vagy az anyatejpotló termékek marketingjének tilalmával?

Persze, ez is csak akkor működik, ha a kismama táplálkozása megfelelő tudna lenni, addig is, amíg várja, akkor is, mikor már gondolja gyermekét. Ehhez pedig biztonsággal kellene tudnia a várandósnak, hogy mi a jó a babának és neki. Máris ott vagyunk, amiről a szakmai viták az utóbbi években szólnak: együnk vitamint vagy ne,

szüljünk a lehető legtermészetesebben, háborítatlanul, szoptassunk-e és meddig, ezután adjunk-e tehéntejet vagy ne, tudja-e emészteni a húst a gyerek három éves kora előtt vagy nem, és nem sorolom mindazokat a témákat, amelyek összefüggenek, és számtalan mozgalmat, irányzatot indítanak el szerte a világban azért, hogy például az evés-, étkezéskultúra rendben legyen.

És folytathatnánk hosszasan, hiszen mindezzel még csak életünk első táplálkozáshoz kötődő élményeiről beszéltünk.

Ehelyett azonban lássuk mit javasol a híres és a gyerekek körében nem véletlenül népszerű brit szakács, Jamie Oliver!

Jamie Oliver kiáltványa az egészséges étkezést célzó iskolaprogramról

Mind a helyi, mind az országos vezetésnek egy 10 évre előrettekintő stratégiát kellene kidolgoznia, és megfelelő összeget fordítania arra, hogy az embereknek újra megtanítsák a megfelelő, korszerű étkezési szokásokat. Azt gondolom, a következőknek kéne történnie:

1. Az iskolákban: a főzési és az életvezetési tanórák kötelezővé tétele minden gyerek számára, így már elég fiatalon megtanulnának mindent az egészséges ételekről és a megfelelő táplálkozási szokásokról.

2. A tanári kart illetően: főzést oktató tanárok toborzása és megfelelő képzése, máskülönben az új jog és lehetőség arra, hogy a gyerekek megtanuljanak főzni, értelmét veszti.

3. A vezetők számára: minden vezető felhatalmazása arra, hogy kitiltsák az iskolából az összes munkáját.

4. A szülőket illetően: a szülők megfelelő képzése és segítése abban, hogy tisztába jöjjenek a közös családi főzőcskézés és étkezés alapvető fontosságával és a tudatos, egészséges táplálkozással.

5. A szakácsoknak: megfelelő képzés és díjazás a szakácsok és konyhások részére azért, hogy az ételeket mindig friss hozzávalókból készítsék el.

6. Tízéves terv összeállítása, és a megfelelő forrás biztosítása egy olyan kampányhoz, amely segít az embereket a helyes táplálkozásra ösztönözni; meggyőzéssel (és ha szükséges, akár ijesztgetéssel is) rávenni őket arra, hogy megfelelően válasszanak. Tekintve, hogy az elhízásból eredő megbetegedések több pénzbe kerülnek, mint a dohányzásból következő szövődmények, logikusnak tűnik egy, a dohányzásellenes-kampányhoz hasonló mozgalom szervezése.

Nem kis vállalkozás, és persze annyira evidensnek tűnik! Vizsgálva az Európai Unió törekvéseit, Oliver nincsen egyedül, tekintve, hogy egyébként is az Egyesült Királyság élen jár az elhízás és egészségtelen táplálkozás elleni küzdelemben.⁹ Fogyasztóvédelmi, táplálkozási vagy népegészségügyi kérdéskörben az európai hivatalos és civil szervezetek egyre aktívabbak, és a megengedhető legkomplexebb megoldásokat preferálják. Az ismert és tömeges hirdetői és média befolyás csökkentésének érdekében számos rendelkezés, akcióterv született az elmúlt években. Az egyelőre még ritkán hivatkozott EU Direktívát a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról¹⁰ 2005-ben fogadták el, és hamarosan lejár az a határidő (2007. december 12.), amely rendelkezésére áll a tagállamoknak arra, hogy bevezessék és a nemzeti jogot harmonizálják az EU előírásnak megfelelően. A gyerek, mint fogyasztó témakörben kiemelkedő hangsúlyt helyez a Direktíva arra, hogy ne liberalizálják a gyerekeknek szóló magas cukor-, só- és zsírtartalmú élelmiszereket népszerűsítő reklámokat, és sokat elárul a Direktíva részeként összeállított ún. fekete-lista is arról, hogy mi minősül tisztességtelennek az Unió szemében gyerekügyben: a gyerekek közvetlen buzdítása valamely termék megvásárlására, vagy más, a gyerekről gondoskodó felnőtt felszólítása ugyanerre. *Őn miért akarna rosszat a gyerekének? Lepje meg...!* A legkönnyebben manipulálható csoportokat kell fokozott védelemben részesíteni, vagyis például nem lehet arra felhívni a gyereket, hogy szóljon az anyukájának, hogy vegye meg ezt és ezt a terméket.

Az Európai Gazdasági és Szociális Tanács égisze alatt zajló *Civil Társadalom egy Egészségesebb Európáért* elnevezésű kampány számos hasznos kommunikációval járul hozzá az egészséges táplálkozás népszerűsítéséhez az ún. elhízás-járvány idején. Összegyűjtve¹¹ a legjobb modellértékű kezdeményezése-

ket, alapfelismerésük, hogy a hivatalos ajánlások mellett fel kell ismerni és vállalni az egyéni, kisközösségi, civil felelősséget is abban, hogy megtegyük a megfelelő lépéseket a helyes táplálkozás, ételfogyasztás, étkezési kultúra, fogyasztó- és termelőbarát klíma megteremtésében. Ugyanarra a logikára épít kampányuk, mint a tudatos vásárlás kialakítása, a társadalmi felelősségvállalás aktivizálása, az „érintett vagy – tégy egy lépést” típusú, kis lépésekkel aktivizáló, pozitív mozgalmak sora. A személyes érintettség és elköteleződés egy-egy ügy mellett hitelessé teheti a kampányolókat, lobbistákat, sőt, tudatos eszközválasztás: van ereje annak, amikor valaki úgy kezdi a mondandóját, hogy „mint volt ételmyszer gyártó, édesanya és nem utolsó sorban túlsúlyos egyén...” Mindenkit, így a fogyasztókat is egyedileg, a saját élethelyzetére leginkább releváns érvekkel lehet ugyanis megszólítani¹² És nem elég megszólítani, de képesnek kell lenni az együttműködésre: ételmyszerügyi hatóságok, lobbik, gyerekintézmények, ételmyszer beszállítók-forgalmazók, szülők és gyerekek – mind érintettek. A szülőnek nehéz: fel kell ismernie, hogy „mit rontott el” az édességfalással, beismerni a hibát, segítséget kérni, tanulnia kell belőle, el kell fogadnia a korlátozásokat, keményen tartania kell magát a gyerek érthető követelésével szemben, és ki kell tartania addig, amíg gyereke átáll a normálisnak tekinthető fogyasztásra, elmúlnak a hangulatingadozások és dühkitörési rohamai, és úgy kb. egy-két hét alatt látszanak a nyilvánvaló eredmények. Le kell győznie magát, addigi életformáját, esetleges gyengeségeit, kételyeit. Ez sok türelmet, figyelmet és proaktivitást kíván, hiszen a gyerek „elvonási” tüneteire reagálni kell, segíteni őt ebben a folyamatban. Könnyebb lenne persze el sem kezdeni elengedni a pótcselekvések és elhízás útján... A szülőnek komoly segítséget kell nyújtani: tudatosítani kell, hogy a gyerek az evést a szüleitől tanulja, a legfontosabb tehát a szülői szokásokkal jó példát mutatni. Számos kiadvány és információs kampány ad praktikus tanácsokat is: messze parkoljunk a szupermarkettől, hogy gyalogolni kelljen, ebéd és vacsora után menjünk családi sétára, ha csak lehet, organikus ételmyszereket vásároljunk, ne édes, hanem natúr joghurtot csomagoljunk a gyerekek tízóraihoz, és így tovább. Egy hazai vizsgálat szerint¹³ a szülők látják, hogy gyermekük elhízott, így is minősítik őt, de keveset tesznek azért, hogy pl. a gyerekek több mint fele ne cukrozott üdítőitalal oltsa szomját. És az ételmyszerkultúra népszerűsítéséért felelős védőnő mit tehet a szülő és a sokszor gazdasági vagy egyéb érdekből a kifogásolható minőségű, vagy kifejezetten káros italokat áruló iskolai büfé gyakorlata felett szemet hunyó igazgató ellenében? Pedig az aktuális Népegészségügyi Program (2001-2010) kiemelkedő feladatának – az ételmyszeres táplálkozás széleskörű terjesztésének – elsőszámú végrehajtójaként a védőnőt jelöli, akinek súlyos ellenszélben kell útnak indulnia lakossági oktatást, tanácsadást végeznie. Kutatások azt is megmutatták persze, hogy a gyerekek fogyasztói szokásaira nagy hatással lévő média nagyon erősen rombolhatja a szülők és szakemberek természetesen folyamatosan zajló, adott esetben jól felépített példamutatását. Nem mindegy tehát, hogy a gyereket mikor érintheti meg a fogyasztás szele, hogy addigra elég stabil-e a főzélékevés, vagy könnyen megingatható egy-egy jól irányzott reklámmal. De erről később. Maradjunk még kicsit az elhízásnál.

Ha elindultunk az elhízásban – mint azt az egyre szaporodó számú tudományos és népszerű publikációk egyértelműen igazolják –, részei leszünk mindennek a „supersize me” gépezetnek. Először csak extra méretek ruhákból,

kiegészítőkből, használati és lakberendezési tárgykból és ételmyszeradagokból: ne tévedjünk, ez ma már önálló iparágga nőtte ki magát, hogy stílusosan fogalmazzak. Végre, lehet divatosan járni a kövér embereknek is. Ami már akkor, amikor idáig jutottak, nekik biztosan jó hír, de az igazi kérdés mégis csak az, hogy miért kell idáig elengedni a történetet. Nem lennénk elégedettebbek azzal, ha jobban működne a gépezetet fékező rendszerünk? Egészséges csecsemőtáplálás megfelelő és korszerű tanácsadás mentén, kiváló minőségű, az otthoni gyengeségeket, helytelen táplálkozási szokásokat kompenzáló, jó példaként ható és megfizethető bölcsis-ovisulis étkeztetés, hatékony felvilágosítás, kampányok stb. Elég persze a sulibüfé-ügyekre gondolnom, hogy elveszítsem a lelkesedésem. Aztán jönnek a közép- és hosszútávon jelentkező egészségügyi problémák: magas vérnyomás, diabetes, magas koleszterinszint, mozgáskorlátozottság, ízületi gondok, és nem is sorolom. Gyerekeknél, akik igen nagy arányban érintettek, ezt metabolikus szindrómaként írják le. Az elhízott vagy elhízással veszélyeztetett gyerekek összetett, halmozott egészségügyi problémákkal küzdenek. És velük együtt szüleik. Ezt követően a lelki bajokra kell gyógyír, hiszen a mentális kérdésekről is beszélnünk kell, amelyek nemcsak okozói, alibi-jei a túlevésnek, hanem nem elhanyagolható következményei is. Ki ne tudna felidézni legalább egy kövér gyereket a gyerekkori iskolájából? Aki milyen is volt? Fel volt mentve tesiről, szakács akart lenni, mindig megverték a fiúk és csúfolták a lányok. A ducika a Kemény kalap és krumpliorrból... Az a típus, akit cikizni, molesztálni, bántani lehet. Kíváncsi lennék a mai arányokra, amikor a statisztikából az következne, hogy már nem egy gyerek ilyen egy osztályban, hanem ez az egyik jellemző kisebbség. A vizsgálatok megerősítik a jelenséget: az elhízott gyerekek jóval nagyobb valószínűséggel lesznek áldozatai az iskolai erőszaknak, csicskázatásnak, kortárs bántalmazásnak (bullying), és az alacsony önértékeléssel összefüggő problémák közül kiemelkedően magas je-

lenség saját maguk büntetése, bántása is. Ezek a gyerekek nem élhetnek nem elhízott társaikéhoz hasonló életminőségben.

Miközben a generációk étkezési szokásai csak nagyon lassan alakulnak át¹⁴, a média és szájreklám által sugallt trendek gyorsan és intenzíven változnak. Egyik hónapban még jó, ha tojást is adunk a gyerekeknek, más hónapban kimutatják, hogy ez a legrosszabb, amit tehetünk. Látjuk, hogy a vékonyság a divat – hajdani festményeken meg a kövérség volt, mert a jólét szimbóluma –, aztán megszokjuk az óriásplakáton fehérneműben pompázó moletteket. Iránytűk, fogódzók, hiteles információk hiányoznak. Biztos ízlés, a dolgok helyén kezelése, belső értékre figyelés, önismeret – a munkás dolgok. Nem olyan rég óta, de létezik a természetes szépség elfogadtatása és népszerűsítése Magyarországon, már szimpatikusan kampányolnak. De kampányolnak a modell-kismamákkal is, hogy az üzenet még egyértelműbb lehessen: maradj olyan, mint előtte voltál. Ja, hogy szoptatsz, ja, hogy kicsit másként nézel ki, és ez ezzel jár, az nem számít, lehetsz olyan, mint előtte. Persze, de hadd legyen már elég időnk jól érezni magunkat a bőrünkben kismamának, olyanoknak, amilyenek éppen vagyunk! Éppen elég-szer megmondják nekünk milyen a szép, a csinos, manipulálják a próbafülke tükreit és a ruhák számozását, hogy ne olyanok lássuk magunkat, amilyenek nem szeretnénk. Ennek rendeljük alá az étkezési szokásainkat is. Ha a nagy megjegyzés, hogy „édesem, nem akarok beleszólni, de nem vékonyka ez a gyerek?”, és mi azonnal etetni kezdjük a gyereket, akkor tényleg baj van. Ha nem „jól” viszonyulunk barátaink rubensi csecsemőjéhez – hát nem aranyosak a hurkácskái? – akkor is. Pedig jó hír is van: ha szülőként, ebbéli felelősségünk teljes tudatában elkezdjük a család életmód-változtatását, az nem csak nekünk lesz jó, hanem a következő generációknak is.

Gyórfi Éva

Jegyzetek

¹ Forrás: Daily Mail

² A szoptatás védelme, támogatása és elősegítése Európában, Indítvány, 2002, letölthető: http://europa.eu.int/comm/health/ph_projects/promotion_2002_18_en.htm

³ Jelenleg 16000 laktációs szaktanácsadó tevékenykedik 69 országban szerte a világon (Magyarországon 23 nemzetközileg minősített tanácsadó dolgozik.) Forrás: Szoptatás Portál, www.szoptatasportal.hu

⁴ Hazánkban 2005 márciusában alakult újra a Szoptatást Támogató Nemzeti Bizottság az Egészségügyi Minisztérium, a WHO, az UNICEF, és az Országos Gyermekegészségügyi Intézet közreműködésével.

⁵ a, Csecsemő- és kisgyermek-táplálási globális stratégia, WHO 2003, Geneva

b, Az anyatejet helyettesítő készítmények marketingjének Nemzetközi kódexe, WHA 1981, Geneva

c, Innocenti Kiáltvány, UNICEF/WHO 1990, Firenze

d, Világméretű Nyilatkozat és Cselekvéstervezet az egészséges táplálkozás érdekében, FAO/WHO 1992, Róma

e, Dietetikai Irányelvek – I. Akcióterv 2000-2005, WHO/EUR 2001, Kopenhága

f, EUODIET-project, 2001

g, EU-projekt a szoptatás támogatásáért, European Commission 2004, Luxemburg

⁶ Mint Angliában már több civil kampány keretében (Lásd pl. <http://news.bbc.co.uk>), vagy nálunk a Születés Hete rendezvényeinek szellemiségében és akcióiban.

⁷ Innocenti Kiáltvány, UNICEF/WHO 1990, Firenze

⁸ Ezzel teljesen ellentétes trendet jelez az a szoptatásbarát 'Üdvözlégy szoptatás' kampány, amelybe presztízst jelentett bekapcsolódni minden üzletnek, köztintézménynek és köztereknek azzal, hogy alkalmas teret biztosítanak a kismamájukat szoptatni kívánó anyáknak. Lásd pl. [http://news.bbc.co.uk/Breast feeding 'welcome' campaigne](http://news.bbc.co.uk/Breast%20feeding%20welcome%20campaign)

⁹ Csak egy adalék, ami ezt érdekes módon fogyasztói oldalról is megerősíti: az angliai élelmiszeripari márkák éves forgalom szerinti rangsorában előkelő helyeken szerepelnek biotermékek.

¹⁰ 2005/29/EC Directive on Unfair Commercial Practices

¹¹ Néhány hasznos weboldal a jó példák bemutatására: www.itv.com, www.kelloggs.co.uk, www.tesco.com/clubcard/healthyliving/, www.dpp.org.uk, www.5aldia.com, www.nwleics.gov.uk/healthy_living, www.tsha.nhs.uk, www.fdb.dk, www.feedmebetter.com, www.childhood-obesity.org

¹² Forrás: www.csrhirlevel.hu

¹³ In: Védőnő, XVI.évf.6.sz.: Óvodások, iskolások (6-12 évesek) táplálkozási szokásai, 36.o.

¹⁴ A magyar édesanyák 53%-ának étkezési szokásai csak kismértékben, 26%-ának egyáltalán nem változtak, és mindösszesen 21%-uk étkezési szokásai változtak nagymértékben, állítják a kutatók. (Védőnő, im.)

Gyermekkori elhízás

A járványos méretű gyermekkori (valamint a belőle származó fiatalkori és felnőttkori) elhízás megelőzéséhez nélkülözhetetlen, hogy ez a törekvés nemzeti közegészségügyi prioritássá váljék. Politikai-kormányzati akaratra és koordinációra is szükség van ahhoz, hogy az egész nemzetre kiterjedő akciók, programok sikerrel járjanak. Ezeknek ugyanis meg kell teremteni a szervezeti (személyi) és anyagi feltételeit, s mindazokat az intézményeket és cégeket (élelmiszergyártókat, ételkészítőket és -forgalmazókat, élelmiszereket és ételeket reklámozó médiát stb.) összehangoltan be kell vonni a közös cselekvésbe, amelyeknek alapvető szerepük van az elhízást megakadályozó étkezési kultúra (habitus, szokások) formálásában.

■ NEMCSAK EGYÉNI PROBLÉMA

Az Egyesült Államokban meghúzták a vészharangot, mert az ország történetében először az előrejelzések szerint a jelenlegi kisgyermekek átlagosan rövidebb ideig fognak élni, mint a szüleik. Ezért a járványos méretet öltő gyermekkori elhízást tesszik felelőssé, hiszen napjainkra a két és öt év közötti amerikai gyermekek körében megkétszereződött, míg a hat és tizenegy év közöttiek táborában megháromszorozódott az elhízottak aránya a három évtizeddel ezelőttihez képest.¹ Ennek alapján arra lehet számítani, hogy ha az elhízott gyermekek testtömegét nem csökkentik az életkornak és a nemnek (pontosabban az életkorhoz és a nemhez igazított testtömegindexnek) megfelelő egészséges szintre, a fiúk harminc, míg a lányok negyven százaléka válik élete későbbi szakaszában cukorbetegséggé, s ez a betegség megrövidíti az életüket. (A testtömegindex – nemzetközileg elfogadott angol elnevezésének kezdőbetűivel BMI – úgy számítható ki, hogy a kilogrammban megadott testtömeget elosztjuk a méterben megadott testmagasság négyzetével.) De rövidebb életre számíthatnak azok is, akik a gyermekkori elhízásból eredendően felnőttkori szív- és érrendszeri betegségekkel (magas vérnyomással, érelmeszesedéssel, szívinfarktus és agyi érkatasztrófa szövődésével) és mozgásszervi, főleg ízületi bajokkal küszködnek. Ekképp az elhízás nemcsak egyéni probléma, hanem a társadalom számára is nagy teherterhelés, hiszen 2004-es becslések szerint csupán az Egyesült Államokban 98–129 milliárd dollárba került a túlsúlyosak egészségügyi ellátása. Nem véletlen, hogy világszerte kutatják a fejlett országok XXI. századi közegészségügyi csapásának ígérkező gyermekkori elhízás okait, valamint sikeres kezelésének és megelőzésének lehetőségeit, s a politikusok is egyre jobban érdeklődnek e nagy társadalmi (közegészségügyi, etnikai, szociokulturális, környezeti) és gazdasági vonzatú kérdés iránt. Nemcsak egyéni-családi (örökletes) hajlamnak van ugyanis szerepe benne, hanem annak is, hogy mind gyakrabban dolgozni kényszerül mindkét szülő, ekképp a kellenél kevesebbet tudnak foglalkozni a gyermekükkel (étkezésével és fizikai aktivitásával). Változás állt be a szülői házon kívüli (iskolai, gyorséttermi stb.) étkezésben, valamint az enni- és innivalók reklámozásában is, márpedig ez közvetlenül és közvetve – a társas környezet révén – is előnytelenül hat a gyermekekre. Ez, valamint a gyermekeknek a tévé és számítógép képernyője előtti napi sokórás ücsörgése (fizikai inaktivitása, magyarul testi téltelenség) nemegyszer meghiúsítja az egészséges élet-

módra neveléssel kapcsolatos szülői és szakértői törekvéseket. Holott a társadalomnak az az érdeke, hogy a lakosság, különösen az új nemzedék minél egészségesebben éljen (a korszerű táplálkozási előírásoknak megfelelően étkezzen, rendszeresen eddze magát, ne italozzon, ne dohányozzon és ne drogozzon), még ha ezt köztudomásúan nehéz is elérni. De pozitív példák ismeretében nem reménytelenek az erőfeszítések, ekképp a saját jövője szempontjából egyetlen ország sem tevesztheti szem elől azt a célt, hogy minél egészségesebbé tegye polgárait.

Bizonyos élelmiszer-ipari vezetőknek köszönhetően már vannak olyan kezdeményezések, hogy egészséges (kiegyensúlyozott) tápanyag-összetételű, csökkentett energiatartalmú, nagy telítéértékű termékek kerüljenek forgalomba, s ha ezt a felfogást sikerülne elterjeszteni, általánossá tenni, az élelmiszeripar (a multinacionális is) profitcsökkenés nélkül lenne képes nemzeti érdeket képviselő ügyet sikerrel szolgálni. A fogyasztó ugyanis csak a kínálatból válogat, s ha az megfelel az egészségügyi követelményeknek, már csak arra kell gondot fordítani, hogy az elfogyasztott étel és ital mennyisége ne haladja meg a kívánatos mértéket.

A családi élet változásának egyik fő jellemzője, hogy a nőknek megnőtt a szerepük a társadalomban, amit egyre nagyobb mérvű munkavállalásuk is jelez. A statisztikák azt mutatják, hogy míg a munkát vállaló amerikai férfiak aránya 1975-től napjainkig 78%-ról 74%-ra csökkent, addig a munkaviszonyban levő gyermekes nők aránya 47%-ról 72%-ra nőtt, s mindössze 7%-ot tett ki azoknak a gyermekes családoknak a száma, ahol csak a férfi volt állásban.² A fokozott női munkavállalás miatt egyrészt fogyatkozik a családonkénti gyermekszám (ez alól az afroamerikaiak, a spanyol ajkúak és az ázsiai bevándorlók kivételek), másrészt kevesebb idő jut arra (az Egyesült Államokban az 1965. évi napi átlagos negyvennégy perc helyett 1999-ben már csak harminckét perc³), hogy a dolgozó nő (anya) maga készítsen ételt a családnak. Ekképp az óvodás- és iskoláskorú gyermek a tízórát, az ebédet és az uzsonnát (már amennyiben naponta ötször étkezik) munkanapokon rendszerint a szülői házon kívül eszi. Az óvodai és az iskolai étkeztetés úgy-ahogy megfelel az egészségügyi követelményeknek. Nagyobb gond, ha a gyermek maga dönt arról, hogy mit eszik, mert ilyenkor erős a dietetikailag kifogásolható, viszonylag olcsó, energiadús gyorséttermi ételek és nassolnivalók, valamint a cukrozott üdítőitalok általi kísértés, különösen akkor, ha a barátok is példát mutatnak

rá, s a média (főleg a leghatásosabb televízió) szintén ezt sugallja. Az még rendjén lenne, hogy a gyermek ilyesmiket eszik és iszik (bár az kifogásolható, hogy eszébe sem jut gyümölcsöt és zöldségfélét enni), csakhogy többet eszik és iszik belőlük, mint kellene, azaz több energiához jut a szervezete, mint amennyit a fizikai aktivitás révén elhasználna (napjainkban ugyanis nemcsak a tornaórán kívüli testedzés egyre kevésbé divatos, hanem városokban a gyalog vagy kerékpárral való iskolába járás is). Ennek azután előbb-utóbb fölös testtömeg lesz a következménye. Sajnos, sok gyermek és felnőtt véli úgy, hogy a gyermekkori „duci-ság” kinőhető, s bár erre valóban sok példa akad, gyakran lesz a kövér gyermektől kövér felnőtt, annak minden testi, társadalmi és lelki-érzelmi hátrányával együtt (egy felmérés szerint a nem kövér szülők kövér gyermekének 25%, míg az elhízott szülők elhízott gyermekének 60% esélye van arra, hogy felnőttkorában is túlsúlyos lesz⁴). Ekképp a gyermekkori elhízás megakadályozásával ugyanolyan céltudatosan és szervezeten kell foglalkozni, mint a gyermekkori fertőző betegségek, italozás, dohányzás, drogozás vagy közúti balesetek megelőzésével.

■ SZÖVŐDMÉNYKÉNT HÁTRÁNYOK

A gyermekkori elhízással kapcsolatos háromféle – testi, társadalmi és lelki-érzelmi – hátrányt számos kutató vizsgálta.⁵ A testiek közül a szív- és érrendszeri, valamint a mozgásszervi szövődeményeket, továbbá a cukorbetegséget már említettük (de a miatta kialakuló ideg-, vese- és renehártya-bántalmat még nem), amelyekhez egyebek között májelzsírosodás és epeköveség, alvási légzéskimaradás, illetve a lányoknál havivérzési zavar társulhat. De arra is van adat, hogy a gyermekkori elhízással összefüggő hormonális rendellenességek következtében az élet későbbi szakaszában rosszindulatú daganat alakul ki.⁶

Szerencsére (ha a szerencse szó itt helyénvaló) az elég gyakori gyermekkori cukorbetegségen kívül a többi szövődemény valamikor az élet későbbi szakaszában jelenik meg. Ekképp az elhízott gyermek, serdülő elsősorban lelki-érzelmi és társadalmi hátrányt szenved, mégpedig egyrészt azzal, hogy a rendes testtömegű társai ugratják, kicsúfolják, bosszantják, gyötrik, megbélyegzik, sőt, nemegyszer kiközösítik maguk közül. Másrészt a felnőttek (szülők, ismerősök, tanárok, egészségügyiek stb.) részéről is csak lehangelő hatású véleményekkel szembesül, s ez a negatív, elutasító, stigmatizáló, marginalizáló magatartás frusztrálja őt, előnytelenül hat az érzésvilágára és a személyiségére.⁷ Emiatt nemcsak a testével lesz elégedetlen, hanem megcsappan az önbecsülése, s depresszió lehet úrrá rajta. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a kövér gyermekek arányának növekedése nem javít a helyzeten, ettől nem lesznek elfogadottabbak a rendes testtömegűek számára.⁸ A társak és a felnőttek általi negatív megítélést a lányok sokkal jobban a szívükre veszik, mint a fiúk, ami abban is tükröződik, hogy rövidebb ideig járnak oktatási intézményekbe, rosszabbul fizető munkahelyeket találnak maguknak, s gondjaik vannak a férjhezmenetellel is.

Megemlítjük azt is, hogy lelki-érzelmi problémák nemcsak szövődeményei, hanem előidéző is lehetnek a gyermekkori elhízásnak. Többnyire a depresszióra való hajlamot marasztalják el ebből a szempontból, de újabban mind több adat sugallja azt is, hogy a köznapi életben egyre gyakoribb stresszekre való reagá-

lás a köztiagybeli hipotalamuszt, az agyalapi mirigyet és a mellékvesekérgyet (esetleg a nemi mirigyet is) magában foglaló hormonális mechanizmus révén szintén beleavatkozik a testtömeg alakulásába. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy a gyermeket és a serdülőt a lehetőségekhez képest óvni kell a különböző stresszektől, az ennek mikéntjét felvázoló megelőzési stratégiák azonban még kimunkálásra várnak.

■ AKCIÓTERVEK

A gyermekkori, következőképp a serdülő-, ifjú- és felnőttkori elhízást illetően nem a kezelés (gyógyítás), hanem a megelőzés (prevenció) a legfontosabb teendő. E fogalom az egészségügyben olyan beavatkozást jelöl, amely megakadályozza valamilyen kóros folyamat vagy esemény kialakulását, nevezetesen a betegségre vezető állapotok (kockázatok) és a betegségek létrejöttét. Közelebbről a betegség kifejlődésének, az idejében való kórismézéssel (diagnosztizálással) súlyosbodásának, valamint szövődményessé válásának a meggátlását jelenti. Mindezt egyéni, családi, közösségi (iskolai, munkahelyi, lakóhelyi) és össz társadalmi szinten egyaránt. Ennek fontos feltétele az egészségügyi felvilágosítás és az egészségre nevelés. Fertőző betegség esetén látványos eredmény érhető el, hiszen ha a páciens nem kerül kapcsolatba a kórokozójával, akkor nem fertőződik meg vele. Ilyenkor a megelőzés során egyetlen kiváltó okra kell összpontosítani. Más a helyzet a sokokú elhízás esetén, amikor – mint láttuk – testi, lelki-érzelmi és társadalmi (környezeti) tényezők egyaránt számításba jönnek bajkeltőként, következőképp mindezeknek a számításba vétele vezethet csak sikerre. A megelőzési programnak (akciótervnek) az összes rendes testtömegű gyermeket célba kell vennie, hogy ne szedjen a kelletténél többet magára. Természetesen a nagy kockázatú gyermekekre, például akiknek a szülei elhízottak, több figyelmet kell fordítani, mert az ő esetükben örökletes és életmódi tényezők is elhízásra hajlamosíthatnak. Az örökletes tényezőket azonban nem szabad túlértékelni (annak ellenére, hogy több mint négyszáz génnek és markernek van köze az elhízáshoz, s hat olyan génhibát azonosítottak, amely elhízásra vezet), mert az elmúlt három évtizedben semmi olyan változás sem következett be a szülők örökítőanyagában, amellyel napjaink gyermekkorsztyáának járványos méretű elhízása magyarázható lenne. A környezet és az életmód (étkezési magatartás) elsődlegességét az egyiptetjű ikrekkel és az örökbe fogadott gyermekekkel kapcsolatos vizsgálatok is mutatják. Nem egy példa van rá, hogy a más-más környezetben nevelkedő ikerpár egyike elhízik, míg a másik nem (holott a szüleiktől azonos génkészletet örökölték). Illetőleg az örökbe fogadott gyermek testtömege gyakran a tőle örökletesen különböző nevelőszülőket „utánozza”: bőségesen étkező és keveset mozgó családban a genetikailag idegen gyermek is testtömegtöbbletet szed fel magára, míg a testalakjára adó, azaz egészségesen és mértékletesen étkező, a testedzést fontosnak tartó családban rendes testtömegű marad.

Míg a végleges testmagasságát elérő felnőtt esetében a szervezet energia-egyensúlyának fenntartása a cél, amely úgy érhető el, hogy az étellel és itallal a testbe jutó energia mennyisége azonos az anyagcsere-folyamatok és a testmozgás révén felhasznált energiáéval, mert ilyenkor a testtömeg nem változik, addig

a növéfélben levő gyermekekre energia-egyensúlytalanságnak (más szóval pozitív energiaegyensúlynak) kell jellemzőnek lennie, hiszen testmagasságának és -tömegének gyarapodásához az energia-felvételnek meg kell haladnia az energiafelhasználást. Ez az egyensúlytalanság azonban nem lehet nagyobb bizonyos mértéknél, mert a kelletnél több energia zsír formájában felhalmozódik a szervezet zsírraktáraiban. Minden gyermek esetében egyénileg kell meghatározni (a testmagasságot és a hozzá viszonyított testtömeget, azaz a testtömegindexet figyelembe véve), hogy mennyi energiára van szüksége testének rendes (egészséges) gyarapodásához, s az étrendjét és fizikai aktivitását ehhez kell tervezni. Az étrend az energiát adó anyagokon (elsősorban zsírokon és szénhidrátokon, kisebb részben fehérjéken) kívül természetesen energiaforrásként számításba nem jövő vitaminokat, ásványi anyagokat és élelmi rostokat is kellő mennyiségben kell tartalmazzon. A tápanyagok és az üdítítalok energiatartalmát ismerve kiszámítható, hogy az elfogyasztott étellel és itallal mennyi energia jut a testbe (a fehérje és a szénhidrát négy, míg a zsír kilenc kilokalóriát jelent grammonként). S ugyancsak kiszámítható az is, hogy a fizikai aktivitás során mennyi energiát használ fel a szervezet (például az óránként négy és fél kilométeres sebességű járás percnként három, míg az óránként kilenc kilométer sebességű futás percnként tíz kilokalóriát emészt fel). Ennek ismeretében megállapítható, hogy mennyi fizikai aktivitással tüntethető el a szervezetből a fölös energiamennyiség. Nyilvánvaló, hogy testtömegfölösleg és elhízás akkor következik be, ha a fizikai aktivitás nem elégséges a bőséges étkezéssel a szervezetbe jutó fölös energiamennyiség feldolgozásához.

Az elhízás megelőzését célzó akciótervek készítői nincsenek könnyű helyzetben a kóros testtömeg-gyarapodás sokokú természetete miatt, mert nincs egyetértés a tekintetben, hogy pontosan mit foglaljanak magukban az egészséges étkezési és test-edzési útmutatók. Minthogy különböző etnikai-kulturális és gazdasági helyzetű csoportokat kell megcélolni, az irányelveknek csak akkor lesz fogamatjuk, ha ilyen csoportok részvételével folyó kísérletek és felmérések eredményein (azaz bizonyítékokon) alapulnak. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az akciótervek akkor számíthatnak sikerre, ha pontosan körvonalazzák a célt, s nem vesznek el a részletekben. Ha arra hívják fel a figyelmet, hogy milyen minőségű (tápanyag-összetételű) és mennyiségű étel meg ital fogyasztása kívánatos, s nem azt helyezik a középpontba, hogy milyen típusú ételeket és italokat szabad és nem szabad enni, inni. Ha a minőséget és a mennyiséget szem előtt tartjuk, akkor az sem egészségtelen, ha a gyermek gyorséttermi hamburgert vagy chipset eszik, s édes üdítítalt iszik hozzá, ha ügyel a mennyiségre. Testtömegtöbblet ugyanis csak fölös energiából szedhető fel.

■ NEMZETI PRIORITÁS

Fontosságára, sőt, egyre inkább sorskérdéssé válására tekintettel a járványos méretű gyermekkori elhízás (és általában az elhízás) megelőzésének és kezelésének – mint említettük – nemzeti közegészségügyi prioritássá kell válnia. Ugyanúgy, akár csak a gyermek- és fiatalkori dohányzásnak vagy italozásnak. Igen ám, csakhogy míg a dohányzás és az italozás különbö-

ző okokra hivatkozva tiltható és szankcionálható, az evés és az ivás (az energiadús üdítítalt is beleértve) – életszükséglet lévén – ily módon nem korlátozható, s adminisztratív eszközökkel az sem akadályozható meg, hogy a gyermek annyit egyen és igyon, amennyit csak bír. Csak az szabályozható rendeletileg, hogy például az iskolai büfében milyen termék forgalmazható, az viszont nem, hogy mennyit vehet és ehett belőle a gyermek. Eképp a felvilágosítás, az érvelés, a meggyőzés, a tanácsadás áll az e tekintetben tenni akarók rendelkezésére. S ez nem kevés, ugyanis vannak jelei annak, hogy a jól szervezett egészségnevelési programok nem hatástalanok. Több fejlett országban észlelhető az étkezéssel és a testmozgással kapcsolatos társadalmi normák jó irányba való módosulása, s ez hosszú távon a lakosság egészségesebbé válását eredményezheti. Ennek előmozdításában az állami, a társadalmi és a civil szervezeteknek összehangoltan kell együttműködniük.*

A gyermekkori elhízás elleni küzdelem nemzeti prioritássá minősítése ugyanolyan fontos, mint az, hogy annak idején (például az Egyesült Államokban a múlt század harmincas éveitől) az éhezés és a hiányos táplálkozás felszámolása is sok helyütt azzá vált, s évégett kormányzati intézkedéseket fogantatosítottak. Most Amerikában az az egyik legfontosabb célkitűzés, hogy az Egészséges népeiséget 2010-re elnevezésű program keretében 5% alá csökkentsék az elhízott gyermekek és serdülők arányát. Ebben a programban nemcsak egészségügyiek vesznek részt, hanem az iskolaügy, a mezőgazdaság, az élelmiszeripar és még jó néhány szakterület illetékesei is, hiszen csak az együttműködés vezethet eredményre, amelyet magas állami szinten hangolnak össze. Az akciókról és az eredményekről évente írásos beszámolót adnak közre, amelyben egyebek között közlik a gyermekkori elhízás epidemiológiai adatait, valamint a megelőzésére és a vele kapcsolatos kutatási, illetve felvilágosítási programokra fordított kormányzati összegek nagyságát. Ettől függetlenül természetesen folytatódnak az elhízás megelőzését célzó egyéb kutatások (például az amerikai Nemzeti Egészségügyi Intézet keretében folyó, 2003-ban háromszázhetvenkilencmillió dollárt igénylő,⁹ illetve az Étkezési Irányelvek Tanácsadó Bizottsága által irányított vizsgálatok) is, amelyek nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy a lakosság a legújabb tudományos eredményeken nyugvó étkezési ajánlásokhoz jusson.

Magától értődik, hogy egyetlen nemzeti prioritású preventív programban sem elhanyagolható a helyi közösségek szerepe, hiszen az állami szintnél jobban ismerik a helyi népesség etnikai, szociális és környezeti helyzetét, valamint szokásait, szükségleteit és lehetőségeit. Ez az étkezésre, következésképp az elhízásra vezető magatartásra is vonatkozik. Minthogy a közösségeknek jól felfogott érdekük, hogy gyermekeik testileg és lelki-leg-érzelmileg minél egészségesebbek legyenek, nem hunyhatnak szemet afelett, hogy az utóbbi évtizedekben járványos méretű elhízás veszélyezteti jövő nemzedékük egészségét. A jól

* Magyarországon is ismert már jó néhány kezdeményezés a diákok egészséges étkezésének megoldására – túl a sulibüféügyeken. Ilyen a 2006-ban a főváros újbudai részén elinduló reformétkéztetési program – az új rendszer alapja, hogy a diákok csak egészséges alapanyagból készült, a reformkonyha szabályai szerint elkészített ételeket kapnak –, amely az önkormányzati fenntartású iskolákat érinti, ahol a diákok aktív bevonásával, véleményük meghallgatása után döntenek a menüről. (A szerk.)

szervezett közösségnek hajlamának kell lennie arra, hogy tegen ez ellen. Arra kell bírnia az „eltelvededket”, a t6bblettest-t6m6g6ket 6s az elhizottakat, hogy saját 6s k6z6ss6g6k 6rdek6ben v6ltoztassanak 6tkez6si 6s fizikai aktivit6si szok6saikon. Ek-k6pp nemcsak az elhizottak szabadulhatnak meg f6l6s testt6meg6ikt6l, hanem az elhiz6s is megel6zhet6.

El6sz6r is azt kell tudatosítani az emberekben, hogy az elhiz6s nem testi sz6ps6ghiba, hanem betegség vagy betegség el6al-lapota, k6vetkez6sk6pp kezel6sre szorul. M6g jobb azonban megel6zni. A gyermekkori elhiz6s megel6z6se ter6n nemcsak az eg6szs6g6gy 6s az iskola tehet sokat, hanem a k6z6ss6g szervezetei (civil 6s egyh6zi gyermek- 6s ifj6s6gi k6r6k, sportegyes6letek, fitneszklubok stb.) is tev6kenyen k6zrem6k6dhetnek benne, hiszen az eg6szs6ges 6letm6dot (6tkez6st 6s fizikai aktivit6st) c6lk6nt kit6z6 magatart6sra v6l6 otthonon 6s iskol6n k6v6li motiv6l6s sokszor hat6s6sabb.¹⁰ De fontos szerep6k van azoknak az 6zleteknek 6s 6ttermeknek is, ahol a gyermekek 6teleket 6s 6d6t6italokat v6s6rolnak vagy fogyasztanak, hiszen egy 2002-es felm6r6s szerint az amerikai gyermekek husz6nh6tmilli6rd doll6rt k6lt6ttek 6telre 6s italra.¹¹

■ K6Z6SS6GI ER6FESZIT6SEK

M6nthogy az elhiz6s 6s a sz6v6dm6nyei elleni siker nagyban m6lik a k6rnyezet megv6ltoztat6s6n, ez a cselekv6s „6kol6giai keretek6nt” foghat6 fel, amelyben a k6z6ss6g t6bb szerepl6j6nek (egy6neknek 6s szervezeteknek) t6bb szinten kell egy6ttm6k6dni6k. A cselekv6si program (akci6terv) nemcsak a fizikai (otthoni 6s iskolai) k6rnyezet m6dos6t6s6t t6zi ki c6lul, hanem fontos szerepet sz6n a mediakamp6nyoknak, az eg6szs6ges 6ltre nevel6snek 6s a sz6r6vizsg6latoknak is. A feln6ttekkel szerzett tapasztalatok azt sugallj6k – erre a finnorsz6gi 6szak-kar6liai projekt a legismertebb p6lda, amelynek sor6n az 6trend 6s a fizikai aktivit6s m6dos6t6s6val cs6kkent az elhiz6sban 6s a koszor6r6betegs6gben szenved6k ar6nya¹² –, hogy a gyermekkori elhiz6s megel6z6s6ben is bev6lhat a k6z6ss6gi 6sszefog6s, ahhoz hasonl6an, ahogy a gyermek- 6s fiatalkori doh6nyz6s 6s italoz6s visszaszor6t6sa ter6n is t6bb hely6tt sikert 6rtek el.

B6r a t6rsadalmi, a civil 6s az egyh6zi megel6z6si programok k6l6n-k6l6n is hat6s6sok lehetnek, a k6z6s c6lra – a k6z6ss6g eg6szs6g6re – tekintettel c6lszer6 valamilyen szinten 6sszhangot teremteni k6z6tt6k. Ez6ltal elker6lhet6, hogy tudom6nyosan elt6r6 meg6tel6s6 ismeretekhez jussanak a programokban r6szvev6k. (Gondoljunk csak a gombam6dra szaporod6 fogy6k6r6s programokra, amelyek k6z6tt szakmailag j6k 6s elfogadhatatlanok egyar6nt akadnak.) Els6sorban az olyan csal6dokban 6l6 gyermekekre kell figyelmet ford6tani, amelyekben a sz6l6k elhiz6ts6ga, az etnikai alap6 „d6ci” testalakide6l 6s a rossz j6vedelmi viszonyok vesz6lyeztet6 t6nyez6k a gyermek sz6m6ra. Az Egyes6lt 6llamokban els6sorban a t6rsadalmilag bizonyos m6rt6kig izol6l6dott, eg6szs6ges 6letviteli modellt n6lk6l6z6 afro-amerikaiak, spanyol ajk6iak, indi6nok 6s a csendes-6ce6ni t6rs6gb6l bev6ndorl6k bizonyos popul6ci6i a c6lcsoportok, s mint-hogy a n6pess6geik el6gg6 vall6s6sok, k6r6kben f6leg az egyh6z 6ltal szervezett 6letm6d- (elhiz6s 6s testi inaktivit6s elleni) programoknak van foganatjuk. Bev6lnak az eg6szs6ges 6tkez6sre 6s a fizikai aktivit6sra nevel6si tan6csad6sok, a k6st6l6val egybe-

k6t6tt csoportos f6z6tanfolyamok, valamint a z6lds6gek 6s a gy6m6lcs6k nagyobb ar6ny6 fogyaszt6s6ra buzd6t6 szakmai 6tmutat6sok. K6l6n6sen a n6k 6s a l6nyok fog6konyak az eg6szs6ges 6tkez6sre 6s a rendszeres fizikai aktivit6sra sarkall6 kezdem6nyez6sre, ha siker6l az 6nbecs6l6s6ket 6s a testalakjuk ir6nti ig6nyess6g6ket n6velni, s 6tkez6si attit6d6juket a k6v6nal-maknak megfelel6en m6dos6tani. Sikert el6mozd6t6 hat6s6, ha bevonj6k 6ket a programok tervez6s6be, kivitelez6s6be 6s az eredm6nyek 6rt6kel6s6be is. Tart6s sikerre azonban csak akkor lehet sz6m6ítani, ha a re6lis c6lokat kit6z6 megel6z6si programok (akci6tervek) nem kamp6nyszer6k, hanem folyamatosak, s ir6ny6t6ik gondoskodnak arr6l, hogy ne v6ljanak monotonok-k6, megunhat6kk6. Ev6gett id6r6l id6re meg6j6t6sra szorulnak, 6j elemekkel kell b6v6lni6k, mert a v6ltozat6s6g 6bren tartja a r6szvev6k 6rdek6l6d6s6t. Fontos szempont az is, hogy az eredm6nyek az eg6sz k6z6ss6g sz6m6ra ismeretess6 v6ljanak, mert egyetlen program sem n6lk6l6zheti a sz6kebb-t6gabb k6z6ss6g 6rkl6csi 6s anyagi t6mog6t6s6t.

A gyermekkori elhiz6s elleni programok szervez6s6b6l, kivitelez6s6b6l, ellen6rz6s6b6l 6s 6rt6kel6s6b6l a k6z6ss6get k6pvi-sel6 eg6szs6g6gynek az eddig6n6l fokozottabban ki kell vennie a r6sz6t. E tekintetben ugyanis m6g nem 6ll a helyzet magaslat6n. Kezdv6 azzal, hogy az orvosi egyetemeken kevés t6pl6lk6z6stani, elhiz6smegel6z6si 6s testedz6sre vonatkoz6 ismeretet szereznek a leend6 orvosok, holott majdan nekik (is) kellene szakmailag megalapozottan v6gezni6k, ir6ny6tani6k 6s 6sszefogni6k a lak6s6g 6tkez6s6vel 6s fizikai aktivit6s6val kapcsolatos tan6csad6st. Sajnos, m6g a fejlett eg6szs6g6gy6 Egyes6lt 6llamokban sem 6ltal6nos gyakorlat, hogy a gyermekorvosi rendel6s alkalm6val rutinszer6en meg6llap6tj6k (kisz6m6tj6k) a testt6megindexet (j6llehet a testt6meget 6s a testmagass6got rendszerint megm6rik), noha az Amerikai Gyermekgy6gy6szok Akad6mi6ja ezt hat6rozottan aj6nlja a gyermekorvosoknak.¹³ Az Amerikai Csal6dorvosok Akad6mi6ja pedig arra h6vta fel a h6zi6rvosok figyelm6t, hogy t6r6djenek a saját testt6meg6kkel 6s test6k rendszeres edz6s6vel, mert az elhizott, tunya orvos sz6j6b6l nem hangzanak hitelesen az eg6szs6ges 6letvitelre vonatkoz6 tan6csok.¹⁴

A k6z6ss6gi eg6szs6g6gyi szolg6latoknak 6tgondolt, j6l megtervezett, realista programjuknak kell lenni6k a gyermekkori elhiz6s megel6z6s6re 6s kezel6s6re, amely az egy6ni magatart6st ugyan6gy tekintetbe veszi, mint a csal6di 6s a t6gabb (t6rsadalmi, gazdas6gi 6s fizikai) k6rnyezetet, egyebek k6z6tt a gyermek- 6s ifj6s6gi l6tes6tm6nyek (k6zt6k 6vod6k, iskol6k, sport- 6s egy6b szervezetek) lehet6s6geit. A legf6bb szempont a gyermekek eg6szs6ges 6tkez6se (min6s6gi 6s mennyis6gi szempontb6l egyar6nt) 6s a vele 6sszhangban lev6 testmozg6s. Az 6tkez6st illet6en nagy gond, hogy – mint eml6t6tt6k – a dietetikailag kifog6solhat6, eg6szs6gtelen (nagy zsirad6k- 6s energiatartalm6) 6telek gyakran olcs6bbak, ez6rt v6s6rl6skor el6nybe ker6lnek, mint azok (sov6ny h6sok, halak, gy6m6lcs6k, z6lds6g- 6s f6z6l6k6f6l6k), amelyeknek a fogyaszt6sa k6v6natos volna.¹⁵

■ AZ ISKOLA SZEREPE

Az iskola a tapasztalatok szerint a gyermekkori elhiz6s megel6z6s6nek fontos k6z6ss6gi sz6ntere, hiszen iskol6ba j6rni k6te-

lező, ekképp ott minden gyermek étkezéssel és testmozgással kapcsolatos egészségügyi felvilágosításban részesül. Minthogy a gyermekek sok évig járnak iskolába, a jól átgondolt iskolai felvilágosítási program és gyakorlat előnyösen befolyásolhatja étkezési és testmozgási magatartásukat. A tanulók nemcsak az elméleti tudnivalókkal ismerkednek meg, hanem az iskolai étkezés, étkeztetés (a büfét és az étel-ital automatákat is beleértve) és testedzés révén hozzászokhatnak az egészséges életmódhoz. Olyannyira, hogy összeütközésbe kerülhetnek az otthoni (családi) életmódi szokásokkal, ha azok az iskolában ajánlottaktól eltérők.

A legellenőrizhetőbb helyzetben azok a diákok vannak, akik szervezeten reggeliznek, tízóraiznak, ebédelnek és uzsonnáznak az iskolában, ugyanis ismert összetételű (energia-, tápanyag-, ásványianyag- és vitamintartalmú) és adagú ételt megittal fogyasztanak, s ha napközben nem nassolnak, az egészségesnek minősített energiafelvételükön csak a bőséges otthoni vacsora ronthat. Az iskolai étkeztetésnek olyannak kell lennie, hogy a gyermek tejhez vagy tejtermékhez, húshoz vagy húskészítményhez, kenyérhez vagy péksüteményhez és gyümölcshez vagy zöldséghez mindennap kellő adagban hozzájusson. (Sajnos, még a fejlett országokban sem általános, hogy az iskolai étkeztetés hiánytalanul megfelel e kívánalomnak.) Az már problémásabb, ha a gyermek otthonról hozza az ételét és italát, illetve csak az iskolai büfét látogatja vagy az iskolai automatákból eszik-iszik (még ha azokban sok helyütt csak előírt minőségű termékek helyezhetők el), mert ilyenkor nem okvetlenül érvényesül a mennyiségi korlát, s a pénzzel jól „eleresztett” diák többet ehet-ihat annál, mint amennyire a szervezetének szüksége van.

Sokat javít a helyzeten, ha az iskola vezetése törődik azzal, hogy a diákok milyen ételekhez és italokhoz juthatnak hozzá az iskolában. Az igazgatónak ugyanis beleszólása van abba, hogy a büfében vagy az automatákból milyen ételek és italok vásárolhatók. Sok külföldi példa van rá, hogy az általános vagy középiskolai büfében többféle gyümölcsöt és zöldséges étket kínálnak, s nem árulnak cukorral vagy mesterséges édesítőszerrel édesített üdítőitalt, csak olyan gyümölcslevet, amelynek a gyümölcsstartalma meghaladja a 20%-ot. Néhol az is elvárás, hogy egyetlen étel energiatartalmának se származzon 30%-nál nagyobb hányada zsiradékból, ezen belül 10%-nál ne tegyen ki többet a telített zsírsavak aránya.¹⁶ A főiskolák és egyetemek diákjai sokkal szabadabbak, mert ők tanítási időben is elhagyhatják intézményüket, s a közeli büfékben, gyorséttermekben vagy automatákból olyan ételeket és italokat vásárolhatnak, amilyet csak akarnak. Sajnos, egy részük előnyben részesíti a kelleténél nagyobb zsír- és cukortartalmú ételeket, különösen akkor, ha azokat intenzíven reklámozzák. Ugyanakkor biztató, hogy ha a szabadon választható ételek és italok közül a kis zsír- és energiatartalmúak 10–50%-kal olcsóbbak, mint azok, amelyek egészségtelennek minősülnek, a pénzzel nem bőségesen ellátott diákok nagy hányada az olcsóbb, egészségesebb termékeket vásárolja.¹⁷ Jó lenne, ha ez arra buzdítaná az iskolák vezetését, hogy rábírja a büféket vagy automatákat üzemeltetőket termékeik versenyztetésére. A profitot ugyanis nem apasztja, ha az olcsóbb termékből sok, míg a drágábból kevés fogy. Ennek az üz-

letpolitikának akkor lenne nagy sikere és jövője, ha meg lehetne oldani az olcsóbb és egészségesebb termékek iskolai forgalmazásának pénzügyi támogatását.

Az iskolára azonban nemcsak a gyermekkori elhízás megelőzésében és mérséklésében fontos szerepű egészséges étkezésre nevelés terén hárul nagy feladat, hanem az ehhez nélkülözhetetlen fizikai aktivitásra serkentésben is. Az iskolában rendelkezésre álló tornaterem, sportpályák és -eszközök, valamint szakképzett testnevelők, edzők olyan környezetet jelentenek, amely lehetőséget teremt a gyermekek és fiatalok számára testük megmozgatására. A célnak annak kellene lennie, hogy ez életelemmüké váljon. Amerikai tapasztalatok szerint nem elérhető, hogy az iskolások naponta egy órát eddzék a testüket, hiszen napjuknak csaknem a felét az iskolában töltik.¹⁸ A gyakorlat azonban nem igazolja ezt. Például a negyvenöt perces testnevelési órának jó ha a felét töltik testedzéssel, s minthogy egy héten két, legfeljebb három testnevelési óra van, ez kevés ahhoz, hogy a diákok edzetteké váljanak. Ehhez ausztráliai ajánlás szerint naponta legalább hetvenöt perces erőteljes edzésre volna szükség, amely egészséges és mértékletes étkezés esetén megakadályozza a testtömeg nemkívánatos gyarapodását.¹⁹ Ilyesmire jobbára a gyermek- és fiatalokú sportolók vállalkoznak, míg a nem sportolók közül annál kevésbé hajlandók rá a fiatalok, különösen a lányok, minél idősebbek. S ez nemcsak az iskolai, hanem az iskolán kívüli testedzési lehetőségekre (kerékpározásra, teniszezésre, tollaslabdázásra, gördeszkázásra stb.) is vonatkozik.

Az iskolai testedzés elégtelenségében, elszabotálásában, persze, nemcsak a diákok ludasak, hanem azok a testnevelő tanárok is, akik nem kellő hivatástudatukból fakadóan nem vagy nemigen törődnek azzal, hogy diákjaik mit csinálnak a testnevelési órán. Holott a testnevelő tanárnak fontos szerepe van (kellene lennie) a diákoknak a rendszeres testedzésre motiválásában, szoktatásában és annak tudatosításában, hogy a test megdolgoztatása (a fizikai aktivitás) az egészséges élet egyik alapfeltétele. Egyidejűleg arra is fel kell hívnia diákjainak a figyelmét, még ha ez nem a szakterülete is, hogy a testedzésen kívül egészségesen és mértékletesen étkezzenek (ne hízzanak el), ne italozzanak, ne dohányozzanak, ne kábítószeressenek, s ügyeljenek testi és lelki higiéniájukra is. Sajnos, egy felmérésből az derült ki, hogy a tanárok összesen öt órán át foglalkoztak a diákok egészséges étkezésére és négy órán át a rendszeres testedzésre nevelésével a tanév folyamán.²⁰ Mentségükre szolgál, hogy nincsenek kiképezve egészségügyi felvilágosító és magatartásmódosító feladatra, hiszen mindkét szakterület sajátos (egészségnevelői, pszichológusi) végzettséget igényel. Arra viszont az iskoláknak rendszerint nincs lehetőségük, hogy ilyen képzettségű szakembereket alkalmazzanak. Az iskolákat alkalmanként meglátogató egészségnevelő, pszichológus vagy iskolaorvos pedig idő hiányában nem képes arra, hogy tanácsaival érdemben beavatkozhasson a diákoknak az egészséges étkezéshez és a rendszeres testedzéshez való viszonyulásába. Holott ez nagyon fontos volna, hiszen csupán az Egyesült Államokban több mint kilencmillió gyermek és fiatal él olyan családban, amelyeknek nincs egészségbiztosítása, következésképp a családtagok nem kerülnek rendszeresen orvos elé.²¹

■ SZÜLŐI HOZZÁÁLLÁS

A gyermekkori elhízás megelőzését és idejében való kezelését előmozdítani szándékozó kutatásokból az is kiderült, hogy bármilyen fontos szerepe van is mindebben az egészségügynek, az iskolának, a különböző szervezeteknek stb., a legdöntőbb tényezők a szülők (a szülő kategóriába a nagyszülő vagy más családtag is beleértendő, ha ő neveli a gyermeket). Mint-hogy a kisgyermeket kevés kivételtől eltekintve a szülő étkezeti, vagyis rajta múlik, hogy mit és mennyit eszik, a gyermekkori elhízás megelőzésében és kezelésében érdekelt szakemberek (elsősorban orvosok és dietetikusok) csak a szülő bevonásával érhetnek el sikert. De akkor is sok múlik a szülőn, amikor a gyermek iskoláskorúvá válik, amikor már maga dönt arról, hogy házon kívül mit eszik. Ha ugyanis a szülő nem fordít kellő figyelmet gyermeke étkezésére és ezzel szoros kapcsolatban arra, hogy a fizikai aktivitása is megfelelő legyen, egy 1994-es dániai felmérés szerint a jó anyagi körülmények között élő, zsebpénzzel kellően ellátott gyermek nagy valószínűséggel túlsúlyossá válik.²²

A tapasztalatok azt mutatják, hogy az otthoni környezet (a szülői életstílus, értékrend, azaz minta) meghatározó a gyermek életmódja és étkezési szokása szempontjából. Ha a szülő egészségesen (mértékletesen és változatosan) étkezik, azt a gyermek – sok más szokáshoz hasonlóan – „eltanulja”, s fogékony lesz arra, hogy akkor is tartsa magát hozzá, amikor már önállóan étkezik. Csak így tud ellenállni annak a csábításnak, amely kalóriadús étkeket (chipseket, olajos magvakat stb.) nassoló és cukrozott üdítőitalokat fogyasztó társai részéről fenyegeti. Amikor ellenben a szülő elhízott, s nem törődik vele, hogyan néz ki, nem meglepő, ha a gyermeke is elhízik, s a családban halmozódnak azok az idült, felnőttkori betegségek, amelyeknek ugyan örökletes alapjuk is lehet, ám jobbára a többlettömeg miatt alakulnak ki. Ilyenkor nem az elhízott gyermek, hanem az elhízott család szorul kezelésre. Ha sikerül a szülőt az ügynek megnyerni, pozitív mintaként a gyermek elé állítani (ebben a dietetikusra hárul a legfőbb feladat, de az orvos, a média, az iskola, a társadalmi-etnikai környezet stb. szerepe sem elhanyagolható), akkor arra is remény van, hogy a gyermek testtömege rendessé válik.²³ A gyermek étkezési magatartásának szülő általi megváltoztatásával javarészt az étkezési zavarok is megelőzhetők.²⁴

Ami az üres lakásba hazaérkező gyermeket illeti, ugyan azt és annyit ehet, amit és amennyit akar, ezt azonban a szülő azzal szabályozhatja, hogy csak egészséges ételt (élelmiszert) tart otthon, s akkora adagban, amennyi az éhséget csillapítja, de többletkalória-felvételt nem eredményez.

A szülőnek azonban már ennél jóval hamarabb meghatározó szerepe van a gyermekkori elhízás megelőzésében. A tapasztalatok ugyanis azt mutatják, hogy a szoptatott csecsemők kisebb hányada lesz túlsúlyos hatéves korában, mint a tápszerral cumiztatottaké.²⁵ Ugyanerre a következtetésre jutottak annak az amerikai felmérésnek a végzői is, akik tizenkét és fél ezer négyéves gyermeket vontak be vizsgálatukba, de csak a fehér gyermekek esetében figyelték meg a szoptatás jótékony hatását, míg az afroamerikaiak esetében nem,²⁶ s az utóbbit tapasztalták egy másik vizsgálat során is, amelybe húsz és fél ezer gyermeket vontak be²⁷ (ennek az etnikai különbségnek az okát még

nem tisztázták). A szoptatás előnyös (elhízásra nem vezető) hatását azzal magyarázzák a kutatók, hogy a nélkülözhetetlen tápanyagokat tartalmazó anyatejből rendszerint annyit eszik a csecsemő, amennyi az éhségét csillapítja, míg a cumisüvegből szoptatott gyermek látja, hogy még van tápszer az üvegben, s akkor is kiszívja a maradékot, ha már a jóllakottság jelei mutatkoznak rajta.²⁸

Az elválasztás megkezdésekor (az anyatejes vagy az azt pótló tápszeres etetés egyeduralmának befejeződésekor) nemcsak a védőnő, hanem a dietetikus is nagy segítségére lehet a szülőnek abban, hogy a csecsemő tápláló, de nem hizlaló kiegészítő ételket kapjon, s azokban bőségesen legyenek zöldség- és főzelékfélék meg gyümölcsök. Bár a csecsemő eleinte mindenféle szokatlan íztől idegenkedik, márpedig az anyatej vagy a tápszer után minden íz új a számára, előbb-utóbb – általában ötszöri-tízszöri próbálkozás után – azonban megbarátkozik velük.²⁹ Leginkább a nagy zsír- és energiatartalmú édes és sós ízű étkekkel, s ebben benne rejlik az a veszély, hogy túlságosan is megkedveli őket.³⁰ Ha nem ügyel a szülő, s nem kap a gyermek bőségesen kis energiatartalmú, nagy telítőkertű zöldségeket, főzelékeket és gyümölcsöket is, már csecsemőkorban megalapozódhat a gyermekkori elhízás. E tekintetben nem rózsás a kép, ugyanis egy valamivel több mint háromezer csecsemő és kisgyermek bevonásával végzett felmérés során azt tapasztalták a kutatók, hogy a csecsemők 23%-a és a kisgyermekek 33%-a nem evett a kérdezés időpontja előtti huszonnégy órában gyümölcsöt, míg a csecsemők 18%-a és a kisgyermekek szintén 33%-a nem kapott ez idő alatt zöldség- és főzelékféléket.³¹

A szülőnek nemcsak az ételek összetevőire kell ügyelnie, hanem a gyermeke által megevett mennyiségre is. Nem egy kisgyermek hajlamos ugyanis arra, hogy addig eszik, amíg el nem telik. Erre azért kell odafigyelni, mert ha ez az étkezési minta mélyen rögzül benne (s mindig bőségesen áll rendelkezésre étel), akkor a későbbiekben is nagyevő lesz, s ennek hamar elhízás lesz a következménye.³² Több felmérés mutatja, hogy a kisgyermek, de a nagyobbak többsége is (a nyolc és tizenhét év közöttiek 78%-a) hallgat az egészséges étkezést szem előtt tartó szülő szavára, s megfogadja az ételek minőségére és mennyiségére vonatkozó tanácsait.³³ Különösen akkor, ha rendszeresen (munkanapon reggel és este, míg munkaszüneti napon délben is) együtt étkezik a család, amikor is a szülő látja, mennyit eszik a gyermeke, s arra buzdítja, hogy zöldség- és gyümölcsféléből is vegyen. Nagy gond ugyanakkor, ha megfelelően összeválogatott nyersanyagokból készült étel helyett tévézés közben pizzát, szendvicset, sós snacket (chipszet, pattogatott kukoricát, amerikai mogyorót stb.) és aprósüteményeket nassol a család, s nem százszázalékos gyümölcslevet, hanem kalóriadús üdítőitalt iszik, mert ilyenkor a mennyiség másodlagos szempont, s ez hosszú távon megbosszulja magát.³⁴ Több kutató is elszomorítónak tartja, hogy három évtized alatt megháromszorozódott a gyermekek által naponta megivott üdítőital mennyisége, s ez idő alatt 36%-kal csökkent a tejfogyasztásuk³⁵ – ez kritikaként is felröghető a szülőknél.

Aligha meglepő, hogy a sovány vagy a rendes testtömegű gyermek étkezését jobban tudja a szülő irányítani, mint az elhízott gyermekét. Az előbbi esetben ugyanis gyakran még noszo-

gatni is kell a gyermeket arra, hogy egyen, míg az utóbbiban a korlátozás és a tiltás kerül előtérbe, de ügyes szülői taktikával ez is különösebb gond nélkül megvalósítható. A legjobb azonban elkerülni ezt, ügyelve arra, hogy a gyermek ne szedjen fel többletsúlyt magára. Ennek a szülőt állandó ellenőrzésre kell készítenie, s közben nevelnie is kell a gyermeket arra, hogy mikor, hol, mit, mennyit egyen és igyon. Ekképp a gyermek bizonyos életkortól képes arra, hogy meghatározza az adagját (akár olyan áron is, hogy étel marad a tányérján), s korlátozza a főétkezések közötti nassolást.

Ugyanilyen fontos az is, hogy az egészséges étkezéshez testileg (fizikailag) aktív élet társuljon. A televízió, a videójáték és a számítógép térhódításával igen elterjedt ülő életmód (egy hét évvel ezelőtti felmérés szerint a két és hét év közöttiek két és fél, a nyolc és tizenhárom év közöttiek négy és fél, míg a tizennégy és tizennyolc év közöttiek három és fél órát töltenek naponta átlagosan képernyő előtt³⁶) ugyanis kedvez a gyermekkori elhízásnak. Nemcsak azért, mert ülés közben a test kevés energiát használ fel, hanem mert tévézés, videójáték és számítógép-használat közben a gyermek rendszerint nassol is.³⁷ A napi sokorás tévézést azért is károsnak tartják a kutatók, mert az adók bőségesen reklámoznak diétetikailag kifogásolható (sok cukrot és zsírt, azaz tetemes mennyiségű energiát tartalmazó) rágcsálnivalókat és üdítőitalokat, amelyek a gyermeket akarva-akaratlan motiválják. Nemegyszer tapasztalható, hogy a gyermek tanácsalanná válik: kinek higgyen, az egészséges étkezésre buzdító szülőnek, vagy a csábító reklámnak? Nem véletlen, hogy az Amerikai Gyermekgyógyászati Akadémiának az ülő életmóddal és tévézéssel kapcsolatos elhízás megelőzését szem előtt tartó szakértői azt ajánlják a szülőknek: a kétévesnél fiatalabb gyermeket ne tévéztessék, a nagyobbak pedig legfeljebb egy-két órát üljenek naponta képernyő előtt (a számítógépet is beleértve), s a hálószobájukban ne legyen készülék.³⁸ Ha más szempontból is, de ugyanilyen értelmű állásfoglalást tett közzé az Amerikai Pszichológiai Társaság, az Amerikai Orvostársaság és az Amerikai Gyermek- és Serdülőpszichiátriai Akadémia is.³⁹

A gyermek elhízása és ülő életmódja elleni szülői fellépés hatékonyságában meghatározó szerepe van annak, hogy a szülő miképp él (mit és mennyit eszik, s fizikailag aktív-e, vagy hajlamos a tunyaságra). A szülő ugyanis minta, modell a gyermek számára.⁴⁰ Mégpedig pozitív és negatív értelemben egyaránt. Az egészségesen élő, étkező szülő jó irányba befolyásolja a gyermek étkezési és fizikai aktivitással kapcsolatos magatartását, míg a magára nem adó, hacsak lehet meg sem mozduló, elhízott szülő rossz példát sugall gyermekének. Több felmérés is egybehangzóan mutatja, hogy ha a szülő fontosnak tartja a zöltségek, főzelékek és gyümölcsök fogyasztását, a gyermek is megkedveli őket.⁴¹ Ugyanez mondható a gyermek – különösen a leánygyermek – tejivásáról is.⁴² Már csak azért is, mert az ilyen, elhízásra nem hajlamosító (nem obezogén) életvitelű család otthonában ezek az étkek mindig rendelkezésre állnak. Ezzel szemben az energiadús ételeket és italokat fogyasztó, a testmozgásra nem adó, obezogén családban nemcsak a szülő, hanem a gyermek is bőségesen szed fel kilókat magára.⁴³ Aligha kell bizonygatni, hogy a pozitív szülői életviteli minta elterjesztése a megoldás kulcsa, ám a gyakorló szakemberek (főleg dietetikusok)

nagyon jól tudják, milyen nehéz e téren eredményt elérni. Különösen akkor, ha a rossz életviteli, étkezési szokások erősen rögzültek a szülőben. Pedig az egészséges életvitelre nevelés elengedhetetlen ahhoz, hogy a gyermekkori elhízást – a vele társuló gyermek- és felnőttkori testi és lelki panaszokkal, betegségekkel együtt – meg lehessen előzni.

■ AZ ELHÍZÁSI JÁRVÁNY KEZELÉSE

A gyermekkori elhízás járványos méretet öltött, s napjainkban is egyre terjed. Bár rövid távon korántsem olyan veszedelmes, mint a lépfene vagy az Ebola-vírus okozta fertőzés, felnőttkorban azonban olyan szövődményei támadhatnak, amelyek rontják az életminőséget, s megrövidítik az életet. Emiatt nehezen érthető, hogy míg az életet fenyegető fertőző betegségeket illetően a gyors és hatékony beavatkozás mellett áll ki a társadalom és a család egyaránt, addig az életet szintén megrövidítő elhízás megelőzése és kezelése terén általában közömbösség tapasztalható. Úgy vagyunk vele is, mint a hosszú távon gyilkos dohányzással vagy alkoholizálással. A gyors halál eshetősége megrémíti az embereket, a húsz-harminc-negyven év múlva fenyegető ellenben nem olyan rémisztő. Egyszer ugyanis, ha tetszik, ha nem, mindenkinek meg kell halnia.

A gyermekkori elhízás megelőzését a nem kis mérvű közönyön túl az is nehezíti, hogy összetett biológiai, magatartási, társadalmi, gazdasági, kulturális és környezeti tényezők olyan viszonyokat teremtenek, amelyeknek közepette nehéz kordában tartani a testtömeget. A gyermekek annak ellenére szednek többletsúlyt magukra, hogy ez nem áll szándékukban. Valójában az élelmiszeriparnak és a kereskedelemnek sem az a közvetlen célja, hogy hizlalja a lakosságot, hanem csupán a profitját szándékozik növelni, s ezt jól szolgálják az emberek által kedvelt energiadús ételek és italok. Az egyre nagyobb hányadra tekintettel lassan kulturálisan is elfogadottá válik az átlagosnál kövérebb test, s a megelőzési törekvések mindaddig nem számíthatnak sikerre, amíg a beletörődésen felül nem kerekedik a józan ész, annak belátása, hogy az egészséges társadalom fő pillére az egészséges ember. Nem véletlen, hogy az Egészséges embereket 2010-re programnak is ez a fő célkitűzése. Tudatosítani kell az embereket, hogy a többletsúlyból, az elhízásból semmi jó sem származik. A megoldás tehát nem biológiai (genetikai), hanem társadalmi (családi, iskolai, közösségi, kereskedelmi stb.) beavatkozást igényel. E téren azonban egyelőre még nem sejlenek fel biztató megoldások, aminek nem kis részben az az oka, hogy a kutatások nem kínálnak bizonyítékokon alapuló hatékony megoldási módokat. Ennek ellenére azt szorgalmazzák az elhízási járvány megfékezésén munkálkodó szakemberek, hogy minden szinten haladéktalanul cselekedni kell. Mindenekelőtt a kelletnél energiadúsabb étkezés, a testedzés elmulasztása és az ülő életmód terjedése ellen kell küzdeni. Kezdeti eredmények csekély költségekkel is elérhetők, az igazán nagy áttöréshez azonban tetemes társadalmi-gazdasági befektetésekre van szükség. De meg kell érnie, mert a gyermekkori elhízás a jövő nemzedék egészségét, következésképp az emberiség jövőjét fenyegeti.

Dr. Pécsi Tibor

JEGYZETEK

- 1 Preventing childhood obesity: health in balance. Szerk.: Koplan, J. P., Liverman, C. T., Kraak, V. I. National Academy Press, New York, 2005.
- 2 US Department of Labor: Women in the labor force: a databook. Bureau of Labor Statistics, Report 973, 2004. www.bls.gov/cps/wlf-databook.pdf.
- 3 Robinson, J. P., Godbey, G.: Time for life. The surprising ways that Americans use their time. The Pennsylvania State University Press, University Park, 1999.
- 4 Whitaker, R. C., Wright, J. A., Pepe, M. S., Seidel, K. D., Dietz, W. H.: Predicting obesity of young adulthood from childhood and parental obesity. *New England Journal of Medicine*, 1997, 337, 869–873. l.
- 5 Dietz, W. H.: Childhood weight affects adult morbidity and mortality. *Journal of Nutrition*, 1998, 128, 411S–414S. l.; Dietz, W. H.: Health consequences of obesity in youth: childhood predictors of adult disease. *Pediatrics*, 1998, 101, 518–525. l.; Must, A., Strauss, R. S.: Risks and consequences of childhood and adolescent obesity. *International Journal of Obesity*, 1999, 23, S2–S11. l.; Puhl, R., Brownell, K. D.: Bias, discrimination, and obesity. *Obesity Research*, 2001, 9, 788–805. l.
- 6 Gascon, F., Valle, M., Martos, R., Zafra, M., Morales, R., Castano, M. A.: Childhood obesity and hormonal abnormalities associated with cancer risk. *European Journal of Cancer Prevention*, 2004, 13, 193–197. l.
- 7 Schwartz, M. B., Ouhl, R.: Childhood obesity: a societal problem to solve. *Obesity Review*, 2003, 4, 57–71. l.; Strauss, R. S., Pollack, H. A.: Social marginalization of overweight children. *Archiv of Pediatric and Adolescent Medicine*, 2003, 157, 746–752. l.
- 8 Latner, J. D., Stunkard, A. J.: Getting worse: the stigmatization of obese children. *Obesity Research*, 2003, 11, 452–456. l.
- 9 National Institutes of Health: Estimates of funding for various diseases, conditions, research areas. www.nih.gov/news/fundingresearchareas.htm.
- 10 Pate, R. R., Trost, S. G., Mullis, R., Sallis, J. F., Wechsler, H., Brown, D. R.: Community interventions to promote proper nutrition and physical activity among youth. *Preventive Medicine*, 2000, 31, S138–S148. l.
- 11 U. S. market for kids foods and beverages. 2003. Report summary. www.marketresearch.com/researchindex/849192.htm.
- 12 Puska, P., Pietinen, P., Uusitalo, U.: Influencing public nutrition for non-communicable disease prevention: from community intervention to national programme – experiences from Finland. *Public Health Nutrition*, 2002, 5, 245–251. l.
- 13 American Academy of Pediatrics: Prevention of pediatric overweight and obesity. *Pediatrics*, 2003, 112, 424–430. l.
- 14 American Academy of Family Physicians: Americans in motion. 2004. www.aafp.org/x22874.xml.
- 15 Drenowski, A., Specter, S. E.: Poverty and obesity: the role of energy density and energy costs. *American Journal of Clinical Nutrition*, 2004, 79, 6–16. l.
- 16 United States Department of Agriculture: Menu planner for healthy school meals. 2004. www.schoolmeals.nal.usda.gov/recipes/menuplan/menuplan.html.
- 17 French, S. A., Jeffery, R. W., Story, M., Breitlow, K. K., Baxter, J. S., Hannan, P., Snyder, M. P.: Pricing and promotion effects on low-fat vending snack purchases. The CHIPS study. *American Journal of Public Health*, 2001, 91, 112–117. l.
- 18 Burgeson, C. R., Wechsler, H., Brener, N. D., Young, J. C., Spain, C. G.: Physical education and activity. Results from the School Health Policies and Program Study 2000. *Journal of School Health*, 2001, 71, 279–293. l.
- 19 Dwyer, T., Coonan, W. E., Leitch, D. A., Hetzel, B. S., Baghurst, R. A.: An investigation of the effects of daily physical activity on the health of primary school students in South Australia. *International Journal of Epidemiology*, 1983, 12, 308–313. l.
- 20 Kann, L., Brener, N. D., Allensworth, D. D.: Health education. Results from the School Health Policies and Program Study 2000. *Journal of School Health*, 2001, 71, 266–278. l.
- 21 Bhandari, S., Gifford, E.: Children with health insurance: 2001. www.census.gov/prod/2003pubs/p60-224.pdf.
- 22 Lissau, I., Sorensen, T. I.: Parental neglect during childhood and increased risk of obesity in young adulthood. *Lancet*, 1994, 343, 324–327. l.
- 23 Golan, M., Crow, S.: Targeting parents exclusively in the treatment of childhood obesity: long-term results. *Obesity Research*, 2004, 12, 357–361. l.
- 24 Graber, J. A., Brooks-Gunn, J.: Prevention of eating problems and disorders: including parents. *Eating Disorders*, 1996, 4, 348–363. l.
- 25 Dewey, K. G.: Is breastfeeding protective against child obesity? *Journal of Human Lactation*, 2003, 19, 8–18. l.; Bergmann, K. E., Bergmann, R. L., Kries, R., Bohm, O., Richter, R., Dudenhausen, J. W., Wahn, U.: Early determinants of childhood overweight and adiposity in a birth cohort study: role of breastfeeding. *International Journal of Obesity*, 2003, 27, 162–172. l.
- 26 Grummer-Strawn, L. M., Mei, Z.: Does breastfeeding protect against pediatric overweight? Analysis of longitudinal data from the Centers for Disease Control and Prevention Pediatric Nutrition Surveillance System. *Pediatrics*, 2004, 113, e81–e86. l.
- 27 Bogen, D. L., Hanusa, B. H., Whitaker, R. C.: The effect of breast-feeding with and without concurrent formula use on the risk of obesity at 4 years of age. *Obesity Research*, 2004, 12, 1528–1536. l.
- 28 Fisher, J. O., Birch, L. L., Smiciklas-Wright, H., Picciano, M. F.: Breast-feeding through the first year predicts maternal control in feeding and subsequent toddler energy intakes. *Journal of the American Dietetic Association*, 2000, 100, 641–646. l.
- 29 Beauchamp, G. K., Cowart, B. J.: Congenital and experimental factors in the development of human flavor preferences. *Appetite*, 1985, 6, 357–372. l.; Mennella, J. A., Beauchamp, G. K.: Early flavor experiences: research update. *Nutritional Review*, 1998, 56, 205–211. l.
- 30 Johnson, S. L., McPhee, L., Birch, L. L.: Conditioned preferences: young children prefer flavors associated with high dietary fat. *Physiological Behavior*, 1991, 50, 1245–1251. l.
- 31 Fox, M. K., Pac, S., Devaney, B., Jankowski, L.: Feeding infants and toddlers study: what foods are infants and toddlers eating? *Journal of the American Dietetic Association*, 2004, 1 Suppl., S22–S30. l.
- 32 Rolls, B. J.: The supersizing of America. Portion size and the obesity epidemic. *Nutrition Today*, 2003, 38, 42–53. l.
- 33 Roper Youth Report. New York, 2003. www.roperasw.com/newsroom/press/p031002.html.
- 34 Coon, K. A., Goldberg, J., Rogers, B. L., Tucker, K. L.: Relationships between use of television during meals and children's food consumption patterns. *Pediatrics*, 2001, 107, E7. l.
- 35 French, S. A., Lin, B. H., Guthrie, J. F.: National trends in soft drink consumption among children and adolescents age 6 to 17 years: prevalence, amounts, and sources, 1977/1978 to 1994/1988. *Journal of the American Dietetic Association*, 2003, 103, 1326–1331. l.; Cavadini, C., Siega-Riz, A. M., Popkin, B. M.: US adolescent food intake trends from 1965 to 1996. *Archives of Diseases in Childhood*, 2000, 83, 18–24. l.
- 36 Roberts, D., Foehr, V., Rideout, V., Brodie, M.: Kids and media at the new millennium. The Henry J. Kaiser Family Foundation, 1999. www.kff.org/content/1999/1535/KidsReport%20FINAL.pdf.
- 37 Robinson, T. N.: Television viewing and childhood obesity. *Pediatric Clinics of North America*, 2001, 48, 1017–1025. l.; Matheson, D. M., Killen, J. D., Wang, Y., Varady, A., Robinson, T. N.: Children's food consumption during television viewing. *American Journal of Clinical Nutrition*, 2004, 79, 1088–1094. l.
- 38 American Academy of Pediatrics: children, adolescents, and television. *Pediatrics*, 2001, 107, 423–426. l.
- 39 Raising children to resist violence: what you can do. American Psychological Association, 1995.; Physician guide to media violence. American Medical Association, 1996.; Children and watching TV: facts for families. American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 2001. www.aacap.org/publications/factsfam/tv.htm.
- 40 Cutting, T. M., Fisher, J. O., Grimm-Thomas, K., Birch, L. L.: Like mother, like daughter: familial pattern of overweight are mediated by mother's dietary disinhibition. *American Journal of Clinical Nutrition*, 1999, 69, 608–613. l.
- 41 Cullen, K. W., Baranowski, T., Rittenberry, L., Cosart, C., Hebert, D., de Moor, C.: Child-reported family and peer influences on fruit, juice, and vegetable consumption: reliability and validity of measures. *Health Education Research*, 2001, 16, 187–200. l.; Nicklas, T. A., Baranowski, T., Baranowski, J. C., Cullen, K., Rittenberry, L., Olvera, N.: Family and child-care provider influences on preschool children's fruit, juice, and vegetable consumption. *Nutritional Review*, 2001, 59, 224–235. l.; Fisher, J. O., Mitchell, D. C., Smiciklas-Wright, H., Birch, L. L.: Parental influences on young girl's fruit and vegetable, micronutrient, and fat intakes. *Journal of the American Dietetic Association*, 2002, 102, 58–64. l.
- 42 Fisher, J. O., Mitchell, D. C., Smiciklas-Wright, H., Birch, L. L.: Maternal milk consumption predicts the tradeoff between milk and soft drinks in young girls' diet. *Journal of Nutrition*, 2001, 131, 246–250. l.
- 43 Davison, K. K., Birch, L. L.: Obesigenic families: parents' physical activity and dietary intake pattern predict girls' risk of overweight. *International Journal of Obesity*, 2002, 26, 1186–1193. l.

„Gyermekvédelmi gondoskodásban és családban nevelkedő serdülőkorúak érzelmi intelligenciája, megküzdési stratégiája és szorongása.”¹

Az itt következő kutatásban családban nevelkedő és a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló 16-20 éves fiatalok érzelmi intelligenciájának, megküzdési stratégiáinak, szorongásának vizsgálatát végezték el szerzőink.

Eredményeik alátámasztották feltételezéseiket, amelyek szerint eltérések mutatkoznak a családban, illetve a gyermekvédelmi gondoskodásban élők érzelmi intelligenciájának, megküzdési képességének egyes területein és szorongásukban. Szignifikáns különbséget a két minta között az érzelmi kontroll, társas felelősségtudat, problémamegoldás, stressztűrés és a szorongás területén kaptak.

Következtetéseik szerint az, hogy a család nélkül felnövő fiatalok emocionális kontrollja elmarad a családban nevelkedőkéitől, szorosan összefügg gyenge stressztűrő képességükkel. Gyakori a szorongató, fenyegető helyzetekre adott inadekvát érzelmi válasz, az impulzivitás, a negatív érzelmek kontrollátlansága. A problémamegoldás terén gyenge potenciál figyelhető meg. A társas felelősségtudat hiányos alakulásában feltehetően döntő a családból való kiszakadás és a talajvesztettség élménye; az önértékelési problémák pedig szintén hátráltatják a hatékony beilleszkedést. A terheket tovább növeli, hogy a fiatalok személyiségfejlődésük során sokszor támasz és segítség nélkül küszködnek kuszán összerosódott alapszorongásaikkal és azok következményeivel.

I. BEVEZETÉS

I.1. ELMÉLETI HÁTTÉR

A család a legelső, érzelmi szempontból meghatározó kisközösség az életünkben. Elsődlegessége abban nyilvánul meg, hogy az egyén fejlődésére a legkorábbi életszakasztól kezdve hatással van. A család egyik legfontosabb feladata, hogy belső, érzelmi biztonságot nyújtson. Itt tesszük meg az első lépéseket a másik felé, megtanuljuk kifejezni érzelmeinket, megismerjük a másokkal való viszonyok árnyalt lehetőségeit és a kapcsolattartás módzatait. Az itt szerzett tapasztalataink határozzák meg azt is, hogy milyen elvárásokkal létesítünk kapcsolatot mások irányában (Bettelheim, 1994). A család meghatározott magatartási- és szerepmintákat ad át, illetve közvetíti a közösségi és társadalmi értékrendszereket, normákat. Fontos szerepe van továbbá a különböző hétköznapi problémák megoldásának tanításában, modellezésében. A család által az egyén megtanulja megismerni és alakítani mind önmagát, mind pedig környezetét. A megtapasztalt élmények, a szülői viselkedésminták, a tudatos nevelés útján közvetített értékek egyaránt fontos tényezői a fejlődésnek (Bagdy, 1986).

Az érzelmi kötelékek minősége egy-egy családban személyiségformáló hatású. A személyes, egyénre szóló szeretetteljes gondozás, különösen az élet korai szakaszában, az elsődleges

¹ Mérészközként a Bar-On Érzelmi Intelligencia Kérdőívet, az Oláh féle PIK Pszichológiai Immunkompetencia Kérdőívet és a STAI-Y Állapot-Vonás Szorongás Kérdőívet használtuk. Mintánkban 50 családban nevelkedő és 50 gyermekvédelmi gondoskodásban élő serdülő szerepelt.

gondozó (anya) részéről nélkülözhetetlen; és a lehetséges károsodások megelőzője (Bagdy, 1986). A társas kompetencia érzése a személyes képességek fokozatos megtapasztalásával alakul ki, a kapcsolatokban való egyre jobb működés az anyai visszajelzésekkel együtt sikerélményt nyújt, és a fejlődés előremozdító tényezője, hatékonyságérzésünk alapja. Az anya-gyerek kapcsolat által, az együttes élmények során tehát a gyerek megtanulja a tárgyi világ és a saját belső történései feletti kontrollt. Ez a kompetencia megalapozza az önszabályozás funkciót és az éntudatosság érzését is. (Dornes, 2002). Mind a kontroll-érzés, mind pedig az éntudatosság a későbbiekben fontos megküzdési, problémamegoldási módok forrásaivá válnak.

Ha a korai anya-gyermek kapcsolati minta valamilyen okból zavart szenved, például a gyermek szülő nélkül, intézetben nevelkedik, a veszteség élménye egy életre megzavarhatja a szocializáció folyamatát (Ranschburg, 1998). Akiknél az anyakötődés sérült, a felnőttekhez fűződő kapcsolat személyessége hiányzik. Ez azt is jelentheti, hogy megkülönböztetés nélkül barátságosak mindenkivel, ugyanakkor képtelenek igazi, tartós érzelmekre épülő kapcsolatok kialakítására és működtetésére. Mivel nincs kialakult szilárd, belső értékrendjük, sokszor nehezen tudnak ellenállni a környezet destruktív csábításainak. Gyakori a gyermekothonban nevelkedők antiszociális sodródása, kriminalizálódása.

A kötődés zavarait rengeteg hétköznapi példa teszi nyilvánvalóvá. Az állami gondoskodásban élők kortárskapcsolataikat hasonló sorsú gyermekekkel alakítják ki. Gyakoriak az agresszív megnyilvánulások egymás irányába és a környezet felé is, sőt, az autoagresszió sem ritka. A személyközi kapcsolatokra kritikátlanul lehet jellemző. Szülőszerepbe kerülve a kötődési

problémáik átadódhatnak, ezt igazolja az a tény is, hogy a vizsgáltunkban résztvevő fiatalok 70%-ának szülei is gyermekotthonokban nevelkedtek.

A gyermekvédelem intézményeiben, a szülő nélkül maradt gyerekek esetében egyértelmű szükség van a családnélküliség traumájának korrigálására. Ez a törekvés azonban gyakran sikertelen, hiszen a befogadó intézmény sokszor csak átmeneti átlomás, a nevelő felnőttek pedig gyakran változnak. Már az otthonba való bekerülésről is elmondható, hogy a hátrányos származási család ellenére is **érzelmi traumát** jelent. A gyermekek megszokott helyzetükből egy minden tekintetben ismeretlen, ezáltal fenyegetőként megélt állapotba kerülnek. Az érzelmi terhek legfőbb eleme a *hiányérzet*: életükből eltűnik a megszokott, állandó környezet, az otthon, a szülők, a testvérek, a barátok (Kálmánchei, 1993). A gyerekeknek csak egy igen kis csoportjánál – azoknál, akik igen rossz környezetből kerülnek állami gondoskodásba – dominálnak a **pozitív élmények**. Ők viszont, amikor a dolgok nem reményeik, elképzeléseik szerint alakulnak, könnyen frusztrálódnak, bizonytalanná, talajvesztetté válhatnak, így a nevelőnek törekednie kell az irreális elképzeléseik mederben tartására.

Sok gyermek a bekerülést követően *pánikba* esik. A tudata beszűkül, riadtá válik, és tehetetlennek érzi magát. Az oldódáshoz időre van szükség, ezért elengedhetetlen a fokozatos hozzászoktatás az új életkörülményekhez. Ideális esetben a gyermek alkalmazkodik, elfogadja a változást; rosszabb esetben azonban szubdepresszív, depresszív állapotba kerülhet, visszahúzódik, közömbössé válhat (Kálmánchei, 1993). Tipikus reakció a szembeszegülés, dac, ellenállás, lázadás, illetve az *agresszív megnyilvánulások* is. A gyermek problémái miatt bűnbakot, felelőst keres, szüleit, testvéreit, barátait, nevelőit hibáztathatja.

Az állami gondozott gyermekek énképét meghatározza – alapvetően a realitásnak megfelelően – hogy érzik: nem tartoznak sehová, elhagyták őket, egyedül maradtak. Negatív érzelmi állapotuk további jellemzője az *egzisztenciális bizonytalanságérzet*. Az *énfejlődés folyamatossága* is elakadhat, a gyermekek sok esetben „önmagukba építik” szülei vétségeit, és saját, esetleges bűncselekményeik, kihágásaik következtében is erősen negatív viszonyuk van saját magukhoz.

Az intézet új, zárt, szabályozott létformát jelent. A gyermekek nagyfokú bizonytalanságot és zavarodottságot élnek át, új szabályokkal, normákkal kerülnek szembe, új személyekkel kénytelenek együtt élni (Berczik, 1998), és a társaktól is sok negatív jelzés érkezik. Az izoláció enyhítése szempontjából és a későbbi visszailleszkedés végett egyaránt nélkülözhetetlen a szülőkkel, rokonokkal, barátokkal való levelezés és látogatások, kimenők biztosítása (Kálmánchei, 1993). Bár a régi gyermekotthonoknál már több szempontból is lényegesen jobban működnek a napjainkban fennálló intézmények (pl. lakásotthonok), de a hospitalizmus jelei itt is megmutatkoznak (pl. személyiségzavar formájában). Azok a gyerekek, akik szülői szeretet nélkül nőnek fel, és így nélkülözik a közvetlen emocionális hatásokat, érzelmileg szegényebbek, retardáltabbak lehetnek, sőt sok esetben akár fizikai, mozgás-, kognitív- és beszédfejlődésük is zavart szenved.

Az **érzelmi intelligencia** (EQ) készsége azt jelenti, hogy képesek vagyunk felismerni a magunk és más emberek érzéseit, és képesek vagyunk érzéseinkkel magunkban és emberi viszonylatainkban is megfelelően bánni. Különbözik az értelmi intelligenciától, azonban egyben ki is egészíti azt (Goleman, 2002). E sajátosságunk a szociális intelligencia azon fajtája, amely által az egyén képes saját és mások érzelmeinek megfigyelésére, megkülönböztetésére, és arra, hogy ezen információkat a felhasználja gondolkodásában és cselekedeteiben (Mayer és Salovey, 1993). Bar-On e tulajdonságsoportot olyan „nyalábként” mutatja be, amely meghatározza, hogy az egyén **„mennyre sikeresen képes megküzdeni a környezete követelményeivel és nyomásaival.”** (Goleman, 2002). Az EQ olyan fontos emberi értékekkel függ össze, mint az élettel való megelégedettség, az interperszonális kapcsolatok minősége, és a szakmai sikeresség mértéke (Palmer, Donaldson, Stough, 2002).

A **megküzdési készséget** (coping) az érzelmi intelligenciához hasonló fogalomnak, az emberi problémakezelési módok sajátos repertoárjának tekintjük. Ennek értelmében az emberi élet, a fejlődés nem képzelhető el változás nélkül, a stressz pedig úgy is felfogható, mint a fejlődést stimuláló, előmozdító változás, amelyhez való alkalmazkodás új képességek kifejlesztését teszi szükségessé. A stressz és megküzdés kutatásának kiemelkedő alakja, Richard Lazarus tranzakcionista coping modelljének központi gondolata, hogy a viselkedés a személy és környezete közötti dinamikus kölcsönhatás eredménye, a coping pedig egyike azon központi változóknak, amelyek ezt a tranzakciót moderálják a különböző nehezített alkalmazkodási feltételek mellett. (Lazarus, 1993)

Lazarus értelmezése szerint egy adott személy-környezet interakcióban az érzelem erőssége és minősége, valamint a megküzdés módja is a kognitív értékelés következménye. Oláh álláspontja szerint a megküzdési eredményesség rejtélyének megfejtéséhez túl kell lépni a stratégiák és a stratégia preferenciák meghatározásán, olyan tényezők vizsgálatára koncentrálva, amelyek a személy-környezet interakcióban erősítik a cselekvő személy fenyegetéssel szembeni pozícióját. A személyiség-kompetencia és énhatékonyság érzését facilitálja az instrumentális dimenziók közül a kontrollképesség, a tanult leleményesség, a lelki edzettség (keménység), az optimizmus, a koherencia-érzék, az éntudatosság. Mindezek együttesen járulnak hozzá a megküzdés eredményességéhez.

Oláh és munkatársai (2004) szerint az egyén megküzdési forráskapacitását alkotó személyiségtényezőket egy integrált személyiségen belüli rendszerként foghatjuk fel. A pszichológiai immunrendszer fogalma azoknak a személyiségforrásoknak a megjelölésére szolgál, amelyek képessé teszik az egyént a stresszhatások tartós elviselésére, a fenyegetésekkel való eredményes megküzdésre úgy, hogy integritása, működési hatékonysága és fejlődési potenciálja ne sérüljön, inkább gazdagodjon, a stresszel való aktív foglalkozás során szerzett tudás, élményanyag és tapasztalat interiorizációja következtében.

Megküzdési készségekre alapvetően stresszterhes, szorongató helyzetekben van szükség. A szorongás olyan kellemetlen – tárgy nélküli – feszültségállapot, amelyet az emberek igye-

keznek elkerülni, vagy megszabadulni tőle. (Scheier és Carver, 1985) Látható tünetei a **viselkedésben** nyilvánulnak meg, pl. a sírás, visszahúzódság, agresszió által. A szorongás az én mély rétegeiből tör fel, ezért sokrétű, nehezen definiálható jelenség. Lényegét tekintve: generalizálódott, rögzült, tárgyatlan distressz állapot. Mint ezt korábban érzékeltettük, az állami gondozott gyermekek személyiségfejlődését erősen jellemzi, hogy támasz és segítség nélkül küszködnek kuszán összerosódott alapszorongásaikkal és azok következményeivel. A család szét-hullása, a sűrűn ismétlődő intézeti áthelyezések a frusztrációk olyan tömegét zúdítják rájuk, amelyeket nem tudnak kiegyensúlyozott lelkiállapotban átvészelni. Szükségszerűen az önleértékelés, a büntudat és az agresszív önkifejezés állapotába kerülhetnek.

Kutatásunk gyermekvédelmi gondoskodásban élő gyermekek stresszkezelésével – és megélésével – foglalkozik, e területről kaphatunk képet a megküzdés, az érzelmi intelligencia és a szorongás fogalmi mentén. Oláh modellje szerint az emocionális kontrollképességünk a saját életünk felett gyakorolt ellenőrzést, a self-reguláció hatékonyságát garantáló személyes coping kompetenciák egyike, a fenyegető helyzetek, kudarcok okozta szorongás, negatív érzelmek feletti uralom fokmérője. A megküzdési potenciál további elemeiként interperszonális képességeink segítenek abban, hogy mások érzéseit tudomásul vegyük, felfogjuk, és a velük való kapcsolatunkat alakítsuk; illetve a társas felelősségtudat révén önmagunkat, mint a csoport konstruktív együttműködő tagját értékeljük. Problémamegoldásunk során összességében képesek vagyunk averzív, szorongást keltő eseményeknek ellenállni, és azok alakulását kedvező irányban befolyásolni.

De vajon milyen mértékben képesek e bonyolult érzelmi és interperszonális feladatok megoldására a gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok a családban élő gyermekekhez képest, és milyen területen vannak hiányosságaik?

■ I.2. A VIZSGÁLAT CÉLJA

Kutatásunkban választ keresünk arra, hogy milyen különbségek mutatkoznak az érzelmi intelligencia, a megküzdés és a szorongás tekintetében a családban és a gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedő 16-20 éves fiatalok csoportja közt, a következő rész kérdések mentén:

⟨ Érzelmi intelligencia tekintetében, az e területet mérő kérdőív mely alskáláinál találunk szignifikáns eltérést a vizsgálati és kontrollcsoport között? ⟩

⟨ A gyermekotthonban felnőtt fiatalok megküzdési képessége és ezen belül az egyes sajátosságok hogyan viszonyulnak a családban élőkéhez? ⟩

⟨ Az állami gondoskodásban élő és a családban nevelkedő fiatalok vonásszorongása² milyen mértékű eltérést mutat? ⟩

² Azt az egyéni tulajdonságot, amelynek következtében valaki a tárgyak, jelenségek vagy helyzetek bizonyos osztályát különösen veszélyesnek, illetve fenyegetőnek tekinti és az erre utaló jelekre azonnal fokozott állapotszorongással reagál, a köznyelvben féltékenység, a szaknyelvben vonásszorongásnak (*trait anxiety*) nevezik.

■ HIPOTÉZISEINK

Feltételezzük, hogy:

- a szakellátásban élő és a családban nevelkedő 16 és 20 év közötti fiatalok esetében szignifikáns eltérés mutatkozik e három vizsgált szempontnál, főként egyes részterületeken,
- megküzdési kapacitás szempontjából a gyermekotthonban felnőtt fiatalok elmaradnak a családban felnövő fiatalokhoz képest,
- azok, akik gyermekvédelmi gondoskodásban élnek, alapvetően erősebb szorongásokkal küzdenek, mint a családban élők.

II. Módszer

■ II. 1. VIZSGÁLATI SZEMÉLYEINK, MINTAVÉTEL

A mintavétel földrajzilag távol eső gyermekotthonokból, az alsóbélatelepi II. Rákóczi Ferenc Gyermekotthonból, a Somogy Megyei Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat Befogadó Otthonából, illetve Gyermek és Utógondozó Otthonából valamint a Tolna Megyei Gyermekotthonok Igazgatósága gyermekotthonaiból történt. A kontroll csoport tagjai két Somogy megyei gimnáziumból a kaposvári Tánacsics Mihály és a fonyódi Mátyás Király Gimnáziumból véletlenszerű kiválasztással kerültek ki.

■ Két csoportot hasonlítottunk össze:

1. Vizsgálati csoport: 50 gyermekotthonban nevelkedő 16 és 20 év közötti fiatal.
2. Kontroll csoport: 50 családban nevelkedő 16 és 20 év közötti fiatal.

■ A VIZSGÁLATI CSOPORT DEMOGRÁFIAI ADATAI

A kutatásunkba bevont két csoportot illetően választottuk, nagy figyelmet fordítottunk a nemek arányának megfeleltetésére. A szakellátási minta átlagéletkora 17,3 év, a legnagyobb arányban a 16 éves korosztály képviseltette magát. Tagjai közül legtöbben (18 fő) 6-10 évet töltöttek gyermekvédelmi gondoskodásban. A végzettség szintje: 46%-uknál (23 fő) általános iskola, 20% (10 fő) nem fejezte be általános iskolai tanulmányait, 18% (9 fő) szakiskolai, 12% (6 fő) szakközépiskolai, 4% (2 fő) gimnáziumi végzettséggel rendelkezik.

Az ötven megkérdezett gyermek közül 43 ismeri, 7 nem ismeri a vér szerinti szüleit. A 43 gyerekből csupán 29 tartja velük a kapcsolatot. A gyermekotthonban elhelyezett száma 45 fő, szemben a lakásotthonokkal, ahol csak 5 fő él. A vizsgált gyermekek legnagyobb százaléka második gondozási helyén lakik. Ezt követi az első, majd a harmadik gondozási hely gyakorisága, és végül a negyedik-ötödik elhelyezés.

A kontroll csoportot alkotó, családban nevelkedő fiatalok átlagéletkora 16,5 év.

A 2 gimnáziumi osztályban a korosztály megoszlása homogénebb, mint a vizsgálati csoportban. A 16 és 17 évesek aránya

ugyanakkor a két csoportban közel azonos. A kontroll csoport tagjai közül mindössze egy fő töltötte be a 19. életévét.

Az 50 vizsgált gyermek közül 46 él két szülővel, 4 pedig csak egyik szülőjével. A későbbiek folyamán majd látni fogjuk, hogy az a tény, hogy egy, vagy mindkét szülővel nevelkedik-e a gyermek, nem bizonyult meghatározónak vizsgálatunk szempontjából. A családban élőknel többségben vannak azok, akiknek vannak testvéreik, mindössze 13 főnek nincs testvére.

A vizsgálati és kontroll csoport demográfiai adatait az 1. és a 2. táblázat foglalja össze:

1. számú táblázat

VIZSGÁLATI CSOPORT DEMOGRÁFIAI ADATAI

Nemek aránya	lány	44%
	fiú	56%
Minta életkori eloszlása	16 éves	42%
	17 éves	16%
	18 éves	22%
	19 éves	8%
Hányadik a jelenlegi gondozási helyük?	20 éves	10%
	Első	36%
	Második	44%
	Harmadik	16%
	Negyedik	2%
Gyermekvédelmi gondozásban töltött évek	ötödik	2%
	0-1	6%
	2-3	20%
	4-5	14%
	6-10	38%
Intézménytípus szerinti eloszlás	11-15	18%
	19-20	4%
Ismerik-e szüleiket?	gyermekotthonban élők	90%
	lakásotthonban élők	10%
Tartják-e a kapcsolatot szüleikkel?	Igen	86%
	Nem	14%
Tartják-e a kapcsolatot szüleikkel?	Igen	58%
	Nem	42%

2. számú táblázat

A KONTROLL CSOPORT DEMOGRÁFIAI ADATAI

Életkori eloszlás	16 éves	50%
	17 éves	48%
	19 éves	2%
Egy, vagy két szülő neveli	egy szülő	8%
	két szülő	92%
Testvérek	van testvére	74%
	nincs testvére	26%

II.2. MÉRŐESZKÖZÖK

a. *A Bar – On* (Érzelmi Intelligencia Kérdőív, Dawda D., Hart S. D., 2000.) 121 tételes eszköz, olyan személyiségvonások leírására alkalmas, amelyek megmutatják, hogy a személyek hogyan viselkednek különböző érzelmi és szociális helyzetekben. A válaszokat 5 fokozatú skálán kell megadni attól függően, hogy egyes állításokat mennyire érznek igaznak a kitöltők.

b. *A PIK* (Pszichológiai Immunkompetencia Kérdőív, Oláh, kézirat, 2006): A 80 tételes skála a pszichológiai im-

munrendszer, azaz a coping lehetőségek (potenciál dimenziók) operacionalizálására készült. Három szempontcsoportja közül a megközelítő, monitorozó rendszerre és az önszabályozásra vonatkozó állításokat használtuk (pozitív gondolkodás, kontrollézés, koherencia érzés, növekedésérzés, szinkronképeség, impulzuskontroll, érzelmi kontroll, ingerlékenység gátlás). A válaszokat 4 fokozatú skálán kell pontozni teljesen jellemző- egyáltalán nem jellemző végpontok közt.

c. *STAI-Y* (Állapot-Vonás Szorongás Kérdőív): A Spielberger és munkatársai által kidolgozott STAI (Sipos, Sipos és Spielberger, 1992). Kutatásunkban csak a vonásszorongás mutatóját használtuk. Az egyes tételeket 4 fokozatú skálán kell pontozni, attól függően, hogy a válaszadók mennyire érzik őket igaznak önmagukra nézve.

III. EREDMÉNYEK

Vizsgálati adatainkból a legtöbb szignifikáns eltérést a családban, illetve gyermekvédelmi gondoskodásban élők esetében mutattuk ki – ahogyan ezt a 3.-6. táblázat is érzékelteti. A stressztűrés, az érzelmi kontroll, az ingerlékenység, az éntudatoság, az empátia, a társas felelősségtudat, a társas monitorozás, az impulzivitás-impulzuskontroll és a boldogság tekintetében egyértelműen szignifikáns eltérések látszanak. Ugyanakkor összefüggés jelenik meg a vonásszorongás, a pozitív gondolkodás és az önbecsülés szempontjából.

A legtöbb szignifikáns eltérést a stressztűrés és az ingerlékenység tekintetében tapasztaltuk. A stressztűrés a családban illetve gyermekvédelmi gondoskodásban élők összehasonlításában és azok közt mutat eltérést, akik a gyermekvédelemben neveltek csoportjában ismerik, illetve nem ismerik szüleiket. Mindazonáltal arra az eredményre jutottunk, hogy a gyermekvédelmi csoport érzelmi intelligenciáját nem befolyásolja az a tény, hogy fennáll-e kapcsolattartás a vér szerinti szülővel.

Gyermekvédelmi csoport/kontroll csoport összehasonlításban szignifikáns különbséget találtunk a problémamegoldás és az érzelmi kontroll, az impulzuskontroll, az éntudatoság, valamint a társas felelősségtudat tekintetében. Ezen belül az érzelmi kontrollnál és az impulzivitásnál azok pontszámai térnek el jelentősebben, akik a gyermekvédelemben élők közül nem ismerik vér szerinti szüleiket. A társas felelősségtudatnál az ismeri szüleiket vs. nem ismeri szüleiket, valamint a fiú-lány összehasonlításnál is jelentős eredményekre jutottunk (ez utóbbi esetben a fiúk értéke magasabb).

Az önbecsülés egyértelmű szignifikáns különbségét csak a fiú-lány dimenzió esetében tapasztaltuk (a lányok javára), amely eredmény nehezen értelmezhető. Gyermekvédelem-család összevetésben csak tendencia látszott. **Családban illetve gyermekvédelmi gondoskodásban élőknel** a felsoroltakon kívül szignifikáns különbségeket mutattunk ki az empátia, társas monitorozás és boldogság szempontoknál.

Tendenciát nyertünk a vonásszorongásnak a gyermekvédelemben valamint családban élők közti összehasonlításánál, főleg azok hátrányára, akik nem ismerik szüleiket; emellett pedig a szakirodalommal összhangban álló nemi hatásokat is talál-

tunk (a szorongás lányoknál erősebb). A családban élőknel a vonásszorongás szempontjából kedvezően befolyásolt a testvérek létezése. Az **érzelmi kontrollnál** a gyermekvédelmi gondoskodás alatt állók közül azok a legterheltebbek, akiknek nincs kapcsolatuk szüleikkel.

■ KÖVETKEZTETÉSEK

A vizsgálati eredmények alapján megállapítható, hogy hipotéziseink nagy részben beigazolódtak. A gyermekvédelmi gondoskodásban élő és a családban felnövekvő 16 és 20 év közötti fiataloknál szignifikáns eltérés mutatkozik az érzelmi intelligencia és a megküzdési készségek tekintetében, valamint tendenciális eltérés a gyermekotthonban élő fiatalok hátrányára a vonásszorongás terén.

A családban való nevelkedés meghatározó érzelmi hatásokkal jár. Mindazonáltal, abból az eredményből, hogy nincs szignifikáns különbség az egy szülővel és két szülővel élő gyermekek közt, arra következtethetünk, hogy inkább a család légköre, mint jellege, struktúrája lehet jelentős az érzelmi intelligencia szempontjából.

A gyermekvédelmi gondoskodásban élők érzelmi intelligencia terén tapasztalt gyengesége arra enged következtetni, hogy ezek a fiatalok az elsődleges gondozó hiányában kevésbé képesek önmaguk és mások érzéseinek felismerésére, beazonosítására. Mivel az érzelmek kezelése nehezített számukra, gyakran inadekvát módon viszonyulhatnak saját belső állapotaikhoz és mások emócióihoz; hatásukra félelmet, bizonytalanságot érezhetnek. Ebben a gyökértelenségben a „felnőttek világa” kiismerhetetlen, bejósolhatatlan reakciók félelmetes zűrzavarának tűnhet. Kétségekkel küszködve, az állami gondozottként nevelkedő serdülő kevésbé képes megküzdni a másodlagos környezete (iskola, később munkahely, párkapcsolat, barátok) követelményeivel, nyomásával.

A kutatásunkban talált hiányosságok minden bizonnyal visszavezethetők a korai kötődés hiányára; összhangban azal, hogy gyermekvédelmi gondoskodásban felnőtt gyermekek gyakran viselkednek éretlenül: felszínes érzelmi kapcsolatokat építenek ki, illetve gyakori náluk a meggondolatlan, menekülésszerű gyermekvállalás. (A megszületett gyermek érhetően nem váltja be azt a hozzá fűzött reményt, hogy „végre lesz valaki, aki engem is szeret!”) Sem a párkapcsolatokra, sem az anyai szerep szempontjából nem áll rendelkezésre megfelelő mintájuk; s ha nem kapnak, vagy nem tudnak segítséget elfogadni, akár pszichogénikusan „át is örökíthetik” saját kötődési képtelenségüket. Mindezen felül serdülőkorban fokozottan érinti őket a csavargás, szenvedélybetegségek (drog, alkohol, játékgépezés) és a bűnözés veszélye. Személyes kötődés hiányában nincs mögöttük olyan érzelmi támasz, amely segítené őket a kamaszkori belső kérdések, zűrzavarok átvészelésében.

Az érzelmi intelligencia és problémamegoldási potenciál megfelelő fejlődése szempontjából rendkívül fontos lenne, hogy az állami nevelt gyermekek – főleg a csecsemőkorban intézménybe kerülők – mielőbb nevelőcsaládba kerüljenek. Ez a gondoskodási forma közel áll a természetes kisközösséghez, így a gyermeknek lehetősége nyílna az egyszemélyes kötődés kiala-

kítására. Ha erre nincs lehetőség, akkor az állandóság, a folytonosság, érzelmi melegség, személyesség biztosítása lehet fő cél – például lakásotthoni környezetben.

Az érzelmi intelligencia és a megküzdés megalapozása érdekében a gyermekvédelmi gondozók, nevelők részéről rendkívül fontosnak véljük az egyértelmű, félreérthetetlen, hiteles magatartást. E területen dolgozó szakemberekként magunk is örök belső dilemmaként éljük meg azt a kérdést, hogy ezeket a gyermekeket érzelmileg mennyire engedhetjük közel magunkhoz, és mennyire mutathatjuk ki nekik a saját érzéseinket? A fenti eredmények alapján úgy véljük, hogy bár mindenkinek a saját személyiségétől függ, hogy mennyire tud érzelmeire alapozni, mégis elengedhetetlenül fontos, hogy amit tesz, őszintén és hitelesen, vállalhatóan tegye. A szakember ugyanis, család hiányában, közvetlen modellhatást gyakorol, s a gyermek általa megtanulhat a társas helyzetekben hatékonyan eligazodni.

A megküzdési készségek területén szintén jelentős elmaradást tapasztaltunk a gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok esetében. Az érzelmi kontroll hiánya jelzi, hogy nem képesek úrrá lenni a fenyegetések, a különböző veszélyes helyzetek, kudarcok keltette szorongásaikon. A kellemetlen tapasztalatok, fenyegetések könnyen eltérítik őket kitűzött céljaiktól; jellemző rájuk a túlzott aggodalmaskodás, a negatív következmények iránti szenzitivitás és a depresszióra való hajlam.

Ezzel összhangban van az ingerlékenységátlásban tapasztalt hiányosság is, a vizsgált fiatalok az indulataikat megnevesítő érzelmi közelség nélkül nem tudnak olyan mértékben kontrollt gyakorolni önmaguk felett, mint a kontrollcsoport, és mint amennyire ez elengedhetetlenül szükséges volna a hatékony beilleszkedéshez. Negatív emócióikat (düh, harag) nem képesek konstruktív módon felhasználni, gyakoriak az agresszív megnyilvánulások, melyek irányulhatnak mások vagy önmaguk felé. Nap mint nap számos példa adódik, amikor a legkisebb frusztráció, vagy egy ártatlan félreérthető szituáció hatására azonnal és a következmények mérlegelése nélkül rongálni kezdenek, törnek-zúznak maguk körül, vagy más agresszív viselkedést mutatnak. Később, ha megnyugodtak, már meg lehet velük beszélni a történeteket, sokszor utólagosan felismerik, mit kellett volna tenni; különös módon azonban, a legközelebbi alkalommal, hasonlóképpen kiélezett helyzetben ismétlődnek a kontrollálatlan megnyilvánulásaik.

A gyermekotthonban felnőtt fiatalok társas monitorozó készsége ugyancsak elmarad a kontrollcsoportéhoz képest. Kevésbé képesek a társas környezet információit érzékenyen és szelektíven észlelni, valamint adekvátan felhasználni az aktuális és távlati céljaik megvalósításához. Pszichológiai immunrendszerüket tekintve „A” típusú személyiségek, a Megközelítő-Monitorozó-, és az Önreguláló rendszerük szempontjából maradnak le a kontroll serdülők mögött. Interperszonális repertoárjuk fejletlensége nyilvánvalóan összefügg érzelmi problémáikkal; nem képesek szereteten alapuló, jól működő kapcsolatokat kialakítani. Társas felelősségtudatuk is sérült, ritkán tudják önmagukat a csoport, a társadalom konstruktív együttműködő tagjaként érzékelni. Mindezt tovább súlyosbítja, hogy nemcsak

a csoportból, de a világból is „kilógnak”, kiszolgáltatottság érzéssel küzdenek, nem érzik, hogy kontrollt tudnának gyakorolni saját életük felett.

Vonásszorongás terén tendenciát találtunk a családban élőkhöz képest a gyermekotthonban felnövő fiatalok hátrányára: a szorongás látható tüneteit (sírás, visszahúzódság) magunk is gyakran tapasztaljuk; gyakori az ehhez társuló koncentrációs, döntési képtelenség is. Az átlagosnál gyakrabban jelentkeznek szociális szorongások, alvászavarok, étkezési zavarok (anorexia nervosa, bulimia nervosa). A szakirodalommal összhangban és konzisztensen, a lányok a fiúknál nagyobb valószínűséggel mutatják a szorongás jeleit.

Az érzelmi intelligencia, a megküzdés és szorongás vizsgálata olyan jelenségekre világított rá, amelyek alapjaiban befolyásolják az állami nevelt fiatalok személyiségét. Azok, akik kénytelenek nélkülözni a család szeretetteljes jelenlétét, a szülő, szülőkhöz hiányát, egyúttal a szociális világban való eligazodás alapvető kellékárával sem rendelkeznek. Ha ez a vizsgálat csak egy csepp segítséget nyújt problémáik jobb megértéséhez, már nem volt hiábavaló a munkálkodásunk.

Szótsné Karkus Zsuzsanna, Pap Éva, Pál Kornélia,
Jankovics Csaba, Dr. Mirnics Zsuzsanna

IRODALOMJEGYZÉK

1. Bagdy E. (1986): *Családi szocializáció és személyiségzavarok*, Tankönyvkiadó, Budapest.
2. Bettelheim B. (1994): *Az elég jó szülő*, Gondolat, Budapest
3. Berczik K. (1998): *Nevelőotthonba került gyerekek viszonya családjukhoz*, Gyermekvédelem, 2
4. Dawada D., Hart S. D. (2000): *Assessing emotional intelligence: reliability and validity of the Bar-On Emotional Quotient Inventory (EQ-I) in university students*, *Personality and Individual Differences*, 28: 797-812
5. Dornes M. (2002): *Kompetens csecsemő*, Pont Kiadó, Budapest
6. Goleman (2002): *Érzelmi intelligencia a munkahelyen*, SHL, Budapest
7. Kálmánchei M. (1993): *Az intézetbe kerülés pszichológiai szempontú elemzése*, *Gyermekvédelem - nevelőközösségek*. 1. 1993. 2. 20-23. , Budapest : [FICE Mo. Egyes.
8. Sipos K., Sipos M., Spielberger C.D. (1992): *A STAI magyar változata*, In: Mérei F., Szakács F. (szerk.): *Pszichodiagnosztikai Vademecum I.*, Tankönyvkiadó, Budapest, 123-133.
9. Lazarus, R.S. (1993): *From psychological stress to the emotions: A history of changing outlooks*, *Annual Review of Psychology* 44: 1-21.
10. Mayer J. D., Salovey P., 1993, *The intelligence of emotional* 17: 433-442
11. Oláh A. (2004): *Megküzdés és pszichológiai immunitás* In: Pléh Cs., Boros O. (szerk.) *Bevezetés a pszichológiába*, Osiris, Budapest, 631-664.
12. Palmer B., Donaldson C., Stough C. (2002): *Emotional intelligence and life satisfaction*, *Personality and Individual Differences* 33: 1091-1100
13. Ranschburg J. (1998): *Az érzelem és a jellem lélektanából*, *Fejlesztésképzési Tanulmányok*, Okker Kiadó, 80-98, 112-122
14. Scheier M.F. and Carver C.S. (1985): *Optimism, coping and health: Assessment and implications of generalized outcome expectancies*, *Health Psychology* 4: 219-247.

Irányelvek, standardok, protokollok

A Szociális- és Munkaügyi Minisztérium megbízásából és a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet¹ közreműködésével 2006 júniusában „Szociális és gyermekvédelmi szolgáltatások standardjainak és protokolljainak kidolgozása” elnevezésű projekt vette kezdetét. A projekt azzal a céllal jött létre, hogy kezdeményezze, előmozdítsa a szociális és gyermekvédelmi szolgáltatások megvalósítását szabályozó dokumentumok kidolgozását a gyakorlatban tevékenykedő szakemberek minél szélesebb körének bevonásával.

Magam a projekt egyik gyermekvédelmi területet képviselő munkacsoportjának tagjaként veszek részt e nagy-szabású szakmai és szakmaközi vállalkozásban. Jelen írásomban a projekt rendeltetéséről, kitűzött céljairól és feladatairól alkotott személyes nézeteimet és reményeimet fejttem ki. Részben abból a megfontolásból teszem, hogy a figyelem előtérbe állítsam, egyben a szélesebb nyilvánosság elé tárjam a projekt kapcsán felvetődő izgalmas és feszítő kérdéseket. A felvetett téziseket ugyanakkor vitaindító gondolatoknak is számom.

A PROJEKT KONCEPCIÓJA TÖMÖREN ÖSSZEGEZVE²

A szociális és gyermekvédelmi szolgáltatások standardjainak és protokolljainak kidolgozására szerveződött projekt azért jött létre, hogy kezdeményezze és segítse a szolgáltatás-együttes szakmai tartalmának minimumkritériumait rögzítő szabályozó dokumentumok megalkotását. Abból a feltevésből indultak ki a

projekt kitalálói, hogy a szociális- és a gyermekvédelmi szakterületek immár eljutottak arra a szakmai-módszertani fejlettségi szintre, amikor a továbblépést az jelentheti, ha a szolgáltatások kivitelezésére vonatkozólag megfogalmazódnak és a napi tevékenységbe beágyazódnak az egységes szakmai minőségi kritériumok, alapkövetelmények. E szabályozók a szociális és gyermekvédelmi szükségleteket és problémákat szakmai szempontú megközelítésbe helyezik, egyben a megoldás módjait, módszereit szakmai modelleként értelmezik. A szabályozók meghatározásával lehetővé válik a feladatellátás színvonalának mérhetősége és összehasonlíthatósága.

A szakmai szabályozók kimunkálása mellett a szervezők azt az érvet is felhozták, hogy a szociális- és gyermekvédelmi ágazatot jelenleg a jogi túlszabályozás jellemzi, ami a jogi és szakmai szabályozás tudatos szétválasztásával szüntethető meg: „A je-

1 2007. január 1-jétől Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet (SZMI).

2 Lásd bővebben: *Segédlet a szociális és gyermekvédelmi szolgáltatások standardjainak és protokolljainak kidolgozásához*. Összeállította: Dr. Hajnal Miklós Pál, Póti Viktória. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 2006. augusztus. Dr. Hajnal Miklós Pál: *Minőségügy: irányelvek, standardok, protokollok* (előadási anyag – 2006. június). Dr. Hajnal Miklós Pál: *A szociális és gyermekvédelmi szolgáltatási irányelvek, standardok, protokollok*. Kidolgozás: *Segédlet* (előadási anyag – 2006. június). Letölthető: www.ncsszi.hu/szoc_min_muhely.html A projektről további ismertetők, dokumentumok is olvashatók, illetve letölthetők az SZMI (NCSSZI) honlapján.

lenleg érvényes normatív dokumentumokban keveredik a jogi és szakmai szabályozás. A jogszabályok olyan részletkérdéseket is kötelező módon előírnak, amelyek szorosan vett szakmai feladatok. Ez példátlanul gúzsba köti a szolgáltatókat és akadályozza a fejlődést. Míg a szakmai szabályozókat a szakma feljogosított képviselői – konszenzussal – bármikor módosíthatják, de azoktól indokolt esetben el is lehet térni, addig a jogszabályokat – jelesül a törvényeket – csak a parlament módosíthatja, az eltérés: törvényszegés és büntetőjogi következményei vannak.”³

A szabályozó dokumentumok összeállításával járó munka további várható pozitív hozadékként számolhatunk azzal is, hogy kiterjedtebb és intenzívebb szakmai együttgondolkodást és kommunikációt hoz létre. Erőteljesebben kibontakoztatja az elméleti és gyakorlati tapasztalatokat, tanulságokat összegző és feldolgozó tevékenységet, egyben hangsúlyosabban megjeleníti az eredményes és a kudarcos feladat-végrehajtást befolyásoló tényezőket.

A szabályozókat kijelölő projekt leírásában fontos ismérvként szerepel az a feltétel, hogy a dokumentumok elfogadása, majd bevezetése széleskörű szakmai egyeztetést és konszenzust igényel. Az is megfogalmazódik előfeltételként, hogy nem maradhat el az érintett intézmények, szakemberek képzése, felkészítése sem arra, hogy eleget tudjanak tenni a deklarált módszertani normáknak.

A projekt irányítói úgy gondolják, hogy a szociális- és gyermekvédelmi szakma eljutott arra a fejlődési szintre, amikor már képes meghatározni munkája mennyiségi és minőségi kritériumait, a nyújtott teljesítmény ellenőrzési és értékelési szempontjait. Nyilván az is közre játszott a projekt létrehozásában, hogy e köztevékenységek döntéshozói és finanszírozói világosabban láthassák, mi valósul meg a szakpolitikai célokból, ugyanakkor pontosabban felmérhessék, hogy voltaképpen mire fordítódik, s mivé „válík” a befektetett pénzmennyiség. A kommunikációban kiemelt fontosságú főhatósági törekvésként jelenik meg a területen folyó munka eredményességének megítélése, értékelése. Érthető, hiszen a teljesítmény, eredményesség, hatékonyság kimutatása számottevően növelheti a szakma (szakmacsoport) és a szakpolitika érdekérvényesítő erejét pl. a források megszerzéséért folytatott vitákban. Ezért is szükséges – és a költségvetési kényszerek miatt nem halogatható – a teljesítménymutatók, indikátorok, mérőszámok meghatározása.

Ennek első lépéseként a projektben közreműködő szociális és gyermekvédelmi szakemberek azt a feladatot kapták, hogy a szabályozó dokumentumok rendszerét az irányelvek, standardok és protokollok fogalmi kategóriáiban gondolkodva építsék fel. Csupán a megemlítés szintjén kitérek e fogalmak magyarázatára:

- Az irányelvek azokon az ellátási területeken, ahol a gyakorlati eljárásokra, megoldásokra vonatkozóan még nem alakíthatóak ki standardok, protokollok, elvi ajánlásokat, iránymutatásokat, döntési lehetőségeket fogalmaznak meg.

- A standardok a szolgáltatások alapvető, általános, minimumnorma-jellegű szakmai követelményeit írják elő.
- A protokollok az adott szabályozást igénylő tevékenység végrehajtásának konkrét módját, a művelet egzakt leírását mutatják be.

A továbbiakban a projekt munka gyermekvédelmi szakterületet érintő vonatkozásait elemzem, valamint röviden vázolom a nevelőszülői és a gyermekotthoni ellátási területet képviselő munkacsoport feladattervét.

■ A SZABÁLYOZÓ ELVEK ÉS A SZAKMA VISZONYA

A szakmai szabályok, standardok, protokollok meghatározásának gondolata eddig sem volt ismeretlen a hazai gyermekvédelemben, bár jelentésük, jelentőségük és főképpen kialakításuk módja tisztázatlan maradt.

Ahhoz, hogy megérthessük a szabályozó elvek helyét, szerepét a gyermekvédelmi szakemberek munkájában, előjáróban arról kell szólnunk, hogy mi teszi a gyermekvédelmi ügyekben eljáró személyeket szakemberré, mit jelent a szakma, szakmaiság fogalma?

Szöllősi Gábor a következőképpen definiálja a szakma és a szakmaiság jelentését: „A szakma olyan foglalkozás, amelynek megkezdéséhez igazolni kell meghatározott (a szakmára jellemző) ismeretek és készségek elsajátítását, és amelynek művelése során be kell tartani a tevékenység folytatására vonatkozó sajátos szabályokat. A szakmaiság általánosan elfogadott értelme a valamiféle szakszerűséget tartalmazó cselekvésekre vonatkozik.”⁴ Domszky András nézete szerint „A szűkebben értelmezett gyermekvédelmi szakmához azok tartoznak, akik ezt a tevékenységet foglalkozásszerűen végzik, a műveléséhez szükséges ismereteket szervezett formában sajátították el, rendelkeznek a szakma művelőitől elvárható készségekkel, és munkájukat a szakmai, illetve etikai szabályok betartásával végzik.”⁵

Látható, hogy a szakmai tevékenységnek, vagyis a szakszerűséget követő cselekvésnek két meghatározó kritériuma mindenképpen van:

1. a szakembernek igazolhatóan rendelkeznie kell a szakmára jellemző ismeretekkel, készségekkel,
2. a szakembernek be kell tartania a szakmára jellemző sajátos szakmai, illetve etikai szabályokat.

Ezek után felvetődhet a kérdés, hogy tulajdonképpen miért is jó a gyermekjóléti alapellátásban és gyermekvédelmi szakellátásban gondozott gyermekeknek, családoknak, ha szakszerűen avatkoznak be az életükbe. Ha olyan személytől kérnek segítséget, aki megfelel a fenti kritériumoknak. A professzionális segítő tevékenységet – lényegét nézve – talán az teheti kívánatosá az igénybevevő gyermekek és családjaik számára, ha az által olyan *minőségű* támogatáshoz jutnak, ami a szükségleteik jobb színvonalú kielégítéséhez és problémahelyzeteik megoldásához

³ Dr. Hajnal Miklós Pál: *Minőségügy: irányelvek, standardok, protokollok (előadási anyag – 2006. június)*.

⁴ Szöllősi Gábor: *Szakmai modellek a gyermekjóléti szolgálatoknál végzett segítő munkában. Család, Gyermek, Ifjúság – 2001/1. 16. o. (16-20. o.)*

⁵ Domszky András: *Gyermek- és ifjúságvédelem. Főiskolai jegyzet. Államigazgatási Főiskola, Budapest, 1999. 37. o.*

a lehető leggyorsabb idő alatt, a legkisebb veszteségek árán, a jelen és a jövő kihívásaira s nehézségeire nézve legtöbbet profitálva vezeti el őket.

■ A SZAKMAI SZABÁLY FOGALOM-MAGYARÁZATA

A szakmai szabály fogalmának megértéséhez a hazai szakirodalomban Domszky András nyújt átfogó és körültekintő magyarázatot: „A szakmai szabályok az egyes gyermekvédelmi intézmények/ellátási formák céljának és feladatának megfelelően csoportosítják, rendszerezik, foglalják 'kódexbe' az intézmény/ellátási forma működésének személyi és tárgyi feltételeit, az ott felhasznált ismereteket és az alkalmazott módszereket. Ezen keresztül koncentrálnak az intézménybe/ellátási formába a gyermekvédelmi ismeretek széles skálájából az éppen ott szükségességeket. Pontosan meghatározzák továbbá azt is, hogy mit kell tudniuk az alkalmazottnak, és mit nyújt az intézmény az ellátottnak. A szakmai szabályok a bennük foglalt lépések és eljárás folyamat tartalmát tekintve a szükségletek kielégítésének olyan feltétel, ismeret-, módszer- és követelményrendszerként állnak elő, amelyet a munkatársak önmagukkal szemben támasztanak.”⁶²

Egyszerűen szólva azt is mondhatjuk, hogy a szakmai szabályok az elérhető legjobb minőségű beavatkozás, feladatellátás érdekében befolyásolják szakmai tartalmú cselekvéseinket. Tulajdonképpen az elméleti megismerő tevékenység során a kutatási tapasztalatok általános következtetéseiből nyert ismereteink gyakorlati alkalmazásához járulnak hozzá a szabályozó elvek.

A szakmai szabályok jelentéstartalmának fejtegetésénél fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a fogalom leírható az elméleti konstrukciók gyakorlatba ültetésének módszertani tevékenységeként is. Az elméletekben kirajzolódó törvényszerűségek, gondolatmenetek, összefüggésrendszerek ugyanis közvetlenül kevésbé hasznosíthatóak a mindennapok gyakorlati munkájában. Ezért az elméleti állásfoglalások nem maradhatnak magyarázat nélkül. Az ismeretek feldolgozásának eredményeit, a problémák felismerését és értelmezését, a megoldási irányok kiválasztását és bemutatását olyan kommunikációs formában célszerű megjeleníteni, amely megkönnyíti az elméleti alapok elsajátítását, s a szaktudás napi gyakorlatban történő alkalmazását. A szakmai szabályok gyakorlat-közeli szerkezetű elvi-elméleti támpontokat adnak a terepen dolgozók feladatellátásának véghezviteléhez. Ilyen „felhasználóbarát” tartalmi-alaki jellegű szabályozó elveknek látom az irányelveket, standardokat, protokollokat.

■ A SZAKMAI SZABÁLYOZÓK SZINTJEI

A gyermekvédelem intézményrendszerében végzett – vagyis a szűkebb értelemben vett – gyermekjóléti és gyermekvédelmi tevékenység szembeötlő sajátossága, hogy nem köthető csupán egyetlen szaktudományhoz vagy szakmához. Az e körben biztosított szolgáltatások lényegi vonása, hogy szerteágazó

ismeretanyag, többféle eredetű szakmai tudásalap együttes alkalmazásával, valamint egyidejűleg a szakterületre és az adott szolgáltatás típusára irányadó ismeretek csoportjára támaszkodva valósíthatók meg. Ebből fakadóan az eljáró szakembernek mélyrehatóan ismernie kell a saját szakmájához illeszkedő ismeretek széles skáláját, ezen felül pedig rendelkeznie kell a gyakorlati területre (gyermekvédelemre) sajátosan jellemző elméleti tudáshalmazzal, aminek ki kell egészülnie a konkrét szolgáltatás gyakorlati teendőit, cselekvéseit irányító specifikus ismeretek körével. Ezért nem beszélhetünk egységes gyermekvédelmi szakmáról, de többé-kevésbé önálló szakmák szorosan összefonódó gyermekvédelmi tevékenységéről igen.

Elvi sikon különbséget tehetünk a szakmai szabályok szintjei között. Maguk az egyes szakmák is tudásbázisuknak megfelelő szakmai alapszabályokat képeznek, valamint a szakterület konkrét szolgáltatásához is társíthatóak specifikus szakmai szabályok. Az irányelvek, standardok, protokollok körvonalazásánál ez utóbbi szintű szabályozók kidolgozásáról (pl. a gyermekotthoni ellátás szabályozó elemeinek kinyilvánítására) van szó. Ezek a szabályozók többféle tudományág ismeretanyagból merítenek, és különféle segítő szakmákat kapcsolnak össze.

Az egyes szakmai szabályozási szintek mereven és markánsan nem különíthetőek el, mert szorosan egymásra rétegződnek, ismereteik rendszerébe kölcsönösen beépítik a más szinteken kialakított gondolati konstrukciókat, magyarázó modelleket, problémakezelési módszereket. De különösen az általánosabb ismereteket magukba foglaló szakmák (mint például a szociális munka, pedagógia, pszichológia) ismerettartományából „táplálkoznak” a gyermekvédelem adott intézmény-típusához, szolgáltatásához kötődő specifikusan jellemző ismerettartalmak.

(Megjegyzendő, hogy amikor a tanulmány további részében – az egyszerűbb fogalmazás érdekében – gyermekvédelmi szakmáról szólok, akkor voltaképpen szakmacsoportra gondolok, és a szakmai szabály vagy szabályozó – ide sorolva az irányelveket, standardokat, protokollokat is – kifejezések használatakor a konkrét gyermekvédelmi szolgáltatás specifikus szabályozó elveire, követelményeire utalok.)

■ KÉTELYEK ÉS KÉRDÉSEK

A szabályozó dokumentumok kidolgozásának szükségességével – a fentebb már említett és alábbiakban tovább részletezett okokból – messzemenőig egyetértek. De magam is belátom azt, hogy az alapvetően ennek jegyében indított standardalkotási projekt számos lényegi kérdésben nem nyújt eligazítást. Ugyanis olyan kérdéseket, dilemmákat és problémákat vett fel és hagyott megválaszolatlanul, ami a projekt-feladat teljesítésében érintett szakembereket is megosztotta. Emiatt többen elbizonytalanodtak a tervezett munka szakmai értékét és értelmét illetően. A kételyek elsősorban a gyermekvédelmi területet képviselő szakemberek szűk körében fogalmazódtak meg. (Ennek okainak feltárása önmagában is kutató, elemző munkát érdemelne.)

Az alábbiakban részben kitérek arra, hogy a projektben dolgozó gyermekvédelmi szakemberek csoportján belül milyen főbb kérdések merültek fel az irányelvek, standardok, protokollok

⁶² Domszky András (szerk.): *Gyermekvédelmi szakellátás. Segédanyag a szociális szakvizsgálóhoz.* Budapest, 2004. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 282 o., 49. o.

lok értelmezése, kidolgozása, s a dokumentum-javaslatok elfogadása és tervezett bevezetése kapcsán. Természetesen törekszem a saját válaszaim tömör kifejtésére is, de fontos hangsúlyoznom, hogy az ismertetett érvek személyes véleményemet és meggyőződésemet tükrözik. Egységes állásfoglalás deklarálásáról – akár csak a projektben közvetlenül közreműködő szakemberek teamje részéről – nem beszélhetünk. Valódi párbeszéd és egyeztetés mindezedig – sajnálatosan – még nem bontakozott ki. Legalább a sarkalatos kérdések végiggondolását illetően, s az alapvető válaszok tekintetében konszenzusra kellene jutni. Nem tekinthetünk el attól, hogy valamilyen módon értelmezzük az esetleges jogi túlszabályozottság problematikáját, a szakmai szabályozók kialakításának, legitimitásának és számon kérhetőségének kérdéskörét, a szabályozók bevezetésével összefüggő finanszírozási, forrásteremtési, valamint kutatási és továbbképzési vonatkozásokat stb.

■ TÚLSZABÁLYOZOTT-E A GYERMEKVÉDELMI JOGI RENDSZERE?

A kezdeti visszajelzések alapján a leghevesebb reakciót a projekt szervezőinek azon kijelentése váltotta ki, hogy a gyermekvédelmi jogi szempontból jelentősen túlszabályozott. Ezzel szemben érvek hangzanak el emellett, hogy mindazok a megállapítások, amit jelenleg a jogszabályok előírnak, feltétlen jogi formulát és megerősítést igényelnek.

Arra a kérdésre, hogy túlszabályozott-e a gyermekvédelmi jogi rendszere, addig nem adható érdemi válasz, amíg nem tisztázott, hogy tulajdonképpen mit értünk a „túlszabályozottság” kifejezés jelentésén. Megítélésem szerint akkor túlszabályozott a jogi környezet, ha olyan kérdésekre vonatkozólag is tartalmaz előírásokat, amik nem igényelnek jogi szintű szabályozást. Annak, hogy az adott rendelkezés (elv, eljárás, intézkedés stb.) nem igényel jogi szabályozást, oka lehet az, hogy jogi megerősítés nélkül, az alacsonyabb szabályozói szinteken (pl. a szakmai szabályok szintjén) is megbízhatóan teljesül. Az ilyen természetű túlzóan részletező jogi szabályozottság elsősorban akkor következik be, ha az érintett szakmaközösség által használt szakmai ismeretek, szabályok keretei bizonytalanok, alapvető, lényegi kérdésekben is kiforratlan a szakmai konszenzus, elégtelenek a gyakorlatban eligazodást nyújtó módszertani útmutatások. Ezen túl bizonyos értelemben túlszabályozás állhat elő akkor is, ha a jogi rendelkezésnek nincs társadalmi relevanciája, ezt illusztrálja az a helyzet, ha lehetővé teszi a jogszabály a jogalkalmazó részére a végrehajtás szükségességének mérlegelését, s a gyakorlat azt igazolja, hogy a megvalósítás iránt nem mutatkozik társadalmi szükséglet.

Nem tartozik viszont a túlszabályozás problémakörébe, ha a preferált jogalkotói cél ellentétes a társadalmi szükséglettel, vagy ha ugyan létező társadalmi érdekre reflektál, de a célhoz vezető jogszabályi eljárási lépések tévesen megválasztottak, azaz nem járulnak hozzá a célteljesüléshez, például mert irreálisak, irracionálisak az érdekeltek (végrehajtók, felhasználók) szemszögéből. Ezek a problémák a hibás jogi útmutatás „kategóriájába” sorolhatók. Más megközelítésben azonban a túlzó jogi

szabályozás is a rosszul megválasztott jogi szabályok között említhető. Ez a kijelentés persze akkor lehet helytálló, ha a túlszabályozás fogalmának jelentését mennyiségi aspektusból közelítjük meg, tehát azt mondjuk, hogy a jogszabály akkor túlszabályozott, ha olyan szabályozási elemeket is tartalmaz, amely más szabályozási szintet igényel. Amennyiben az adott jogszabályt minőségi szempontból értékeljük, akkor tulajdonképpen a túlszabályozás problémája is a „nem megfelelő szabályozás” kategóriájába helyezendő, mivel nehezíti, vagy éppenséggel akadályozza a deklarált szakmapolitikai és/vagy szakmai értékek, célok, módszerek érvényesülését.

A jogi túlszabályozás megítélése tehát viszonylagos: a gyermekvédelmi jogi szabályozása bizonyos nézőpontból túlszabályozott, de más látószögben vizsgálva kijelenthető, hogy nem az. Túlszabályozott, ha azokra a passzusokra gondolok, amelyeknek a szorosan vett szakmai tudás és gyakorlat szabályozó dokumentumaiban van (lenne) a helyük. Ugyanakkor nem mondható túlszabályozottnak, ha abból indulunk ki, hogy indokolt egyes szakmai jellegű kérdések jogszabályba foglalása, mivel a megvalósulás/megvalósítás gyermekvédelmi szakmán/szakterületen belüli garanciái még igazán nem épültek ki, illetve nem szilárdultak meg, tehát szükség van a szabályozás jog erejére (a jobb esélyű megkövetelhetőségre, számonkérhetőségre és adott esetben a kikényszeríthetőségre).

Összegezve: a kialakult helyzet nagyvonalakban úgy jellemezhető, hogy a gyermekvédelmi joganyag olyan elvárásokat, követelményeket, intézkedéseket is megfogalmaz, aminek a szakmai szabályok gyűjteményében lenne a helye. Sejtethető, hogy a jogalkotásban résztvevőket az motiválhatta a rendkívül részletező jogi útmutatások kimunkálásakor, hogy megjelenítésük és követelményként kinyilvánításuk – ezáltal pótolják – mindazokat az elemi szakmai tartalmakat, megállapításokat, amelyeket hiányoltak a szakmai köztudatból és gyakorlatból. Ebből kifolyólag azt is észre kell vennünk, hogy a jogi és a szakmai szabályok közötti aránytalanság elsősorban a szakmai tartalmak fejlesztésével oldható fel.

■ TARTALMAZ-E MINDEN SZÜKSÉGES ÚTUTATÁST A JOGI SZABÁLYOZÁS?

A gyermekvédelmi törvény és a hozzá kapcsolódó végrehajtási rendeletek koherens rendszerbe foglalják a különféle, de egyben összefüggő, együvé tartozó gyermekvédelmi természetű érdekeket, célokat, intézkedéseket, eljárásokat. Látható, hogy – hol többé, hol kevésbé – eltérő mélységben fejtik ki az egyes témákhoz, területekhez tartozó célokat és feladatokat. Ugyanakkor, olvasva a jogszabályokat, összességében az a benyomásunk támad, hogy rendkívül részletesen és aprólékosan fogalmazzák meg az előírásokat. A terepen munkához látva viszont már egyértelműen kitűnik az, hogy a bőséges jogi eligazítás ellenére is nyitva maradtak kérdések. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a jogszabályok ismerete – nyilvánvalóan – még egyáltalán nem elegendő ahhoz, hogy azokat meg is tudjuk valósítani. A jogszabályok komplex cél-együtteseket és feladatcsoportokat nevesítenek, de nem térnek ki az azokat felépítő folyamat-célokra és fel-

adategységekre, rész-komponensekre, összefüggésekre, mivel mindez nem is feladatuk. Itt lép be a szakmaiság, a szakmai tudatosság, a szakmai szabályok szerepe.

A jogszabályok zömét a szakmai szabályok léte és betartása teszi végrehajthatóvá. Könnyen belátható, hogy a szakmai ismeretek, készségek, módszerek és jártasságok alkalmazása nélkül a jogszabályok javarészt frázisok maradnak. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a szakmai szabályok helyettesíthetik a jogszabályokat, s azt sem, hogy a jogszabályok között a helyük.

A gyermekvédelmi szaktudás organikus fejlődésének részben feltétele az is, hogy az elmúlt tíz év tendenciájával szakítva bizonyos szempontból függetlenedjen a jogi szabályozás fejlődéséről. Természetesen a szakmafejlődés és jogfejlődés számára is elemi fontosságú, hogy e két fejlődési pálya iránya összetartson. De mindenekelőtt az szolgálja a kliensek érdekeit, ha a ma sokkal inkább a szakma fejlődése generálná a jogfejlődést, szemben azzal az utóbbi évtizedben jellemző helyzettel, amikor a szakma próbálja értelmezni, hogy tulajdonképpen mit is jelenthet az adott jogi paragrafus, s hogy miként is lehet/lehetne azt végrehajtani. Ekkor javarészt a jogszabályok készítenek változásra és nem egyszer csupán alkalmazkodásra a szakmai tevékenységet. Szerencsésebb körülmények között a jogi és szakmai szabályok komplementer viszonyban állnak, egyik a másiknak feltétele, s egyben következménye.

Mindezek mellett azt a nézetet képviselem, hogy a standardok bevezetéséhez napjainkban automatikusan nem társulhat a jogi szabályozás korlátozása, hatáskörének redukálása. Ez idő szerint, amikor a szakmai szabályok igencsak diffúz állapotban vannak, nem célravezető a jogszabályok „megnyirbálása”, még azzal a szándékkal sem, hogy kikerüljenek belőle az egyértelműen szakmai tartalmú szabáylelemek. Az irányelvek, standardok, protokollok – mint sajátos logika szerint rendszerezett szakmai szabályok – egyik funkciója éppen az lehet, hogy a jogérvényesítést erősítse, annak megvalósításához, valamint a jogfejlődéshez elengedhetetlen támpontokat szolgáltasson.

Több prominens gyermekvédelmi szakember informális úton aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a jogi szabályozás „megnyirbálásának” egyértelmű szándékát véli felfedezni a projekt hátterében. Én úgy érzekelem – a tévedés lehetőségét fenntartva –, hogy a nyílt kommunikáció nem a jogszabályok „megcsonkításának” tervezett szándékáról szól. A projekt nem jogszabály-módosítási cézzel indult, bár lehetnek ilyen jellegű vonatkozásai is, ha ez igényként megfogalmazódik. Megvilágíthat és egyértelművé, igazoltá tehet ugyanis olyan szakmai állásfoglalásokat, ami esetleg ellentétes egy-egy jogi előírással. Egyes szakember-csoportok képviselői (konkrétan a hajléktalan ellátásban és a gyermekek és családok átmeneti gondozásában érdekelt személyek) egy hivatalos fórumbeszélgetés alkalmával már előzetesen jelezték is, hogy a szakmai követelmények bizonyos ponton ütköznek a jogszabályi elvárásokkal.

A projektvezető (Dr. Hajnal Miklós Pál) által elmondottak viszont azt támasztják alá, hogy a közös munka létrehozását a szakmai szabályok megalkotásának igénye hívta életre. Azon a véleményen van, döntse el a gyermekvédelmi szakma, hogy mi tartozzon a jogszabályi rendelkezésekbe, s mi a szakmai szabá-

lyok rendszerébe. De a projekt lényege abban áll, hogy történjen végre határozott elmozdulás a szakmai tudatosság és felelősségvállalás fejlesztésének irányába.

■ SZAKMAI SZABÁLY-E A MINISZTERI RENDELET?

Ahogy szélesebb szakmai körökben is gyakran hallható, úgy a projekten dolgozó gyermekvédelmi szakemberek között is elhangzott az az álláspont, hogy a gyermekvédelem szakmai szabálygyűjteményét a 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet képezi. Magam amellet érvelek, hogy a miniszteri rendelet előírásainak szakmai szabályként való felfogása téves értelmezésen alapul. A jogi megközelítés ugyanis csupán egy a lehetséges probléma-felismerési, értelmezési és megoldási modellek közül. A szakmai megközelítés nem merülhet ki a jogi megközelítés egyedüli figyelembe vételével. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a jogszabályokból meríthető információk köre nem tölti ki a megoldandó problémák feldolgozásához szükséges ismeretek halmazát. A feladatok végrehajtásához nem nyújtanak elegendő módszertani alapokat a jogi normák. A jogszabályok alkalmazási módjára a szakmai modellek adják meg az adekvát választ. Az összetett gyermekvédelmi problémák kezelése, a sokféle szükséglet kielégítése mindenképpen olyan megoldások kiválasztását és kivitelezését kívánja meg, amelyek csak többféle diszciplína és szakma ismerettartalmából vezethetők le. A jogi előírások csak utalhatnak ezekre a szakmai tapasztalatokra, törvényszerűségekre, módszerekre, de azok elméleti hátterének ismeretét nem helyettesíthetik és nem is pótolhatják. Az irányelveket, standardokat, protokollokat felállító projekt éppen a szakmai perspektíva ki- szélesítését, a szakmai orientációjú célkitűzések és módszerek megerősítését eredményezheti.

■ MIKOR JOGSZERŰ ÉS MIKOR SZAKSZERŰ A GYERMEKVÉDELMI MUNKA?

Lényegét tekintve akkor jogszerű a gyermekvédelmi praxis, ha a jogszabályokban elrendelt követelményeknek az előírt módon eleget tesz a jogalkalmazásra kötelezett. A szakszerűség elvárásának pedig akkor tesz eleget az eljáró szervezet, szakember, ha a szakma művelőinek közössége által kinyilvánított problémaértelmezési, döntéshozatali és intézkedési szabályok tekintetbe vételével végzi tevékenységét. Érdekes kérdés, hogy összefügg-e, s ha igen, mennyiben a jogszerűség és a szakszerűség. Lehet-e a gyakorlat jogszerű, miközben szakszerűtlen és fordítva: elképzelhető-e szakszerű, de egyben jogellenes praxis. Azon a véleményen vagyok, hogy „optimális viszonyok” mellett a jogszerűség és a szakszerűség egymást kölcsönösen előfeltételezi. A jogi szabályozástól elvárható, hogy minden elemében a gyermek mindenképp felett álló érdekét szolgálja. Ebből következőleg a jogi rendelkezés kifejezi, hogy a kliens (gyermek, szülő, család) a szükségleteihez és problémáihoz leginkább igazodó gondoskodásban, bánásmódban, támogatásban részesüljön, a lehetséges legjobb minőségű szakmai segítségnyújtást vehesse igénybe. Ezzel a jogszabály tulajdonképpen megköveteli az érintett intézményektől, szakemberektől, teamektől a rendelkezésre álló szakmai tudás és jártasság magas szintű alkalmazását.

Ezáltal közvetetten, vagy akár azt is mondhatjuk, hogy szemléletében a jogi szabályozás rendelkezik a szakszerűség követelményéről is. Nyilvánvalóan arra is van példa, hogy explicit módon utal a jogi rendelkezés a szakszerűség betartásának elvárására, példának okáért a gyermekvédelmi joganyagunk előírja a Gyermekünk védelmében adatlaprendszer használatát.

Azt is fel kell ismerni viszont, hogy a tapasztalatokat, tanulságokat, eredményeket rendszerező szakmai tudatosság – azaz a szakszerűség – eszközt adja a jogszabályi hiányosságok, anomáliák, ellentmondások feltárásának, s ennél fogva nélkülözhetetlen faktora a megalapozott jogszabályi felülvizsgálatnak és korrekciónak. Ilyen értelemben a szakszerű és a jogszerű működés elválaszthatatlan egységet alkot. Kevésbé kedvező körülmények esetén ez nem valósul meg: elválják, s egyre eltávolodik egymástól a gyermekvédelmi tevékenység e kétféle minősége. Így elképzelhető, hogy a jogalkalmazók esetenként a szakszerűtlennek ítélt előírásokat többnyire figyelmen kívül hagyják, vagy tudatosan és nyíltan végre sem hajtják vállalva a jogellenes magatartást, annak következményeit, a meggyőződésüknek megfelelő megoldásokat választják. Persze arra is lehet példát találni, amikor a konkrét intézmény minden expliciten meghatározott jogi szabálynak eleget tesz, miközben szakmai tartalmú munkát alig folytat. Ez is azt támasztja alá, hogy a jogi rendelkezések nem helyettesíthetik a szakmai szabályokat. Am még ennél is komplexebb a jogszerűség-szakszerűség tárgyköre, mert harmadik esettel is találkozhatunk, amikor a valamilyen szempontból (pl. szakmai létszámfeltételeket, képesítési előírásokat, lakóhelyméretet stb. tekintve) jogsértést elkövető/elszenvedő intézmény minden jel szerint szakmailag színvonalasabb munkát végez, mint esetenként a szerencsésebb feltételrendszerrel bíró elvileg azonos funkciót betöltő intézmény.

■ MILYEN MÓDON ALAKÍTHATÓK KI A SZAKMA SZABÁLYAI?

A szakmaművelés szabályainak meghatározásához kiindulópontot az elméleti alapok és a gyakorlati tapasztalatok jelentik. A szakmai normák megfogalmazásához elvileg eljuthatunk a dedukció logikai modelljének alkalmazásával: az elméleti keretből, általános alapelvekből egyre egzaktabb feltételezéseket vezetünk le. Ebből viszont az következik, hogy a fogalmak specifikációjával megalkotott „hipotetikus” szabályok hasznosíthatóságát ellenőriznünk kell: a gyakorlati alkalmazás tapasztalatait felmérve és feldolgozva tudnunk kell, hogy hozzájárulnak-e a sikeres esetkezeléshez vagy sem; ha nem, el kell vetnünk, ha igen, igazoltnak tekinthetjük az elképzelésünket, ami maga után vonja a szabályozó elv (és így nyert megoldási-eljárési mód) széles körű bevezetésének, terjesztésének lehetőségét.

A szabályok meghatározásának másik iránya, ha összegyűjtjük, összegezzük és feldolgozzuk a beavatkozási-megoldási próbálkozásaink során nyert tapasztalatainkat. Ilyenkor az indukció logikai menetét követve a megfigyelések alapján szerzett ismereteink általánosításával fogalmazzuk meg a szabályozó elveket. Arról van szó, hogy a gyermekvédelmi problémákat eredményesen kezelő eljárások, bevált gyakorlatok felismerését követően azonosítjuk a feladatmegoldások közös jegyeit, s általá-

nosított tudássá formáljuk. A szakma/szakterület fejlődése során a gyakorlati tapasztalatokból „kiforrnak” azok a módszertani levelek, segédanyagok, kézikönyvek, amelyek kiemelik és összegzik a sikeres megoldás jól látható jellemzőit.

Úgy gondolom, az irányelvek, standardok, protokollok kidolgozására szerveződött projekt kiváló lehetőséget ad a „szakmai leltár” elkészítéséhez. A szabályozó elvek megfogalmazása érdekében tett lépések elvezethetik szakmánkat eddigi tapasztalataink teljesebb körű összegzéséhez, az általánosítható érvényű felismerések rendszerbe foglalásához, másfelől megkönnyíthetik az elméleti ismeretek praxisba helyezésének, gyakorlatban való hasznosításának folyamatát. Ugyanakkor ahhoz, hogy a projekt eredményeként felmutathassuk szakmaiságunk gyermekvédelem-specifikus alapjait, mindenekelőtt a jelenleg rendelkezésre álló közös szakmai-módszertani ismeretbázisunkat kell megvilágítanunk: felkutatnunk, összegyűjtenünk, rendszerezniünk a már kimunkált irányelveket, standard-ajánlásokat, protokollokat.

A szabályozók megfogalmazásának legfőbb forrását a már létező módszertani segédletek képezik. Ezek birtokában és ismeretében már érzékelhetőbbé válnak a hiányos területek, a megoldatlan csomóponti problémák, az, hogy hol, miben, mennyire szükséges újabb szabályozó elveket meghatározni. E projekttel nagyszerű lehetőség nyílt ahhoz, hogy végre áttekintsük, mi az, amit már elértünk, s kijelöljük, hogy mit kell még megtennünk, milyen irányba haladjunk.

■ MI A KÜLÖNBSÉG A MÓDSZERTANI SEGÉDLET ÉS A SZAKMAI STANDARD KÖZÖTT?

Fontos látnunk, hogy lényeges megkülönböztetni az elméleti-módszertani munkát segítő szakmai anyagokat (szöveggyűjteményeket, kézikönyveket, útmutatókat, más, gyakorlati végrehajtást segítő kiadványokat) a standard-leírásoktól. Végső soron természetesen mindkét típusú dokumentáció abból a célból jön létre, hogy hozzásegítse a terepen folyó munkát a szakmai szempontok minél teljesebb érvényesítéséhez. Lényeges különbség viszont, hogy a szakmai segédletekben tett megállapítások nem feltétlen alapulnak széleskörű szakmai konszenzuson. A módszertani segédanyagban leírtakra vonatkozólag a közzétételnek nem feltétele az, hogy az intézmények, szakemberek képviselői csoportosulásai elfogadják, és valamennyi tagjuk saját munkájára nézve irányadónak tekintsék. Más a helyzet a standardok esetében, ahol nélkülözhetetlen, hogy annak alkalmazását az érintett szakmai körben foglalkoztatottak közössége önmaga tevékenységére vonatkoztatva követendőnek, sőt kötelezőnek nyilvánítsa. Döntő jelentőségű, hogy a gyakorló szakemberek képviselője legitimálja a standardgyűjteményt, egyetértsen a benne foglaltakkal, alkalmazza és terjeszse azokat.

Arra a kérdésre, hogy követelmény vagy ajánlás-e a szakmai standardleírás, azt a választ kell adnunk, hogy mindkettő. Követelmény, mert a szakma művelőinek tábora követendő, megvalósítandó, elvárható szempontrendszerként tekint rá, megvalósításánál nem a politika akaratának tesz eleget, hanem saját belső motivációja és meggyőződése vezérli. A standardok központi sajátossága, hogy nem az állam, nem a kormányzat, nem a

fenntartó írja elő, hanem azok határozzák meg, akiknek a napi tevékenységeik során azt alkalmazni is kell. Abban az értelemben viszont ajánlás, hogy annak létrehozása és realizálása – a jelen helyzetben – élvezze a szakpolitika támogatását, más oldalról pedig azért „csak” ajánlás, mert az ágazati irányítás nem lehet illetékes a standardok betartásának kötelezővé tételében.

Más megközelítésben összevetve a szabályozó dokumentumok és a módszertani segédanyagok sajátosságait, azt is megállapíthatjuk, hogy az előbbiek képezik az utóbbiak eszenciáját. A módszertani segédletek egyének vagy kisebb szakmai csoportok személyes feltételezésein, megfigyelésein, tapasztalatain, elemzésein alapulnak. Tárgyuk többnyire egy-egy szolgáltatási elemre, részterületre korlátozódik. Fellelhetőségük gyakran esetleges, mondanivalójuk sokakhoz nem jut el. Ebből adódóan csak kevésbé nyújthat útmutatást a szakemberek összességének az eljárásmodok kiválasztásában és fejlesztésében. Ezzel szemben a szabályozó elvek kollektív kifejtése integrálja a tények és összefüggések feltárására irányuló egyéni és csoportos erőfeszítéseket, egységes rendszerbe foglalja a már kimunkált és igazolt elméleti téziseket, egyben újabbak kidolgozására inspirál. Azt is mondhatjuk, hogy a szakmai szabályokban összegződnek az egyéni felismerések és közkincsé válnak.

■ MITŐL LEGITIM A SZAKMAI STANDARD?

Vitathatatlan, hogy a szakmai szabályok meghatározására a szakma művelőinek közössége hivatott. A standardok legitimitása a szakmai konszenzusban rejlik, vagyis abban, hogy a szakmát képviselő személyek meghatározó csoportja saját tevékenységére nézve irányadónak tekinti a kijelölt standardokat. Valójában addig nem is beszélhetünk standardokról, amíg ezen elhatározás nem deklarálódik. A szakmai szabály ugyanis akkor válik standarddá, ha a szakmát képviselők kinyilvánítják ebbéli szándékukat, azt, hogy az abban rögzített „vállalások” betartását személyes munkájukra vonatkozólag kötelező érvényűnek tekintik. Pragmatikus okokból ennek a közös deklarációnak a megfogalmazása természetesen csak oly módon valósítható meg, ha a gyermekvédelemben foglalkoztatott szakemberek „társadalma” szövetségbe (szakmai kamarába) tömörül. E képvisleti önszerveződés már rendelkezhet azzal a legitimitással és kompetenciával, amivel végrehajtható a munkaterület sajátos szabályozó elveinek kinyilvánítása, terjesztése és monitorozása. A szakmai standardokat tehát kizárólag a szakma művelői és szervezetei által legitimnek tekintett választott képvisleti testület írhatja elő.

A standardalkotási folyamat egyik meghatározó kérdésének tartom, hogy ki/mi fogja kötelezően követendővé s egyben legitimmé tenni a szabályozókat. A szakma képviselői önmaguk munkájának minőségére irányadónak vagy a szakpolitika a szakma művelésére vonatkozóan terjeszti elő a megfogalmazott szabályozó elveket? A projekt kapcsán eddig elhangzottakból kitűnik, hogy a projekt megrendelői (a főhatóságok) bíznak abban, hogy a szakmát gyakorlók kollektívája képes arra, hogy kidolgozzon, megvitasson és elfogadjon egy átfogó és egységes szabályozó dokumentum-csomagot.

Érdemes viszont kiemelni: amennyiben nem biztosítható a szabályozók legitimitációja a szakmai önszerveződés viszonylag

alacsony foka miatt, akkor sem felesleges standard (és protokoll) elképzeléseket, tervezeteket készíteni, hiszen azok – e nélkül is – mindenki számára jól hasznosíthatóak fontos módszertani segédanyagként.

■ HOGYAN ÉRHEŐ EL A STANDARDOK (ÉS A PROTOKOLLOK) SZÁMONKÉRÉSE?

A fentiekben említett érvekből talán meggyőzően kiolvasható, hogy a standardok kimunkálása és betartása a szakmai kollektíva „belügye” abban az értelemben, hogy saját foglalkozási tevékenységére nézve határozza meg a minőségi munkavégzés kritériumait. Ezzel viszont együtt jár, hogy választ kell adnunk arra a kérdésre, miként valósítható meg a végrehajtás számonkérése, illetve kikényszeríthetősége. Egyszerű válasznak tűnik, hogy az értékelést bízzuk a standardok alkalmazási lehetőségeinek és módjainak ismeretére felkészített, magasan képzett szakértőkre. De vajon kinek a megbízásából dolgozzanak e szakértők? Ha például az intézmények működési engedélyének kiadásához vagy a működés felülvizsgálatához hatósági felkérésre kerül sor a szakértői véleményezésre, szembe kell néznünk azzal, hogy a szakember-kollektíva elveszíti a standardok alkalmazása feletti szuverén önrendelkezési jogát. Ugyanis ekkor a standardok hatósági jelleget öltenek, kötelezővé válnak, azaz már nem teljesül azon elv, hogy a standardleírás a szakma művelőinek közössége által önmaguk tevékenységére vetített követelményrendszere. Más szituáció áll elő, ha a szakértők véleményezési, javaslattevési és ellenőrzési munkájukat a szakmai kamara megbízásával látják el, s elég legitim és kompetens e testület ahhoz, hogy a standardok betartását kikényszerítse.

A standardok elfogadtatásának és felülvizsgálatának, alkalmazásuk ellenőrzésének és számonkérésének garanciáját az biztosíthatná, ha megalakulhatna a gyermekvédelemben dolgozók szakmai kamarája⁷. Nyilvánvaló, hogy egy szakmai önszerveződés nem dönthet munkaviszonyok létesítése vagy megszüntetése felett, erre nincs és nem is lehet hatásköre, mindez munkáltatói jogkörbe tartozó jogosultság. Egy lehetséges koncepció szerint talán arról lehetne szó, hogy bizonyos szak-munkakörök betöltésének előfeltételét jelenthetné a kamarai tagság. Annak – végső esetben történő – felfüggesztése viszont azt a következményt vonhatná maga után, hogy megfelelő kompetencia hiányában – annak megszerzéséig, pótlásáig – az érintett személy nem hivatott az adott szakmai tevékenység végzésére. A kamarai döntést követhetné a munkáltatói fellépés. A munkaviszony létesítése vagy megszüntetése ennek figyelembe vételével történhetne. Ahhoz, hogy a kamarai tagság felfüggesztése, leg súlyosabb szankcióként annak megszüntetése automatikusan maga után vonhassa a munkáltató által foganatosított munkajogi következményeket, természetesen mindezt előíró jogi rendelkezés szükséges.

⁷ A gyermekvédelmi kamara a képvisleti demokrácia elvei szerint szerveződő, tagjainak szakmai, erkölcsi, jogi, gazdasági, szociális érdekvédelmet nyújtó köztestületként működhetne, mely tagjairól naprakész nyilvántartást vezetne, és kibocsátaná, valamint gondozná az etikai és szakmai szabályozó dokumentumokat.

■ AZ IRÁNYELVEK, STANDARDOK, PROTOKOLLOK HOGYAN EGYEZTETHETŐEK ÖSSZE AZ EGYES SZOLGÁLTATÓK BELSŐ SZABÁLYOZÓ DOKUMENTUMAIVAL?

Nem lehet kétséges, hogy az egyes intézmények konkrét működési programjának elkészítését nem válthatják ki, nem helyettesíthetik az irányelveket, standardokat, protokollokat rögzítő dokumentumok. Ezen utóbbi szabályozó elemek rendszere azonban nélkülözhetetlen tájékozódási, viszonyítási, eligazodási támpontokat szolgáltathatnak az intézmények szakmai programjainak és egyéb belső használatú szabályzatainak kimunkálásához. A tapasztalatok ugyanis arról számolnak be, hogy az ismert és igazolt elméleti modellek, tartalmi, módszertani megállapítások sok helyen nagyon nehezen vagy egyáltalán nem épülnek be az intézmények működésbe. Ahhoz, hogy a korszerű elméleti állásfoglalásokat az ellátóhelyek szakmai programjukba, a gyakorló szakemberek pedig saját praxisukba „átültethessék”, nem maradhat el a gyermekvédelmi szaktudás ismeret-tartalmainak gyakorlatorientált rendszerezése.

Itt említem meg a gyermekvédelmi intézmények, szakemberek szakmai autonómiáját féltő nézetet. E szerint a standardok, protokollok bevezetése korlátozza a kreatív, az alternatív és az innovatív megoldások keresését és alkalmazását. Ez a probléma – úgy vélem – megnyugtatóan feloldható, ha jelentőségét kiemelve kellő hangsúlyt kap, s nem marad el a szabályozók hatásmechanizmusának, megvalósulásának folyamatos ét-

ékelése, kritikája és rendszeres szervezett felülvizsgálata. Nem lehet vitás, hogy a szakszerű munkát kifejező normák kizárólag akkor tölthetik be eredeti funkciójukat, ha folyamatosan igazodnak a változó igénybevevői szükségletekhez és gyermekvédelmi problémákhoz. Ezért az alapidokumentumoknak nyitottnak kell maradnia a kísérleti megoldások, modellprogramok, új bevált módszerek eredményeinek hasznosítására, azok sajátosságainak közös szaktudássá formálására.

Más szemszögből vizsgálva a kérdést az is leszögezhető, hogy az egyes intézmények, szakemberek szakmai autonómiáját elsősorban nem azoktól a követelményektől és elvárásoktól kell óvni, amelyeket a szakma gyakorlóinak közössége támaszt tagjainak tevékenységével szemben. Sokkal nagyobb a szakmai önállóság elvesztésének veszélye akkor, ha ezek a követelményrendszerek nincsenek egyértelműen megfogalmazva és a nyilvánosság előtt prezentálva. Ilyenkor ugyanis a szakma/szakterület kiteszi magát annak a kockázatnak, hogy hatáskörét, kompetenciáját, munkamódszereit, eredmény-mutatóit mások, a körin kívül álló szereplők, érdekcsoportok kizárólag saját szemléletük és érdekeik alapján határozzák meg.

■ MIRE SZOLGÁLHATNAK A SZAKMAI KÖVETELMÉNYEK FORRÁSHIÁNYOS HELYZETBEN?

A megindult standard kidolgozási projekt által keltett – igencsak halk – szakmai visszhang korántsem egyértelműen pozitív fogadtatásról árulkodik. Sokan úgy vélik, hogy ellenál-

lást, ellenérzéseket, esetleg indulatokat keltő olyan körülmények közepette standardokról, követelményekről, elvárásokról beszélni, amikor általánosan elmondható, hogy a szolgáltatók működését, s a teljes gyermekvédelmi intézménystruktúrát forrás- és feltételhiányos helyzet jellemmez. Kétségkívül előre tudható, hogy a teljesítményelvárások standardokba foglalt explicit kinyilvánítása rávilágít az elméletekben, elvekben kifejtett megkívánt működésmód és a ténylegesen megvalósuló gyakorlat között feszülő – néhol feloldhatatlannak tűnő – ellentmondásokra. A szakmai minimumkövetelményként⁸ megfogalmazódó standardok realizálása is meghaladhatja a helyi viszonyokból adódó lehetőségeket. Felmerül tehát az a kérdés, lehet-e, szabad-e elvárásokat támasztani a szakmai tevékenység minőségét illetően akkor, amikor még sok esetben és többféle módon (hiányos felkészültség, elégtelen kapacitás, ellenérdeklenség stb. okán) gátolt a kitűzött célok, feladatok teljesítése? Erre a kérdésre attól tehető függővé a válasz, hogy milyen perspektívából vizsgálódunk. Nem mellékes ugyanis az a körülmény, hogy a gyermekvédelmi rendszer mely szintjén fogalmazódik meg a válasz.

Az intézményeket, szolgáltatókat fenntartó állam, települési és megyei önkormányzatok felelősek a jó színvonalú alap- és szakellátás szakmai keretfeltételeinek létrehozásáért. Nem elfogadható, ha a gyermekvédelem ezen szereplői olyan kritériumoknak való megfelelést kérnek számon, amit a szakmai tevékenység művelői nyilván energiájukat, kompetenciájukat, munkaidejüket meghaladóan nem képesek teljesíteni. A standardokat, protokollokat kidolgozó projekt kapcsán felmerülő félelmek és bizonytalanságok valószínűleg abból is erednek, hogy az így létrejövő szabályrendszer előreláthatóan sok helyen kivitelezhetetlen követelmények elé állítja az intézményeket, s azok teljesítésének elmaradásáért a fenntartó, szakmai ellenőrző szervek felelőssé tehetik az ott dolgozó szakembereket. Ezzel az állítással talán mégis összhangba hozható az a vélemény, hogy a szakmai „oldalnak” valójában (lét)érdeke, hogy felismerje és meghatározza az általa elfogadható minőségű szolgáltatás módszertani követelmény- és feltételrendszerét. Ezzel ugyanis nemcsak hogy feltárhatók azok a tényezők, amelyek ellehetetlenítik az eredményes munkavégzést, de érvekkel alátámasztható és igazolható módon nyilatkozhat a szakmai gárda a hiányosságok mibenlétéről. A standardok kijelölésével a szakma képviselői egyrészt egyértelműen fel tudják mutatni a jogalkotók, fenntartók felé azt, hogy a kívánatos színvonalú szolgáltatás milyen

⁸ Azt gondolom, magyarázatra szorul a minimumkövetelmény fogalmának értelmezése is. A normák minimumkövetelményként történő meghatározása valójában arra utal, hogy az adott feltétel (feltételrendszer) megteremtése szükséges és egyben elégséges körülményt biztosít a kitűzött szolgáltatói célok eléréséhez. Szükséges, hiszen e nélkül a deklarált cél nem teljesíthető, ugyanakkor elégséges is, mert ennek biztosításával már bizonyosan elérhető a tervezett célkitűzés. Látható tehát, hogy a viszonyítás alapját az jelenti, hogy mi az a körülmény, ami elengedhetetlenül szükséges a cél teljesüléséhez. Így voltaképpen nem az képezi a vonatkoztatási támpontot, hogy melyek azok a feltételek, amelyek bármely körülmények között minden intézményben előteremthetők. Cinikus és elfogadhatatlan az az álláspont, amely különösebben nincs arra tekintettel, hogy az előírt követelmény egyáltalán elvezethet-e a tervezett szakpolitikai, szakmai célok érvényesüléséhez. Itt lép be a gyermekvédelmi kollektíva felelőssége: képessé kell válnia kutatási konklúziókkal és érvekkel alátámasztható módon meghatározni az alapvető szakmai normákat, szabályokat, elvárásokat.

szempontok (célok, módszerek, feladatok) szerint jellemezhető. Másrészt nyíltan szembe nézhetnek a hiányjelenségek okával és következményeivel. Nem „kényszerülnek” a problémákat tagadó, hátrító, elfedő védekező mechanizmusok fenntartására. Felismerhetővé és számon kérhetővé válnak a megfelelő munkaviszonyok és gondozási körülmények garanciális elemei.

A fentiek alapján konzekvenciaként megállapítható, hogy a standardoknak a szakmai szempontból elfogadható minőségi kritériumokhoz kell igazodniuk. Észre kell venni azt, hogy a feltételrendszerben meglévő hiányosságok konzerválásához járul hozzá a szakma, ha olyan standard-leírást hagy jóvá, ami az elégtelen körülményekhez méri a preferált célokat és az elvárt teljesítményt. Meg kell tehát világotítani a minőségi gyermekvédelmi tevékenység követelményrendszerét.

A kimunkálásra kerülő szabályozók iránymutató, eligazító, referenciát jelentő funkciójuk mellett döntő érveket szolgáltatnak a szervezetrendszer belső környezetének, alakítható tényezőinek szakmai oldalról történő befolyásolásához. A határozott érveléshez és érdekérvényesítéshez mindenekelőtt a szakma művelőinek kell tárgyilagosan megvizsgálania és meghatározni az elfogadható színvonalú feladatteljesítés jellemzőit, mutatóit, indikátorait.

■ FINANSZÍROZVA LESZNEK-E A SZAKMAI KÖVETELMÉNYEK?

A szakmai standardok bevezetésének egyik neuralgikus pontját a finanszírozás problematikája jelenti. A hazai tapasztalatok ez idő szerint arról tanúskodnak, hogy a fenntartók többsége a törvényi minimumkövetelmények előteremtésére, biztosítására (vagy még arra sem) tesznek erőfeszítéseket. A szakmai standardokban azonban megfogalmazódhatnak a jogszabályokban rögzített minimumfeltételeket meghaladó költségigényű változtatási, fejlesztési követelmények is. Ebben a helyzetben az történik, hogy a szakma művelői kinyilvánítják, milyen feltételek és körülmények biztosítása mellett tudnak eredményesen dolgozni. Az ehhez való fenntartói viszonyulás az értékek, érdekek, nézetek és a gazdálkodási-költségvetési kondíciók függvényében négyféle irányt is vehet:

1. nem változtat a mulasztásos törvénysértés állapotán;
2. csupán a minimumkövetelményeknek eleget tevő jogszervi működés megteremtésére, fenntartására törekszik, s ha bizonyossá válik is, hogy mindez nem elegendő, elzárkózik a magasabb szintű követelményteljesítés támogatása elől, azaz lemond az eredményességről;
3. elismeri a szakmai tevékenység kimutatott feltétel- és forrásigényét, de a költségvetési korlátok miatt kizárólag a jogi meghatározottságú alapkövetelmények teljesítésére szorítkozhat;
4. távlatokban gondolkodik és belátja, hogy a relatíve magasabb költségek hosszabb időtávban megtérülnek, így a rendelkezésre álló forrásokból kialakítja a jó minőségű gyermekvédelmi ellátás keretfeltételeit.

Azt hiszem, a gyermekvédelmi szakmaközösség sokat tehet azért, hogy ez utóbbi felfogás érvényesüljön. Tényfeltáró kutatásokkal, hatástanulmányokkal, hatékonyságszámításokkal, eredményesség-vizsgálatokkal súlyos érveket lehet sorakoztatni a standardok alkalmazása mellett.

Itt kell megemlíteni azt is, hogy az irányelvek, standardok, protokollok dokumentumaiból a fenntartók kulcsfontosságú információkat nyerhetnek annak eldöntéséhez, hogy mire érdemes és mire nem beruházni, milyen fejlesztésekre van szükség az eredményesség növelése érdekében. Ezen túlmenően a szakemberek olyan igazolható, alátámasztható szakmai érvekkel „vértéződnek fel”, ami minden bizonnyal javítja pozíciójukat a költségvetésekről szóló vitákban. (S ez nemcsak lokálisan járhat előnyökkel, hanem ágazati szintű, országos viszonylatban is.)

Amennyiben mégis az a helyzet áll elő, hogy az intézmény nem jut hozzá azokhoz a forrásokhoz, amelyek a standardok végrehajtásához szükségesek, még mindig könnyebben elviselhető pszichés pozícióba kerülnek az ott foglalkoztatott szakemberek, hiszen nyilvánvaló lesz a számukra, hogy melyek azok a követelmények, amelyeknek ily módon nem tudnak eleget tenni. Ezzel pedig sokkal inkább érthetőbbé, feldolgozhatóbbá, megmagyarázhatóbbá válik a tapasztalt kudarc és eredménytelenség háttere.

■ MILYEN EGYÉB ELŐNYÖKKEL JÁRHAT A SZAKMAI SZABÁLYOZÓK MEGFOGALMAZÁSA?

Talán már az eddigiekben is sikerült néhány igazán releváns érvre rávilágítanom annak igazolására, hogy a szabályozó elvek (mint pl. az irányelvek, standardok, protokollok) megfogalmazása és elsajátítása minden bizonnyal hozzásegítheti a gyakorló szakembereket ahhoz, hogy elégedettebben és eredményesebben végezzék segítő tevékenységüket. (Ami persze hozzájárul – a jelzett összefüggések okán – a jogkövető, jogalkalmazó magatartás erősödéséhez is.)

A tapasztalatok általánosításával, rendszerezésével (a jó gyakorlatok, módszerek összegyűjtésével, az eredményre vezető feladatmegoldások közös vonásainak elemzésével) nyert tudás fontos szabályozó elveket szolgáltat a segítő munka minőségének javításához. Ugyanis olyan viszonyítási alapokat jelentenek a szakmai szabályok, amik kiindulópontját adják a minőség megítélésének. A teljesítmény értékelésének egy lehetséges és igen hasznos megközelítése érhető el az által, ha megvizsgáljuk, hogy egy konkrét intézmény vagy intézményhálózat mennyiben képes eleget tenni bizonyos – előre rögzített – követelmények teljesítésének. Így már árnyaltabb kép rajzolható fel arról is, hogy mik az akadályozó, illetve előremozdító tényezők.

Mindezekon túl előreláthatóan más előnyös vonzata is van annak, ha a szakma képviselői kimunkálják az önmagukkal szemben támasztott kritériumokat. A standardok elfogadásával és bevezetésével kiváltható kedvező szakmai externáliák illusztrálására csokorba szedtem az előrevetíthető legjelentősebb vonzó következményeket.

- Előmozdítja az egységesebb szakterületi és szakmaközi fogalomhasználat kialakulását és elterjedését. A felmerülő fogalmak jelentésének, értelmezésének egységesítése minden kétséget kizáróan javítja a szakemberek párbeszédének, egymást értő együttműködésének hatékonyságát.

- Hatásos eszköze a bizonyítottan fontos és kívánatos értékek, szemléletmód, attitűdök közvetítésének, terjesztésének.

- Kiváló lehetőséget nyújt a disszeminációra. Közös szaktu-

dásunkat tömör, lényegre törő, relatíve könnyen, egyszerűen és gyorsan átadható formába önti.

- A szakmai identitás fejlődésének katalizátorává válhat. A standardok, protokollok megfogalmazása egyértelműen elősegíti a szakmai tartalom kikristályosodását, a kompetenciahatárok tisztázását, a szakmai önkép és hovatartozás megerősödését.

- Elvezethet a szakember-csoport számottevőbb autonómiájához. Az egyes szakemberek kevésbé kiszolgáltatottak a külső társadalmi-gazdasági erők nyomásának, befolyásának, ha segítségül hívhatják önállóságuk védelmében a szakma közössége által elfogadott és meghirdetett szabályozó elveket. (A gyermekvédelem szakemberei képviselhetik azt, kiállhatnak amellett, hogy milyen funkciók, feladatok megoldására hivatottak, és mire nem, mi az, ami munkájuk kapcsán tőlük elvárható, számon kérhető, és mi az, ami kompetenciájukon mindenképpen túlmutat.)

- Növeli a gyermekvédelmi tevékenységet végzők társadalmi presztízsét. Világos képet fest a „kívülállók” számára a gyermekvédelmi tevékenység értékeiről, céljairól, normáiról, jellemzőiről, és mindenekelőtt társadalmi küldetéséről, hasznosságáról.

- Hozzájárul a gyermekvédelem módszertani megújulásának és fejlődőképességének kibontakozásához. A szakmai szabályok kijelölése körül kibontakozó diskurzus jó esélyt ad a meglévő, de elszigetelve fellelhető, rejtve maradó tapasztalatok összegyűjtésének, feldolgozásának, a közös tudás megosztásának. Ezen kívül a standardok frissítésének, karbantartásának követelménye szakmai garanciát jelenthet a beavatkozási módszerek fejlődéséhez.

- A laikus nyilvánosság és a nem hivatásos segítők részére a standard-leírások (közérthető nyelvezetet használva) kitűnően felhasználhatók a gyermekvédelmi feladatellátás általános tartalmának bemutatásához.

Összefoglalóan szólva a módszertani szabályokat, minőségi kritériumokat, általános követelményeket, feladatteljesítési módokat leíró munka számottevően közrejátszhat a szakmai tervezettség, tudatosság és következetesség erősödésében, új lendületet adhat a szakmafejlődésnek. „Az elmélet fejlődése és a gyakorlati tapasztalatok (amelyek igazolják vagy cáfolják az elmélet megfelelő voltát) feldolgozása teszi lehetővé a szakmai szabályok változását, így tulajdonképpen a szakma fejlődését.”⁹ Ennek következményeként pedig javul a szolgáltatások minősége a felhasználók jobb megelégedettségét, hosszú távon pedig az ágazat megerősödését, elismertségének növekedését eredményezve.

■ MILYEN PROBLÉMÁK ADÓDHATNAK ABBÓL, HA NEM TESSZÜK EGYÉRTÉLMŰVÉ A SZAKMAI SZABÁLYOKAT?

Valójában akkor is követünk valamilyen szabályozó elveket a mindennapos gyakorlati feladatmegoldásaink során, ha nem dolgozza ki a szakma művelőinek széles tábora az ered-

⁹ Szikulai István: A magyar gyermekvédelem fejlődésének kulcskérdései – egy lehetséges szakmai stratégia lépései. Kapocs, 14. szám, 59. o. (58-64. o.)

ményesnek tartott és kölcsönösen elfogadott szakmai szabályokat. Ebben a helyzetben viszont érdemes felvetnünk azt a kérdést, hogy milyen ismeretekből, tapasztalatokból, élményekből, következtetésekből építkezik tudásunk? Milyen eredetű és természetű értékeknek, normáknak próbálunk megfelelni? A tudatosított és strukturált tartalmi-módszertani szabályokat nélkülöző/mellőző gyakorlat mindenképpen az intuitív módszerek, megoldások érvényesülésének kedvez. Mit jelent ez munkák minőségére nézve? Milyen konkrét veszélyekkel jár? A válaszokon többféle megközelítésben is érdemes elgondolkodnunk:

- Nagy a kockázata annak, hogy a jelenségek, problémák tényei és összefüggéseinek szűk látókörű feldolgozására alapozzuk döntéseinket. Így az eredményes feladatmegoldásnak csekély az esélye, mert a gyermekvédelmi kérdések és problémák köztudottan komplex ismeretkör gyakorlati alkalmazásának tudását igénylik.

- A feladatok teljesítésénél csupán alapképzettségünkre szorítunk, ami viszont a szakterületi specifikumok elsajátítása nélkül nem biztosít megfelelő és elegendő felkészítést a gyermekvédelem speciális helyzeteinek és problémáinak kezelésére.

- Kizárólag a személyes tapasztalatainkból vonjuk le következtéseinket.

- Nélkülözni kényszerülünk praxisunkban a szilárd szakmai tudatosságot.

- A gyermekek és családjaik szükségleteire, igényeire régi hibás beidegződések, rögzült, felülvizsgálatra szoruló reflexek szerint reagálunk.

- Nagy teret engedünk a „háziagos kivitelezésnek”, a „civil életből” hozott laikus ismeretek, normák, viselkedésmintázatok alkalmazásának.

- A módszertani alapelvek és eljárásmodok „hiányában a szakmai megfontolásokat gyakran a pillanatnyi helyzet sajátosságaihoz igazodó rögtönzések – finoman fogalmazva – túlzott diszkrecionalitása helyettesíti.”¹⁰

- Nemcsak a téves feladatértelmezésektől és a próbálkozások elszigeteltségének káros hatásaitól kell tartanunk, hanem az elhibázott megoldások fennmaradásától, tehetetlen és kétségbeesett erőltetésétől is.

- Az intuitív gyakorlati eljárások, megoldásmódok „egyfelől nehezen általánosíthatók és vihetők át más nevelő (azonos munkakört betöltő szakember – J.V.) gyakorlatába, másfelől pedig kudarc esetén igen nehéz a helyzet elemzése és a megfelelő kezelési alternatíva megkeresése.”¹¹

■ MIBŐL TEVŐDNEK ÖSSZE A SZABÁLYOZÓK ÉRVÉNYESÜLÉSI FELTÉTELEI?

A standardok, protokollok megalkotására és rendeltetészerű érvényesítésére számos szakmai, szakpolitikai és társadalmi feltétel befolyást gyakorol. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy

¹⁰ Domszky András: *A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet és a módszertani intézmények együttműködése*. Kapocs, 13. szám, 34. o. (26-35. o.)

¹¹ Lighthart Leo E. E.: *Reform, szakmává fejlődés majd szakmai pangás*. In: *Blumenfeldné dr. Mikola Júlia – Volentics Anna (szerk.): Pszichopedagógia. Nevelőotthoni nevelés II. (Szöveggyűjtemény)*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994. 185. o. (177-188. o.)

ezek az előfeltételek azt is meghatározhatják, hogy milyen minőségű szabályok megfogalmazására képes a szakma együttese, vagyis mennyiben szolgálják a létrejövő szabályozók közvetlenül a szolgáltatások igénybevevőinek szükségleteit, érdekeit, illetve közvetten maguknak a szakembereknek a szakmaiság követelményeinek eleget tevő munkavégzéshez fűződő elvárásait, lehetőségeit, jogait. Megemlítek néhány faktort, amelyek fennállása vagy hiánya meghatározó erejű a szabályok kijelölésére és gyakorlatba ágyazására nézve:

1. Meg kell találni a módját, hogy a gyermekvédelemben érintett gyermekek és családok aktív közreműködői, véleményalkotói, formálói lehessenek a szakmai normáknak.
2. A hatályos jogszabályi környezet harmonizáljon a szakterület, szakmacsoport aspirációival, megoldási elképzeléseivel.
3. A mindenkori jogalkotói szándék engedjen kellő mozgásteret a szakmai elgondolások kibontakozásához.
4. Az elvi keretek, elméleti-fogalmi koncepciók bővítéséhez és tisztázásához szükség van a gyermekvédelem terén az eddigi tudományos kutatási aktivitás kiterjesztésére, elmélyítésére.
5. A standardok, protokollok széles körű elfogadtatásához nyílt társadalmi párbeszédet és egyeztetési mechanizmusokat kell lefolytatni a szabályozási, igazgatási, fenntartói, felhasználói szinteken és szintek között egyaránt.
6. A gyermekvédelmi tevékenységet végző állami, civil és egyházi szervezetek kapjanak betekintést a szabályozó dokumentumok tartalmi ismeretébe, indoklásába, értelmezésébe, ugyanakkor tevőleges szerepet vállalhassanak a megvalósítás és értékelés folyamatában is.
7. Az irányelvek, standardok, protokollok ismeretanyagát integrálni kell a képzési és továbbképzési egységek tematikájába immanens részét képezve a szaktudásnak.
8. A szakmai társadalom gyakoroljon nyomást és kontrollt a standardok követésére és betartására/betarttatására.
9. Egyes új standardok, protokollok horizontális alkalmazását megelőzően készüljenek előzetes hatásvizsgálatok.
10. Folyamatosan ellenőrizni és értékelni kell, hogy a bevezetett standardok szükségességét megerősítik-e a gyermekektől, családoktól érkező visszajelzések; ennek érdekében a véleményező csatornákat ki kell építeni.
11. A szabályozók megújításához, korszerűsítéséhez, aktualizálásához, változó körülményekhez igazításához rendszeresen mozgósítania kell forrásokat és erőfeszítéseket.
12. A felettesi, munkáltatói, működtetői, fenntartói érdekek és elképzelések nem gátolhatják az érvényesítés realizálását.
13. A személyes felkészültségbeli-etikai, illetve terhelhetőségi, kapacitásbeli feltételek mellett rendelkezésre kell állnia az irányelvek, standardok, protokollok betartásának finanszírozási, elhelyezési, infrastrukturális és tárgyi környezetének.
14. A szakmai szabályok alkalmazhatóságának talán legfontosabb tényezője a kivitelezői készség, amely kizárólag a gyakorlati tevékenykedés során szerezhető meg. A tudáson felüli szakmai jártasság, vagyis az ismeretek cselekvésen ke-

resztüli megjelenítésének készsége csakis a folyamatos tapasztalás útján gyakorolható be.

■ Mennyiben „alulról jövő” kezdeményezés a standardokat kidolgozó projekt?

Ennél a kérdésnél is többféle tartalmú válasz fejthető ki attól függően, hogy milyen megközelítést használunk. A projekt nem „alulról”, vagyis a szakma felől építkező kezdeményezés, ha úgy tekintünk rá, hogy a szakemberek kollektíváját a szakpolitika kérte fel, illetve bízta meg a feladat végrehajtásával. A szakmából gyökerezik viszont e munka elvégzésének igénye, ha arra gondolunk, hogy a szakmai szabályok, irányelvek, valamiféle standardok, protokollok meghatározásának szükségessége régóta jelen van már a szakmai diskurzusban (konferenciákon, publikációkban, műhelymunkákban). Az „alulról építkezés” álláspontját erősíti az a tény is, hogy a szakma elméleti és gyakorlati művelői lettek felkérve, s ők vállalták a projekt megvalósítását. Továbbá a szakma széles kollektívájára – annak szervezeteire – vár az egyes szakember-teamek által elkészítendő/elkészített javaslatok, tervezetek, munkanyagok megvitatása, korrekciója, kiegészítése, elfogadása vagy építéssel elvetése.

Nem lehet elége hangsúlyozni, hogy a standardok, protokollok kidolgozásában minden érdekelt szakembernek valamely módon (közvetlenül, vagy szervezeti tagságán keresztül), különféle formában (érveivel, véleményével, javaslataival, egyetértésével, jóváhagyásával) közre kell működnie. Ez a nagyívű szakmafejlesztő feladat nem valósulhat meg, ha csupán egy szűk szakmai kör vesz részt benne. Külön ki kell emelni és hangsúlyozni azt az információt, hogy az említett projekt keretében most elkészülő standard és protokoll anyagok csupán tervezetek, egy-egy szakmai műhely elképzeléseit magukba foglaló javaslatok. Rendkívül fontos tudnunk, hogy ezekre a dokumentumokra munkaanyagként kell tekinteni. De remélhetőleg olyan vitaindító szakmai munkákhoz jutunk általuk, amik a kiterjedt egyeztetések és módosítások sorának lefolytatását követően – közös megegyezésünkönkre – vállalható szakmai szabálygyűjteménnyé formálódnak.

■ Munka közben

A szociális- és gyermekvédelmi szolgáltatásokra irányadó szabályozó dokumentumok kimunkálására életre hívott projekt keretében számos (összesen 38) munkacsoport alakult, ezek egyike a „Nevelőszülői, gyermekotthoni ellátás” elnevezésű munkacsoport. E mindössze négy fős¹² team ténylegesen 2006. november végén kezdte meg működését.

A munkacsoport első ülésén megvitatta azt a kérdést, hogy milyen jellegű szabályozó dokumentum kidolgozására vállalkozik. Az a megállapodás született, hogy a nevelőszülői és a gyermekotthoni ellátás tárgyára vonatkozóan standard-javaslatokat

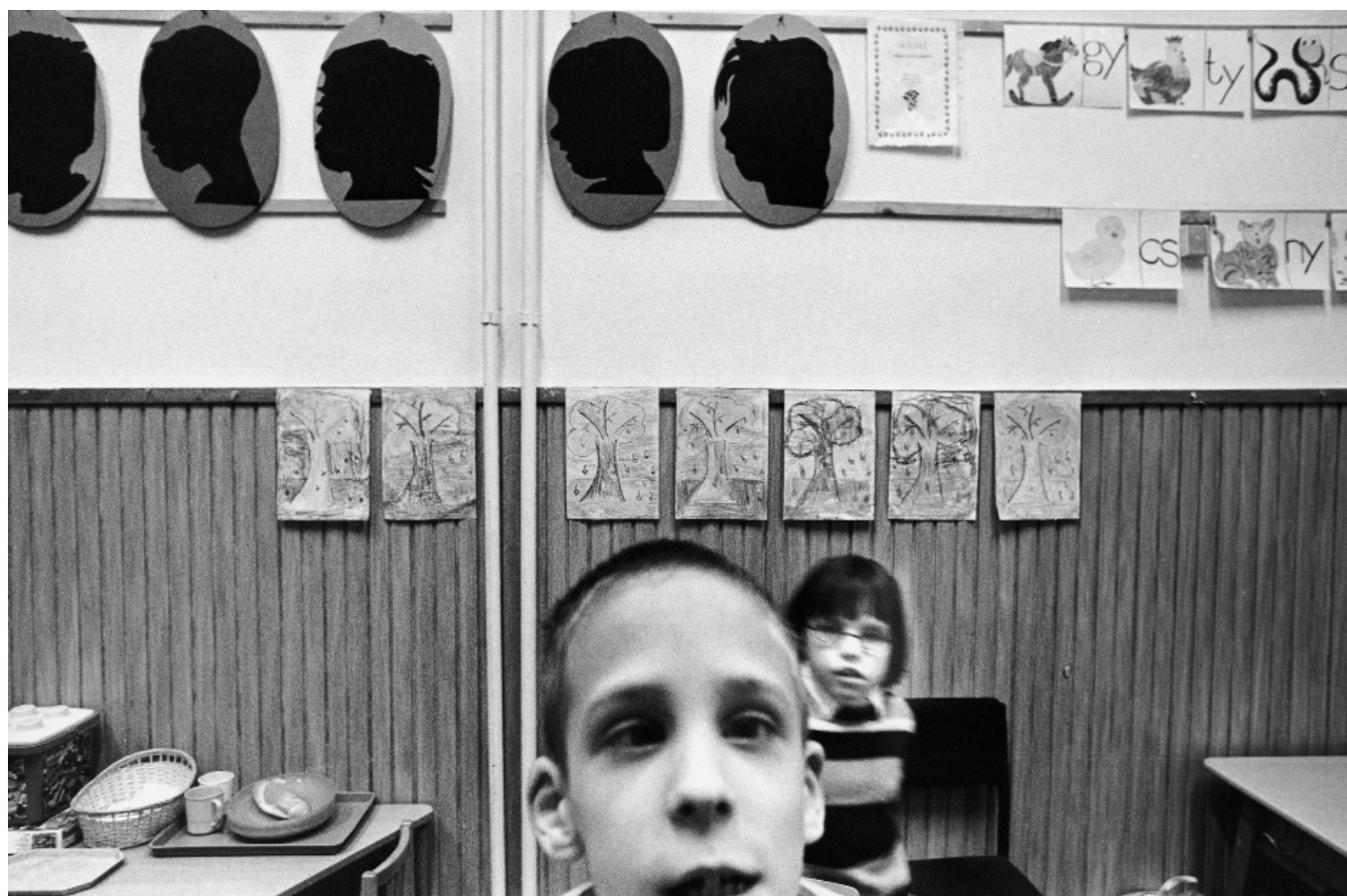
fogalmazunk meg. Továbbá megkíséreljük kijelölni azokat a szolgáltatási területeket, ahol kiemelten fontosnak mutatkozik irányelvek vagy protokollok kidolgozása. Az már előzetesen is sejthető, hogy bizonyos szolgáltatási elemek fejlesztéséhez irányelvek, míg más területeken protokollok kimunkálására van szükség.

E munkák előfeltételeként úgy gondoljuk, mindenekelőtt abban a kérdésben kell tisztán látnunk, hogy jelenleg milyen tárgyú és természetű szabályozó jellegű dokumentumokkal rendelkezik a szakterület. Bízunk abban, hogy nem kevés az a tapasztalatmennyiség, ami ugyan már írásos formát öltött, de helyi szinten maradván nem válhatott közös szaktudásunk részévé. Elengedhetetlen annak feltárása, hogy ezek a módszertani anyagok milyen célból, hol és mikor készültek, bevezetésre kerültek-e, mekkora terjedelemben és milyen körben került sor az alkalmazásukra, mik a helyi tapasztalatok, tanulságok, eredmények. A munkacsoport kijelölte feladatának, hogy tanulmányozza e kérdéseket: országos lefedettséggel vizsgálatot végez arról, hogy ez idő szerint mennyiben és milyen tartalommal készültek szakmai segédanyagok, amihez szisztematikusan felkutatja, összegyűjti a területen fellelhető szakmai segédleteket, módszertani leveleket, ajánlásokat, iránymutatásokat, protokoll-leírásokat, különös tekintettel a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvényt követő időszakból származó dokumentumokra.

De nemcsak összegyűjteni kívánjuk a már lokális szinten kidolgozott szabályozó anyagokat, szakmai kíváncsiságunk annak vizsgálatára is kiterjed, hogy információkat nyerjünk a gyakorlati megvalósítás helyi tapasztalatairól. A feltárt anyagokat rendszerezük és katalogizáljuk. Mindezt a céllal tesszük, hogy módszertani ismereti bázist hozunk létre a dokumentált közös szakmai tudás prezentálására. Törekszünk az így rendszerezett szakmai anyag-gyűjteményt, s az egyes dokumentumok kapcsán felmerülő összegzett intézményi tapasztalatokat megismerhetővé, elérhetővé tenni a kiterjedt szakmai közösség számára – természetesen a szerzői jogok maximális tiszteletben tartásával. Az összeállítandó módszertani dokumentum-csomag egyben nélkülözhetetlen „segédanyagot” képez a projekt alapfeladatának teljesítéséhez is: egyrészt szeretnénk hasznosítani a standardok kimunkálásánál, másrészt keressük az irányelvként, protokollként értelmezhető és kijelölhető tartalmi elemeket.

A munkacsoport a beérkező dokumentumokat elemzi-értékeli azt a nézőpontot követve, hogy tartalmazznak-e olyan megállapításokat, leírásokat, amelyek megfelelnek a megadott kategóriák jelentéstartalmának. Amennyiben a benne leírtakkal egyetért a team, a dokumentumot irányelv vagy protokoll javaslatként terjeszti elő. Ezzel a tevékenységgel a hiányosságok feltérképezésére is lehetőség nyílik. Ugyanis e munkával párhuzamosan a munkacsoport tanulmányozza azt a kérdést is, hogy a nevelőszülői és a gyermekotthoni ellátás terén milyen szolgáltatási műveletek igényelnek irányelv vagy protokoll szintű szabályozást. Mérlegeljük, hogy miben, milyen területeken mutatkoznak hiányok, milyen tárgyú irányelv, valamint protokoll leírások kidolgozása vált égetően szükségessé. A

¹² A Nevelőszülői, gyermekotthoni ellátás munkacsoport tagjai: Dr. Dobosné Vörös Eleonóra, Vida Zsuzsanna, Dr. Magyar Gyöngyvér, Józsa Viktor. Együttes elérhetőségünk: ngye@ncsszi.hu

munkacsoport kezdeményezni fogja ezen hiányzó dokumentumok megalkotását.

A fenti célkitűzések teljesítése érdekében munkacsoportunk 2006 decemberében levélben felkereste az országos és regionális hatáskörű módszertani intézményeket, az intézmény-hálózatokat, szakmai szerveződések, működtetőket, testületeket. Feltétlen arra törekszünk, hogy a módszertani anyagokat feltáró-gyűjtő munka a szakmai közösséget minél teljesebben elérve, országos lefedettséggel valósulhasson meg.¹³

Az elkezdődött közös munka már a kezdetek során egyértelművé tette, hogy a gyermekvédelmi szakellátás területén számos alapvető, koncepcionális tartalmi-módszertani kérdés jelenleg kielégítően, tárgyilagosan és szélesebb körben elfogadottan megválaszolatlan. Szembe kell néznünk azzal, hogy a fellelhető álláspontok túlnyomórészt csupán feltételezések, tudományos szemszögből vélekedéseken alapulnak, a megállapítások több vonatkozásban feloldatlan anomáliáktól terheltek. A jelen írás keretei nem teszik lehetővé, hogy ezekre a súlyponti problémákra kitérjek. Azonban szándékomban áll a műhelymunka tapasztalatairól, előrehaladásáról, buktatóiról,

tanulásairól, eredményeiről a későbbiekben részletesen beszámolni.

■ ZÁRSZÓ

A projektről összességében az a benyomásom, hogy kiváló lehetőséget nyújt mindarra, hogy szervezeten és széles körben elkezdődjön a tapasztalatok, információk, koncepciók, módszerek, eredmények rendszerezése. A gyermekvédelem irányelveinek, standardjainak, protokolljainak összegyűjtésével, rögzítésével, elfogadtatásával és terjesztésével a sokat emlegetett szakmai szabály kódex megírása immár valósággá válhat. Rajtunk múlik, hogy mi tévők leszünk: akarunk-e, tudunk-e összefogni, s élni ezzel a kínálkozó alkalommal. Képesek leszünk-e konszenzusra lelmi a legfontosabb kérdésekben? Meg tudunk-e felelni annak az elvárásnak, hogy a projekt megadott kereteit szakmai tartalommal töltsük ki?

Úgy vélem, a szakmai diskurzus kiszélesítése, a nyílt vita, a tágabb spektrumú és informáltabb együttgondolkodás, a konszenzuseresés olyan erőforrás, amit a hazai gyermekvédelmi szakmacsoport igazán még nem aknázott ki.

Tisztában vagyok azzal, hogy a közreadott felvetéseim esetenként több ponton eltérhetnek, akár ellent is mondhatnak annak, amit a projekt megbízói és lebonyolítói képviselnek. S ezzel szemlátomást nem vagyok egyedül. Az első visszajelzések ugyanis információhiányról, értelmezési problémákról, kérdőjelekről tanúskodnak. De azt is gondolom, hogy nem késő még az elmaradt egyeztetéseket lefolytatni. Ezt egyrészt a gyermekvé-

¹³ E mindenképpen szakmaépítő tevékenység eredményes véghezvitele érdekében ezúton is kérjük az intézményvezetőket, hogy a szervezetük, vagy egy-egy szakmai műhelyük, lelkes kollégájuk által elkészített szakmai-módszertani dokumentumokat a kapcsolódó információkkal kiegészítve juttassák el munkacsoportunk számára.

delem szakmai szervezeteinek egymást közt, másrészt – az összehangolt álláspont kialakítását követően – a szakmai szervezetek és az ágazati minisztérium kontaktusában és kooperációjában is véghez kell/kellene vinni.

Nem vitatom, hogy az irányelvek, standardok, protokollok kimunkálása összetett, sokrétű és számos akadály leküzdésével járó feladat. De abban is meggyőződéssel hiszek, hogy roppant időszerű és relevanciával bír, mert nem halogatható tovább a gyermekvédelemben tevékenykedők részéről (sem) a mainál szervezettebb összefogás, intenzívebb párbeszéd, vita, érdemi műhelymunka.

A szolgáltatások szakmai szabályozóinak egységes rendszerbe helyeztetés és átfogó dokumentumba foglalt megjelenítése hozzájárulhat az előkészíthető, tervezhető, kiszámítható, minősíthető, összehasonlítható, igazolható és védhető, azaz a felelősen vállalható professzionális munkához. Mindezek eredményeként javulhat az ellátások hatékonysága, megítélése, egyidejűleg a benne dolgozók szakemberként való elfogadottsága, társadalmi presztízse. A még sokszor kialakulatlan, tisztázatlan

szakmai viszonyok miatt a közvélemény, a média, a kapcsolódó intézmények és társszakmák képviselői, de maguk a szolgáltatásokat felhasználó gyermekek és családok is nem egyszer bizalmatlansággal, idegenkedéssel, előítéllettel, félelemmel, gyakran elutasítással, elhatárolódással viszonyulnak a gyermekvédelemben zajló segítő munkához.

A szakmai szabályok kijelölésével megvalósításra váró innováció hozadékának végső haszonélvezői azonban a gyermekjóléti és gyermekvédelmi támogatásokban részesülő gyermekek és családtagjaik. Az irányelvek, standardok, protokollok bevezetésével ugyanis a tág értelemben vett gyermekvédelem intézményrendszere közelebb kerülhet ahhoz a vágyott jövőképhez, ahol olyan szolgáltatásokat kínál fel, amik egyre inkább igazodnak a megsegítésre szoruló gyermekek és családjaik felmért szükségleteihez és megoldandó problémáihoz. Így az intézkedések, beavatkozások sikeres estgondozáshoz vezethetnek kiválta ezzel a kliensek, a partnerek, a munkatársak, a fenntartók és persze a helyi közösségek megalégedtségét, őszinte elismerését.

Józsa Viktor

Minőség a családgondozó szemével¹

A minőség, mint fogalom hallatán elsőként az jut eszembe, hogy a gyakorlatban milyen nehéz feladat meghatározni az általános jelentését. Ennek okát abban látom, hogy több olyan állandóan változó tényező van jelen egyszerre a szociális munkában, így a családgondozásban is, amelyek meglete nehezíti a mindenki számára egységesen elfogadható konkrét fogalmi meghatározását.

Egyrészt a kliensek eltérő igényeket támasztanak a családgondozóval szemben, és az általa biztosított segítséget is különböző okokból, és elvárásokkal veszik igénybe. Másrészt a segítséget nyújtók értékítéletei nem semlegesek, függenek a társadalmi hovatartozásuktól, származásuktól, végzettségüktől, nemüktől, koruktól és még megannyi tényezőtől. Végül: nincs két azonos eset.

Látható, hogy ezek a jelenségek mennyire sokfajta felfogást eredményezhetnek a minőség fogalmi meghatározása esetében. Éppen ezért, véleményem szerint nem lehet egy előre meghatározott, receptszerű megoldást megfogalmazni azzal kapcsolatban, hogy miként valósíthatjuk meg a minőségi gondozást. Egy dolgot tehetünk, mégpedig azt, hogy megkeressük azokat a tényezőket a gyakorlati munkában, amelyek minden esetben közősek, és amelyek meglete befolyásolja a minőségi szolgáltatást. Az előbb említett tényezők megkeresésében segítséget kértem a családok átmeneti otthonában dolgozó családgondozó kollégáktól. A nyáron egy kérdőívet küldtem szét a Menhely Alapítvány listájában található, postacímmel rendelkező családok átmeneti otthonaiba, amelyben arra kerestem a választ, hogy a kollégák szerint mik azok a személyi, szervezeti és rendszerbeli tényezők, amelyek leginkább hatással vannak a minőségi gondozásra.

Összesen 43 intézményből 73 db kérdőív érkezett vissza, amelyeket ezúton is köszönök.

Fontos, hogy bármely tényezőről is beszéljünk, egy dologban

mind megegyeznek, mégpedig, hogy a minőségnek mindig a kliens érdekét kell szolgálnia. Szintén lényeges, hogy a kollégák segítségével meghatározott minőséget befolyásoló tényezők közül az időkeret szűkössége miatt csak a legfontosabbakat választottam ki, tehát nem teljes a minőséget befolyásoló tényezők listája.

■ SZEMÉLYI TÉNYEZŐK

A kérdőívek feldolgozása alapján a személyi tényezők közül a legtöbb családgondozó az elkötelezettséget tartja a legfontosabb egyéni tulajdonságnak a minőség szempontjából. Véleményem szerint az elkötelezettség az a tényező, amely választ ad arra, hogy mi az, ami motiválja a szakembereket a minőségi munkavégzésre. A gyermekvédelmi intézményekkel szemben egy profitorientált cég esetében könnyű belátni, hogy a piacon a minőség biztosítása egyszerűen létszükséglet ahhoz, hogy versenyképes lehessen az adott cég. A gyermekvédelem területén, ezen belül az átmeneti gondozást nyújtó szolgáltatók esetében azonban egész más a helyzet. Ezen a szakterületen nincs a klasszikus értelemben vett verseny, az intézményeknek nem létszükséglete a mind jobb minőségű ellátás biztosítása, mert olyan szintű a kereslet, hogy még a kevésbé színvonalas intéz-

¹ A 2006 októberében Salgótarjánban elhangzott előadás alapján.

ményeknek sem jelent nehézséget a teltházás működés elérése. A területen dolgozó szakemberek értékrendje, elkötelezettsége az egyik fontos alappillére a minőségi ellátásnak. Függetlenül természetesen attól, hogy intézményvezetőről, családgondozóról, gondozóról, nevelőről vagy bármely más szakemberről van-e szó.

Az elkötelezettséget követően a legtöbben a gyakorlati tudást tartják meghatározónak a minőség szempontjából. Ha a minőségi ellátás emberi feltételeit vizsgáljuk, akkor az elkötelezettség csak az egyik fontos pillére a folyamatnak. A másik azonos fontosságú pillér pedig a tudás. Külön-külön egyik sem elég a minőségi működéshez. A családgondozó csak akkor tud minőségi munkát végezni, ha felkészült a komplex problémák átlátására és azok hatékony kezelésére. Ehhez elsődlegesen szükség van egy biztos elméleti tudásra számos tudományág területéről. Az elméleti tudást azonban nem elég megszerezni, hanem sikeresen kell tudni alkalmazni azt a gyakorlatban is. A gyakorlati tudás megszerzésére elsőként a különböző képzések tantervébe beépített gyakorlati képzésben van lehetőség. Az ilyen alkalmon megszerzett gyakorlati tudás csak nagyon minimális ismeret megszerzésére ad lehetőséget. A széleskörű gyakorlati tudás csak élesben sajátítható el, amely megszerzésében komoly segítséget jelent az adott munkahely szakmai teamjének támogató és segítő hozzáállása. Úgy érzem, hogy napjainkra óriási mennyiségű gyakorlati tudás halmozódott fel az átmeneti ellátást nyújtó intézmények birtokában. Ezért az ellátás minőségének javítása érdekében fontosnak tartanám, hogy az egy régió belül tevékenykedő intézmények időszakonként összejöjjenek, és gyakorlati tapasztalataikat megosszák egymással. Biztos vagyok benne, hogy az ilyen összejövetelek során minden intézmény minden dolgozója olyan hasznos gyakorlati tudással gyarapodna, amelyet a későbbiekben kamatoztatni tudna, és a minőségi ellátás szolgálatába tudna állítani. A tudás kapcsán azonban még egy dolgot fontos megemlíteni. A minőség fogalmának tartalma az időben nem állandó, azaz mást jelentett 10 éve, mint ma, és meggyőződésem szerint mást fog jelenteni 10 év múlva is. Ezért az elméleti és gyakorlati ismeretek megszerzésén túl a minőség szintjének fenntartásához valamint továbbfejlesztéséhez mindenképpen szükséges, hogy ismereteinket tovább bővítsük új módszerek, új információk megszerzésével. Így a minőségi munka megvalósulása érdekében mindenképpen komoly figyelmet kell fordítani az intézmény dolgozóinak oktatására, továbbképzésére.

Az előbb említett személyi tényezőket követően egyhangú volt a vélemény a kérdőív feldolgozása alapján, hogy a minőség tekintetében döntő tulajdonság az együttműködési készség. Az együttműködés a hatékonyság záloga a munkánk során, amely eszközt, ha jól tudunk használni, akkor egyértelműen a minőségi ellátást segítjük elő. A hatékony együttműködés szervezeten kívül is értendő és mindkét szinten döntő jelentőségű. Szervezeten belüli együttműködés lehetséges formája teamen belül valósulhat meg, míg a szervezeten kívüli együttműködés során a különféle társintézményekkel alakítunk ki lazább vagy szorosabb kapcsolatot. Egy családok átmeneti otthonában a családgondozó számtalanszor találkozik olyan esettel, amely során egy időben több generáció problémájával kell szembesülnie. Az ilyen esetek kapcsán sok társintézménnyel kell felvenni a kap-

csolatot a probléma hatékony kezelése érdekében. Ha sikeresen ki tudja építeni az együttműködés csatornáit a családgondozó, akkor a meglévő erőforrásokat megsokszorozhatja. Az együttműködést még fontosabb ösztönöznie a családgondozónak olyan esetekben, ha az intézmény nem kizárólag a székhelye szerinti településről fogad klienseket, hanem az ország egész területéről. Ilyen esetekben gyakorlatilag az egyetlen lehetséges út az együttműködési csatornák kiépítése. Az együttműködés kapcsán meg kell említenem a presztízs fogalmát. Semmiképpen nem a minőség érvényesülését segíti elő, ha például a GYJSZ családgondozója és a CSÁO családgondozója presztízs-kérdést csinál abból, hogy kinek a szakmai véleménye jut érvényre. A szakmai féltékenység vagy rivalizálás a hatékony együttműködés és a minőségi gondozás gátja.

■ SZERVEZETI TÉNYEZŐK

Az intézményben működő team minősége döntő jelentőségű a családgondozó minőségi munkájának szempontjából. Ha a team hatékonyan működik, és minden tagja az adott cél érdekében egy irányba tevékenykedik, akkor egy olyan segítséget kaphat a családgondozó, amely a gondozási munka minőségét jelentősen javíthatja. A team megbeszélések során összehangolhatjuk a dolgozók tevékenységét a pozitív eredmények érdekében, valamint a team tagjai (mint az adott eseten kívül állók) olyan ötleteket, megoldásokat is megfogalmazhatnak, amelyeket esetleg a családgondozó, aki mélységében benne van az esetben valamely oknál fogva, nem is lát. Természetesen a team hiába működik hatékonyan, ha a családgondozó együttműködési hajlandósága alacsony, és például presztízs-kérdések miatt nem hajlandó megfogadni a tanácsokat, akkor nem mozdítja előre a minőség irányába a gondozást. A teamben történő munkavégzés központjában mindig az együtt dolgozás gondolata áll. Fontos azonban ismét hangsúlyozni, hogy a folyamat végső eredményének központjában mindig a kliens illetve a kliens érdeke áll.

Az intézményen belüli team minőségét követően a családgondozók döntő többsége úgy gondolja, a szervezet vagy intézmény minőségi működése jelentősen függ a vezető személyétől, szakértelmétől és szakmai felfogásától. A vezető közvetve, de rendkívül erősen befolyásolja a dolgozók munkájának a minőségét is. A vezető feladata, hogy meghatározza egy intézmény szakmai munkájának irányát, ő az, aki meghatározza a team struktúráját, de ezen túl feladata az is (amely a kollégák minőségi munkavégzése szempontjából döntő fontosságú tulajdonság), hogy támogassa a dolgozókat annak érdekében, hogy az elkötelezettség szintje a munka során fellépő nehézségek révén ne csökkenjen. A dolgozóknak ahhoz, hogy minőségi munkát tudjanak végezni, érezniük kell, hogy a foglalatosságnak, tevékenységnek, amit végeznek, igazi szakmai értéke van annak ellenére is, hogy a szakma társadalmi presztízsze továbbra is alacsony.

■ RENDSZERBELI TÉNYEZŐK

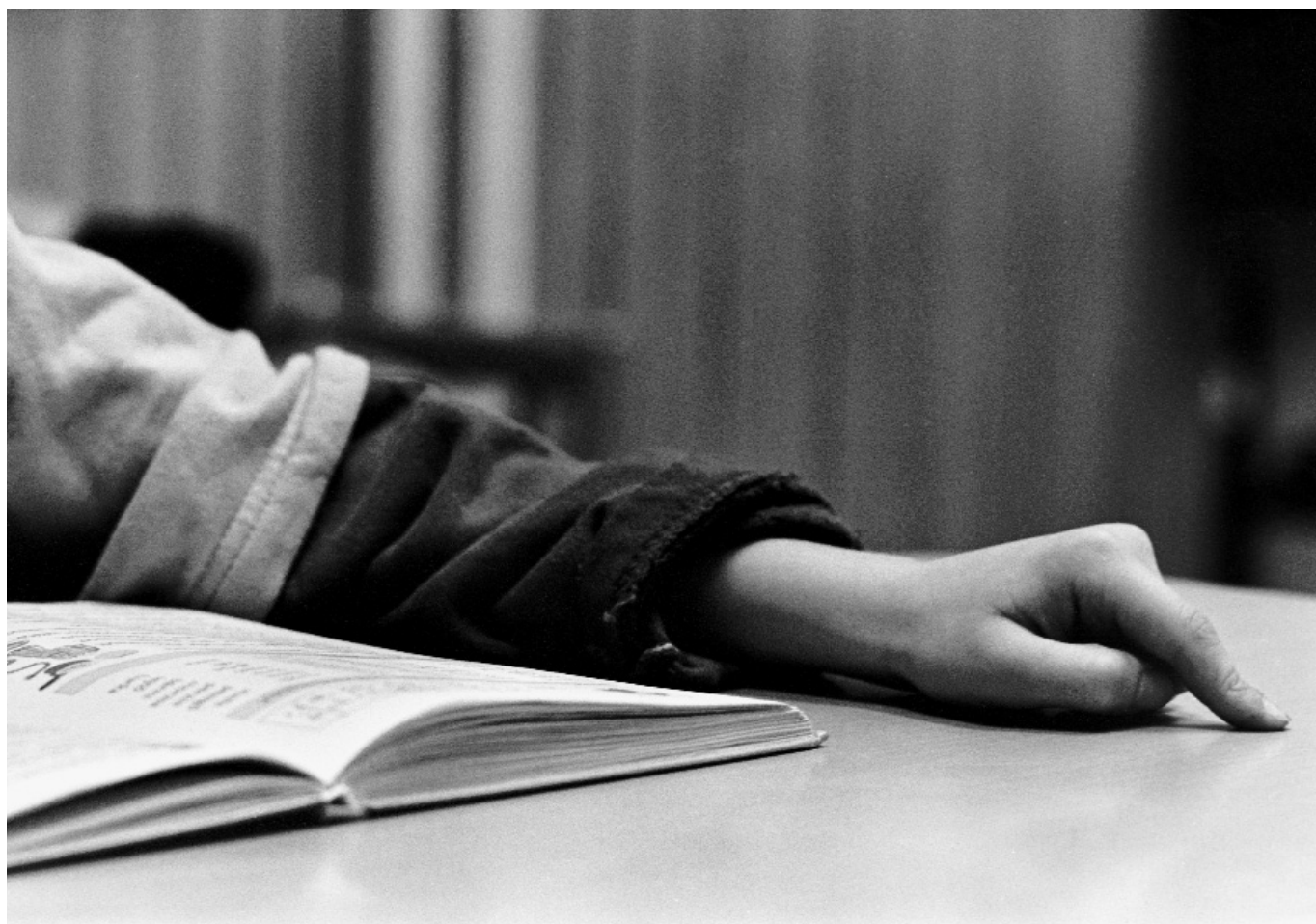
A gondozást, családgondozást támogató intézményrendszer megléte döntő jelentőségű a gondozás minősége tekintetében. Az előzőekben már felmerült együttműködési készség hiába van meg a segítőben, ha az adott probléma kapcsán, bár szükséges lenne, nincs kivel együttműködni. Úgy érzem, hogy ez nap-

jainkban még mindig jelentős problémát jelent a gyakorlatban. Egy egyszerű példát említve: Nincs vagy nagyon kevés egy adott településen a bölcsődei férőhelyek száma. Hiába lenne kívánatos a gondozás szempontjából, hogy egy gyermek bölcsődébe kerüljön, így lehetőség legyen a kliensnek a munkavállalásra, ha nincs szabad bölcsődei férőhely, akkor ez bármennyire is kívánatos cél, nem fog megvalósulni. Ez az egy nehézség azonban a gondozási folyamat egészére hatással van. Az intézményrendszer hiányosságai, bár közvetett módon, de jelentősen befolyásolják a családgondozás minőségét.

Ismét visszakanyarodunk egy kicsit az együttműködés kérdéséhez. Ahogy azt a korábbiakban már láttuk, a személyi tényezők között is megjelent az együttműködés, mint egyfajta készség, a szervezeti tényezők közt is fontos elemként említettük a teamen belüli együttműködést is, mint a gondozás minőségét nagyban elősegítő tényezőt, és végül itt, a rendszerbeli tényezők között is szerepel az együttműködés. Ebben az esetben az interdiszciplinális együttműködésre gondolok, amely kulcsfontosságú elem a minőségi gondozás szempontjából. Az esetek szinte mindegyikében szükségessé válik más tudományágakkal, más szakterületekkel való együttműködés. Legegyszerűbb példaként említhetem az egészségügy bármely területét, az oktatási intézmények széles körét, a rendőrséget, a bíróságot, vagy akár bármely olyan társadalmi szervezetet, amely egy bizonyos eset kapcsán szóba jöhet.

A különböző szakterületekkel történő együttműködés természetesen mindig a kliens érdekét szolgálja. Az együttműködés ilyen irányú csatornáinak a kiépítése általában nem a családgondozó konkrét feladata, ugyanakkor a kiépített együttműködési kapcsolat minőségét a családgondozók javíthatják, de akár ronthatják is munkájuk során. Az együttműködés minősége pedig a családgondozás minőségét is döntően meghatározza.

A minőségi működés tekintetében még egy fontos szempont van, amely hatással van az egész szervezetre, így a családgondozói munka minőségére is. Ez pedig a rendszer anyagi helyzete. Sok esetben gátja a minőségi ellátásnak a pénz, és ebből kifolyólag bizonyos eszközök, illetve szükséges szolgáltatások hiánya, amely révén a családgondozás minősége is csorbát szenvedhet. Több, a kérdőívet kitöltő kolléga említi például az intézményi infrastruktúra elégtelen voltát. A munka megfelelő végzéséhez számos olyan apró felszerelés megléte szükséges, amely hiányában óhatatlanul csökken a minőség. Anyagi források hiánya, és az ebből következő károk gyakran nem közvetlen összefüggésben vannak. Például, ha az intézményben nincs anyagi lehetőség a dolgozók szupervíziójára, attól még lehet dolgozni, csak várhatóan az elkötelezettség szintje az idő előrehaladtával csökkeni fog, amely már komoly hatással lesz az intézmény dolgozóinak minőségi munkájára, amely természetesen a családgondozót is érinti. Természetesen nem állítom azt,

hogya ha százszor ennyi pénz lenne a gyermekvédelmi rendszerben, akkor százszor jobb minőségű lenne az ellátás, de vannak olyan hiányok, amelyek megoldhatók lennének a plusz források megléte esetén, és ezek jelentősen fokozhatnák mind az ellátás, mind a családgondozás minőségét, hatékonyságát is.

Utolsóként a minőséget befolyásoló tényezőként az etikai szabályokat említeném:

A felmérésben 73 családgondozóból 71 igennel válaszolt arra a kérdésre, hogy a munka minősége szempontjából fontosak-e az etikai szabályok.

A családgondozás során alkalmazott módszerek, technikák tekintetében számos eltérés lehet a problémák jellegétől, a kliens személyiségétől, aktivitásától vagy más egyéb változótól függően. Egy dolognak azonban minden segítő folyamatban azonosnak kell lenni, mégpedig annak, hogy minden körülmények között betartjuk az etikai normákat. A minőség szempontjából az etikai szabályok döntő jelentőségűek, ezek függetlenek az esetek, kliensek, módszerek vagy technikák sokszínűségétől.

Minden esetben figyelembe kell venni azokat az etikai normákat, szabályokat, amelyek bár egy képzeletbeli, mégis éles határvonalat húznak meg a családgondozó számára a munka során. Ennek a határvonalnak az átlépése semmilyen körülmények között nem történhet meg, még akkor sem, ha sokszor úgy látszik, korlátozza a cél elérésében a családgondozót. Talán itt érthető meg legjobban, hogy mi a különbség az eredményes és a minőségi családgondozás fogalma között. A minőségi gondozás fogalmában benne van a gyakran emlegetett alapszabály mondanivalója: A cél nem szentesítheti az eszközt. Sikert sokféle módon el lehet érni, de minőséget csak akkor, ha figyelembe vesszük a ránk vonatkozó etikai szabályokat.

Végül, ha egy mondatban kellene meghatározni azt, hogy mi is a minőségi gondozás, akkor azt mondanám, hogy egy olyan, az adott esethez és a lehetőségekhez képest hatékony segítő folyamat, amelyben a segítő is és a kliens is jól érzi magát, és központjában mindig a kliens érdeke áll.

Biró Dániel

A kamaszok elviselésének művészete

A kamaszkor viharos, mély és intenzív érzelmekkel teli időszak. Ahogyan a népmesék főhősei is próbatételeken át haladnak a vándorúton, szülőknek és gyereknek egyaránt próbatétel ez a pár év, de túljutva rajta, mindegyikük személyisége gazdagodik.

„A kamaszban egy készülő felnőtt és egy búcsúzó gyermek küzd egymással” – írja Vikár György Az ifjúkor válságai című könyvében, amely kitűnő leírását adja a kamaszkor lélektani sajátosságainak. Elszakadás, leválás, úton levés, az új keresése, majd a rátalálás öröme, küzdelemmel teli változás, a kamaszkor mindent átható dinamikus mozgása, amely reménytelen alkalmazkodást igényel kamasztól, felnőttől egyaránt. A változáshoz való alkalmazkodás művészet.

■ JÁRATLAN ÚT

Művészet, mert kreatív, szokatlan egyéni megoldásokat igényel, a régi jól bevált sutba dobható, sokszor nem segít. Mikor otthon átrendezzük szobánkat, lakásunkat, sokszor napokig téblábolunk, tanácstalanul keressük nem talált tárgyainkat, dühösek, kétségbeesettek szomorúak, leverték vagyunk, máskor jókedvűen örülünk az új dolgoknak, nem győzünk betelni a változás csodájával, aztán hibát találunk, kritikusan szemléljük a megváltozott rendet, csalódottan vágyunk a régre, majd lassan megszokjuk és alkalmazkodunk az újhoz, s kezdjük jól érezni magunkat átrendezett otthonunkban. Szobánkban órákig, kamaszkorunkban több évig is tarthat az átrendeződés folyamata, s mire rend lesz, jó esetben felnövünk, s ki halványabb, ki intenzívebb emlékeiben őrzi még a változás éveit. S mire gyermekeinkkel újból végigjárjuk az általunk már megtett, ismerősnek vélt utat, jövünk rá arra, hogy újra kezdve, szülőként olykor rémisztő, aggódó, kétségbeesett, dühös, máskor örömteli, bizakodó, lelkes, büszke érzéseket élünk át óráról órára változva, függve és kölcsönösen kiszolgáltatva kamasz gyermekünk viharosan változó lelki világának, s sokszor csak sötétben tapogatózunk, mikor keressük a gyermekünk felé vezető utat.

Pár hete egy kedves ismerősöm mesélt éppen gimnáziumot kezdő kamaszlányáról, aki, hogy az első nap fantasztikus élményeit rögtön megoszthassa vele, a munkahelyén hívta fel, s kitörő örömmel újságolta iskolai kalandjait. Ahogy ismerősöm mesélte, csak úgy áradt lányából a jókedv s a vidámság, ő maga alig várta, hogy személyesen osztozzon lánya örömeiben. Az anya két órával később, otthonukban, szótlánul, csendben, magába zárkózva találta lányát, összekuporodva, arcát kezébe temetve, a kanapén. Óvatos, tapintatos kérdéseire a lány ingerülten, sírásba hajló hangon válaszolt, panasolta sérelmeit, visszavágyik régi iskolájába, volt osztálytársaira emlékezett. Az anya kezdeti aggodalmán, kétségbeesésén túljutva együtt érzően hallgatta s várta ki, míg lánya megnyugszik.

Mi is történt?

Anna Freud a serdülőkort a gyászhoz hasonlítja, amikor is végleg búcsút kell venni kisgyerekkori kötődéseinktől, s el kell indulni az önállósulás útján. Minden elválás bánattal, szomorúsággal jár, még ha új perspektívákat is rejt magában. A fenti történetben mintha szimbolikusan ez jelenne meg: az új iránt érzett örömteli és a régi elvesztését kísérő fájdalmas érzések egy-

más között dúló viharos harca, mely kamaszt és környezetét egyaránt megviseli.

Makacs, elszánt, bizakodó küzdelemmel teli időszak ez. Az érett szexualitás kialakulása, a saját testhez való viszonyulás megváltozásának időszaka, amikor a serdülő szüleihez fűződő kapcsolata megváltozik, ösztönkésztetései új tárgyat keresve a külvilág felé fordítják érdeklődését. Egészségesen fejlődve érzelmi kötődése a serdülőnek fokozatosan a családon kívülre helyeződik, partnert, csoportot, példaképet választ, s azonosulási mintáin keresztül fokozatosan készülni kénytelen a felnőtt szerep vállalására.

Ericson szerint az ifjúkor feladata, hogy beléphessen egy intim kapcsolatba, önálló énje elvesztésének félelme nélkül.

Belépni azonban egy újba csak úgy lehet, ha megőrizve magunk mögött tudjuk a régi biztatását, most már más minőségben és távolságban.

Ahogy Vikár György fogalmaz, a serdülő akkor tud könnyebben leválni családjáról, társat keresni, ha az otthon megbízható érzelmi támaszt nyújt.

Igen ám, de visszatérve hasonlatunkhoz, mikor átrendezzük szobánkat, s régi helyükön hült helyét találjuk a megszokottnak, bizony ugyanígy járunk kamaszgyermekünkkel, akit a változás hevében mintha kicseréltek volna. Oly gyors és hirtelen jött változás ez, amely néha kérdőjelet rak a normalitás mögé. Szülő legyen a talpán, aki zökkenőmentesen alkalmazkodni képes a megváltozotthoz, s gyermek, aki nyomon követni és megérteni képes saját s arra reflektáló, őt „kísérő” szülei belső lelkiállapotának hullámzását. A másik változásához való alkalmazkodást is változás kíséri: a szülők – személyiségük rugalmasságához mérten – képesek változtatni gyermekükhöz való odafordulásuk minőségén. Jó esetben azt nyújtják, amire gyermekeiknek éppen szüksége van, az éppen igényelt távolság mentén közeledni és távolodni is engedik. Olyan ez, mint amikor a másfél éves gyermek jó messzire elszalad édesanyjától, hogy újra és újra átélje a megtalálás és egymásra találás örömét. Azok a gyerekek tudnak belefeledkezni a játék örömébe, bármilyen messze is szaladnak, akik maguk mögött tudva szülei biztatását biztonsággal tapasztalják, hogy őket mindig visszavárják. Ez csak a szülői bizalom esetén lehetséges, akik bátrak elengedni a gyereket, mert hiszik, hogy visszatér. Így van ez a kamaszokkal is.

■ BIZALOM, KÉTSÉGEK

A 14 éves Kati szülei elbizonytalanodva keresnek fel. Remélik, nincs baj, odafigyelő szülőként mégis biztosak szeretnének lenni dolgukban, konzultálni kívánnak gyermekükről. Lányukkal való eddigi jó kapcsolatuk mintha megtört volna, a gyerek kedves nyitottsága olykor pimasz dachba csap át, türelmét ingerültség, jó kedvét szomorúság váltogatja, olykor az élet értelmét latolgatja, megrovó, számon kérő kritikáját fennen hangoztatja. Napok telnek el, arcán ismét a régi, kedves mosoly, olykor szülei ölébe bújik, s mire az idill újra helyreállna, az egész kezdődik előlről. Kati jól tanul, van barátja, társaságba eljár, bizalmával máig is sokszor megajándékozza szüleit, sokszor órákon keresztül cserélnek gondolatot, aztán minden megszakad, idővel újból folytatódik.

Kati szorosan kötődik szüleihez, bizalommal teli, elfogadó

kapcsolatukban fejlődése zökkenőmentesen zajlott. A szülők jelzése szerint baj most sincs, mégis eddigi töretlen bizalmuk helyébe kétségek férkőztek. Ahogy beszélgetünk, aggodalmuk elsősorban belső bizonytalanságukban fogalmazódik meg. „Eddigi töretlen szeretetüket kísérő időnkénti haragjuk és számonkérésük nem távolítja-e el tőlük a lányukat még jobban?”

Ahogy Vikár írja, a serdülő eltávolodása szüleitől épp azt jelzi gyakran, hogy erősen küzdenie kell irántuk érzett szeretetével, ami leválását nehezíti, patológiás esetben gátolja. Az anyai gondoskodás elleni küzdelemben valójában saját gyermeki kötődés iránti vágyai ellen küzd, amely kívánná még a gondoskodást. Az olykor rémisztőnek tűnő indulatok, érzelmi-hangulati hullámzások, viselkedés- és szokásváltozások olykor önmaguk nagyzásos túlértékelése, majd önbizalomhiánya, környezetének, szüleinek deidealizálása, becsmérése, új eszmékért, személyekért való felfokozott lelkesedése, aszketizmusa még ha sokszor oly ijesztőek is, a normál fejlődés egészséges velejárói, sokszor épp ezek hiánya jelez problémát.

Min múlnak a dolgok? Sok mindenben, sokszor a szerencse és véletlen összjátékán, egy azonban bizonyos. Mire gyermekünk kamaszkorához érünk, mint a szorgalmas méhecske, felhalmozott érzelmi tartalékainkból meríthetünk többnyire, amely a korai kötődés stabilitásának mértékén múlik leginkább. Ez az a közös tartalék, amely a leválás lehetőségét biztosítja a kamasznak a visszatérés reményével.

Mint már említettük, Anna Freud a gyászhoz hasonlítja a serdülőkort, tehát a serdülőnek búcsút kell mondania gyerekkori kötődéseinek/búcsút kell vennie gyerekkori kötődéseitől. Gyászol a szülő is, hiszen neki is más távolságba kell tudni engedni gyermekét, tudomásul kell vennie, hogy gondoskodására más minőségben van ezután szükség. Verena Kast a gyászmunkának négy (időbeni) szakaszát különíti el. Az első szakaszban nem kívánjuk tudomásul venni a veszteséget, mintha nem is lenne. A második szakaszban az érzelmek sokszínűségének feltörésével találkozunk, harag, félelem, nyugtalanság, düh, öröm kiszámíthatatlanul megjelenve követik egymást. A harmadik szakaszban megkezdődik a külvilág felé fordulás, majd a veszteség elfogadásával zárul a negyedik szakasz. Ideérve túljutottunk a serdülőkoron, a szülő és a gyerek részéről is megtörtént a leválás.

Klinikai tapasztalataim szerint a kamasz személyiségváltozása lendületes mozgásba hozza szülei lelki struktúráját, s az összehangolt mozgás harmóniája vagy éppen disszonanciája erősen hat a kamaszkor alakulására. Mint amikor egy zenemű megszólalásakor kevésbé vájtfülként is halljuk a tiszta dallamot vagy éppen azt, mikor nem eléggé összehangolt a zenekar.

■ EGY KLINIKAI PÉLDA

Zsófi szülei rendkívül zaklatottan keresnek fel, hasonlóan, mint Kati szülei, elbizonytalanodtak. Nagy különbség azonban, hogy míg Kati szülei azt remélik, nincs baj, ebben szeretnének bizonyosak lenni, Zsófi szülei már találkozásunkkor biztosak a megváltoztathatatlanban, lányuk rossz útra tért, s ez már így is marad. Árad belőlük a düh, elutasítóan becsmérlik 13 éves lányukat, aki visszaélt bizalmukkal, megkeseríti egész családjuk életét. Amíg Kati szülei bizakodtak, hogy átmenetiek a nehézségek, addig Zsófi szülei lemondóak, lányukkal kapcsolatos jövő-

képük félelemmel teli, attól tartanak, elzúllik. S hogy ezt elkerüljék, segítségként/büntetésként intézetbe adását fontolgatják. Fontosnak tartom itt megemlíteni, hogy a kamaszok elviselésének művészetében sokszor nem megkerülhető a szülők részéről saját kamaszkorukkal való néha fájdalmas találkozás. Az emlékezés, megértés, átdolgozás és elfogadás mentén, érzelmi jelenésében jó eséllyel módosulhat a múlt üzenete, általa a szülő, gyermekével való kapcsolata új lendületet kaphat.

Hogy ezt érzékeltessem, kiemelek egy lényeges dinamikai szálát Zsófiék családi történetéből.

Zsófi édesanyja éppen abban a korban, amibe most lánya ért, 13 évesen vesztette el saját édesanyját, annak hosszan tartó betegségét követően. Mivel apja kiszámíthatatlan, felelőtlen életet élt, alkalmatlannak bizonyult lánya nevelésére, így Zsófi édesanyja 13 évesen intézetbe került. Élete rendben alakult, szakmát, párt választott, házasságában boldognak nem mondhatóan, ám szép csendben élt. Férje saját apjához hasonló, ám jóval szeretetre méltóbb tulajdonságaival (még annak napi jelentősebb alkoholszükséglete dacára is) megbékélt, a vele való konfliktusokat nagy erőfeszítések árán távolról kerülte. Zsófi-val való törődésük volt kapcsolatukban az összetartó erő, szinte mindent egy lapra tettek: Zsófi-ból zenészt akartak faragni. Ahogy annak idején az édesanya, Zsófi is klarinétozni tanult, pályája elején reménytelen kezdte kibontakoztatni egyúttal édesanyja tehetségét is, ki zenei tanulmányait az intézetbe kerülésekor kénytelen volt abbahagyni. A családi problémák Zsófi bejelentésével vették kezdetét: érdeklődés híján abbahagyni kívánja a zenélést. Elképzelése megvalósításában Zsófi falakba ütközött, édesanyja ragaszkodott hozzá, hogy lánya folytassa zenei tanulmányait. Hetek teltek el, mire kiderült, a látszatkéesség képmutatás árán hazugsággal tartható fenn, a zeneórák idejét Zsófi az utcán barátaival töltötte el. Az eltitkolt valóság lelepleződésének a zenetanárnő érdeklődő telefonhívása vetett véget.

Ez után kerestek meg a szülők.

Lélektani törvényszerűség, hogy egy feldolgozatlan emlékhöz társuló érzést életre kelthet egy, a régmúltot idéző történés. A félbehagyott zenélés az anya tudattalanjában saját anyja elvesztésével kapcsolódott össze. Anyja halálával kapcsolatos fájdalmak, szorongások újraélése ellen védekezett, mikor megtil-

totta lányának, hogy abbahagyja a zenélést. Veszteségei feldolgozása segítették az anyát, hogy bátrabban támogassa lánya önállósodási törekvéseit.

Chaim Potok gyönyörű könyvében *A kiválasztottban* szívbe markoló közelségébe kerülünk a kamaszkorú, ortodox zsidó családban felnövő fiú, Daniel belső lelki küzdelmének, identitásváltságának. Neveltetése és rabbi apja akarata ellenére szakítani kíván családjá évszázados cadik hagyományaival, s ezzel talán végleg elvesztve apja jóindulatú támogatását, világi útra készül. Potoknál Daniel barátjának apja, hasonlóan Babits Mihály *Timár Virgil fiához*, a szellemi atya, a tanító a családon kívüli azonosítási minta, azaz átmeneti külső és belső támasza a belső lelki és szellemi ellentmondással küzdő kamasz fiúnak. Daniel vallásos apja így fogalmaz: „A Világegyetem ura irányított mindkettőtöket a fiamhoz. Akkor, amikor a fiam készen állt a lázadásra, azért küldött titeket, hogy meghallgassátok a fiam szavát.”

„Carpe diem, élj a mának, ragadd meg a napot” lelkesíti önálló gondolkodásra tanítványait John Keaton a Welton Akadémia angol irodalom tanára a Holt költők társaságában.

„Szakítsd a rózsá bimbáját

Élvezd, amit a perc ad

A virág ma mosolyog Rád

Holnap már holttá hervad”

Teret és támaszt kapva érdeklődése, tehetsége, virágzó szexualitása kibontakoztatásához, teli életerővel, az egész világot is meghódítani kész szinte minden kamasz.

Bízgatásul: nincs család, ahol probléma- és izgalommentesen telnek el a gyermek kamasz évei. A szülők egyezkedési- és kompromisszumra való készsége, humorérzéke, töretlen bizalma a gyerekekben, megőrzött önbizalma és kitartása lehet segítségére ebben az időnként elbizonytalanodott időszakban, a kamasz gyereket nevelő családnak.

Korbuly Ágnes

■ IRODALOMJEGYZÉK

- Freud, A.: *Az én és az elhárító mechanizmusok. Párbeszéd könyvek, 1994.*
 Luszt I.: *Serdülők terápiája. in.: A pszichoterápia tankönyve. (445-460 o.) Szerk.: Szőnyi G., Fűredi J. Medicina, 2000.*
 Verena K.: *A gyász. Budapest, Park könyvkiadó, 1999.*
 Vikár Gy.: *Az ifjúkor válságai. Budapest, Animula, 1999.*

Polcz Alaine: Egész lényeddel

„Barátaim a bölények. Csapásaik a pusztán nyílegyenesek, mint a kifeszített kötél, száz meg száz egymás mellett. Hóviharban, ha az ügy reménytelen,

nem trappolnak tovább ész nélkül, összeesésig; megállnak, megvárják amíg ellepi őket a hó.”
 (Mészöly Miklós: *Érintések*)

Miért is venné a kezébe a kikapcsolódásra vágyó ezt a garantáltan mélyvíznek számító olvasmányt, amikor nyilvánvaló, hogy a könyv témája mellett eltörpül a szimpla kíváncsiság és keveset nyom a latban az érdeklődés? Bár az ismert pszichológus író így vezeti be: „A szerelemről írok könyvet. Közel egy évszázada nézem és élem, a betegeim és a haldoklók küzdelmeiben is követem, hogyan szötte át életüket a szerelem. Mit is je-

lent a szerelem? Mi a szerelem? (Nekik és nekem.)” A megrázóan őszinte sorok és naplójegyzetek olyan rétegeit tárják fel egy több mint fél évszázados házastársi kapcsolatnak, ahová hétköznapi tapasztalataink során a saját életünkben is igen ritkán látunk, míg mások életének ilyen mélységeibe szinte sohasem nyerhetünk bepillantást.

Miklós, ha valamit írt vagy gondolt, gyakran elmondta, felol-

vasta. Mindig meghallgattam. Neki ez kellett. Néha este nagyon fáradt voltam, de akkor is meg kellett hallgatnom. Azt mondta egyszer: „Te mindig meghallgatsz engem. Akármiről kérdezek, őszintén válaszolsz. Abban biztos lehetek, hogy sohase hazudsz. De ahogy hallgatni tudsz, az rosszabb, mint a hazugság. A hazugságot utol lehet érni. De a hallgatást nem.”

Miért is fontos a gyászunk átélése, saját reagálásaink megértése azon túl, hogy csak ezzel együtt válik lezárhatóvá, feldol-

gozhatóvá egy-egy korszak, kapcsolat, élethelyzet megváltozása, elmúlása? Nekünk, a gyermekvédelem területén dolgozóknak leginkább azért, mert a hozzánk bekerülő gyerekek, a gondozottaink kivétel nélkül, jól látható vagy kevésbé nyilvánvaló reakciókat mutatva küzdenek a saját gyászukkal. Talán ha volna bátorságunk őszintén számba venni saját gondolatainkat és érzéseinket, nekik is többet segíthetnénk...

Szabóné Erdős Gyöngyi

Családi Csoportkonferenciák: mit tapasztalnak a bírók?

■ NÉHÁNY ÚJ GONDOLAT¹

A gyermekvédelmi gondoskodásnak és a fiatalkorúak igazságszolgáltatásának létfontosságú elemeit képezik a Családi Csoportkonferenciák (CSCSK). Ez az írás a konferenciák törvényen alapuló szerepét vizsgálja a bírósági döntéshozatalban, illetőleg kiemeli a konferenciák kimenetelének azon vonatkozásait, amelyeket a bíró leginkább látni akar. A dolgozat ezenfelül azt tárgyalja, hogy mit tesz a bíró, amikor a konferencia eredményeit elégtelennek találja, vagy azok végrehajthatatlannak bizonyulnak a határozathozatal, a felülvizsgálatok, illetve a fiatalkorúak ügyeinek elbírálása során.

A továbbiakban a CSCSK-modell bevezetésének lehetőségét vizsgálom a családjogi bíróságok tevékenységének másik két területén. Az egyik ilyen terület azokat a gyermekvédelmi vitákat fedi le, ahol mód van az egyeztetésre és a közvetítésre. A jogszabályok nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy a bíróság a gyermek személyét érintő minden kérdésbe bevonja a gyermeket. Ezeknek a döntéseknek nagy része azonban a szülők közötti egyeztetés során, a bíróság bevonása nélkül születik. A gyermekek bevonásának biztosítására tehát nincs formális lehetőség. A CSCSK viszont eredményes módja lehet a gyermekek egyeztetésbe történő bevonásának, illetve alkalmas olyan családtagok bevonására is, akik a gyermek felnevelésében részt vehetnek.

Ezenfelül az egyes családon belüli erőszak eseteiben vizsgálom a konferenciamodellel alkalmazásának lehetőségét. Annak ellenére, hogy a jelenlegi gyakorlat az áldozat és az elkövető távortartására koncentrál, mindkét fél tágabb családjának bevonása pozitív eredményekkel szolgálhat. A legjobb védelmet a családok tudják biztosítani, és nagyon sok esetben az áldozatot valóban a családok védik meg. A legmegbízhatóbb megoldás megtalálását egy minden érintett személyt bevonó konferencia biztosíthatja.

■ CSALÁDI CSOPORTKONFERENCIÁK ELHELYEZÉSE JOGSZABÁLYI KÖRNYEZETBEN

A Családi Csoportkonferencia 1989-es új-zélandi bevezetésekor teljesen új koncepció alapult. Célja az volt, hogy a döntéshozás hatalma az állam és a bírók kezéből a családok és a tá-

gabb család (whanau) kezébe kerüljön át. Lényege arra irányul, hogy a lehetséges legnagyobb mértékben a családok vállaljanak felelősséget gyermekeik gondozásáért, az állam minimális mértékre korlátozott beavatkozásával. A gyermekek, fiatalkorúak és családjaik védelméről szóló törvény (továbbiakban: **Gyermekvédelmi törvény**) 13. szakasza értelmében a gyermek gondozása elsődlegesen a gyermek családjának, a tágabb családjának, és egyéb családcsoportnak (hapu, iwi²) a feladata, és e feladatuk ellátásában támogatásban részesülnek. Minden fajta állami beavatkozást arra a minimumra kell szorítani, amely a gyermek biztonságának és védelmének biztosításához szükséges. A Gyermekvédelmi törvény 5. szakasz (a) pontja úgy rendelkezik, hogy ahol csak lehetséges a gyermek családja vegyen részt a döntések meghozatalában, és véleményüket vegyék figyelembe. A 4. szakasz (b) pontja kiemeli az állami intézmények azon támogató szerepét, amely a családok felelősségvállalására irányul a gyermekbántalmazás és elhanyagolás megelőzésében.

Az ENSZ Gyermekjogi Egyezményéről (továbbiakban: **Egyezmény**) e helyütt is fontos említést tenni. Az új-zélandi családjogi intézmények nagy része ma már összhangban van az Egyezménnyel, amely a Gyermekvédelmi törvény értelmezéséhez általánosan elfogadott hasznos segítség.³ Az Egyezmény az egyetlen olyan nemzetközi szerződés, amelyhez az ENSZ tagállamai közül a legtöbb ország csatlakozott, és amely már csak az

¹ A cikk Peter Boshier, az új-zélandi Legfőbb Családjogi Bíróság bírójának a Te Hokinga Mai Konferencián 2006. november 28-án elhangzott előadása alapján készült, fordította Szotyori Nagy Viktória.

² Ez a maori törzsi rendszerben jelenthet nem vérszerinti családtagokat, közeli barátokat, referenciaszemélyeket is. (A szerk.)

³ Lásd. Child Youth and Family v JFM ügy [2005] NZFLR 905, [18]

Egyesült Államok és Szomália ratifikálására vár.⁴ A ratifikálásal Új-Zéland kötelezettséget vállalt az Egyezmény betartására.⁵ A Fellebbviteli Bíróság kimondta, hogy a Gyermekvédelmi törvény összhangban áll az Egyezménnyel.⁶ Az Egyezmény 18. cikke értelmében a felelősség a gyermek neveléséért és fejlődésének biztosításáért elsősorban a szülőkre, illetőleg adott esetben a gyermek törvényes képviselőire hárul. A részes államok e felelősség gyakorlásához gyermekjóléti intézmények, létesítmények és szolgáltatások létrehozásával megfelelő segítséget nyújtanak. Ezek a Gyermekvédelmi törvény alapelveit tükrözik. A törvény alapelveinek és az Egyezmény értelmében vállalt kötelezettségeknek az elsődleges megvalósítási közege a CSCSK, amely lehetővé teszi, hogy elsődlegesen a gyermek családja feljelen a gyermek gondozásának irányításáért és az állam csak szükség esetén nyújtson támogatást.

■ CSCSK ÉS A BÍRÓSÁGI ELJÁRÁS

A Családi Csoportkonferenciának három funkcióját különböztetjük meg. Ezek a következők:

(a) gyermekvédelmi gondoskodás és fiatalkorúak eljárásával kapcsolatos esetek vizsgálata a CSCSK szempontjából.

(b) döntések meghozatala, ajánlások és tervek megfogalmazása.

(c) döntések, ajánlások, tervek és ezek végrehajtásának felülvizsgálata.⁷

Az új-zélandi Népjóléti Minisztérium vezetőjének a feladata, hogy szolgáltatások, anyagi források és – amennyiben szükséges – intézkedések biztosításával a CSCSK-án született döntéseket, ajánlásokat és terveket a gyakorlatba átültesse, kivéve, ha ezen döntések, ajánlások és tervek teljesíthetetlenek vagy nem állnak összhangban az 5., 6., vagy 13. szakasz alapelveivel.⁸

A bíróság nem vesz részt minden ügyben, de amennyiben kereset benyújtására kerül sor, a bíróság feladata meghatározni, hogy mi szükséges a gyermek védelme érdekében és mi az ő legfőbb érdeke.⁹ *A konferencián született döntéseknek és tervnek a bíróságra nézve nincsen kötelező ereje, mégis ritka, hogy a bíróság ne kövesse és alkalmazza a CSCSK döntéseit.* A törvény alapelveiből világosan kitűnik, hogy a CSCSK egyik lényeges eleme a döntéshozatali jog minél nagyobb mértékben történő megőrzése. Az irányítás mindvégig a családnál marad, a bíróság kizárólag azt felügyeli, hogy a gyermek valóban elegendő védelemben részesül-e, és csak szükség esetén avatkozik be. A bírósági eljárás kezdeményezésének alapfeltétele a CSCSK. *A gyermekvédelmi gondoskodás ügyeiben addig nem lehet eljárást kezdeményezni, és a bíróság sem tud határozatot hozni, amíg az ügyben nem hívtak össze konferenciát.*¹⁰ Erre vonatkozóan vannak kivételek, de korlátozott számban. Annak ellenére tehát, hogy a kereset benyújtásától az ügy a bíróság hatáskörébe kerül, a

CSCSK szerepe igen jelentős. Minden gondozási terv irányainak megfogalmazásához ugyanis a bíróságnak a CSCSK összehívását kell kezdeményeznie.

A *Re Children* ügyben¹¹ megfogalmazódott, hogy igenis van egy konkrét pont, ahol a Minisztérium Gyermek-, Fiatalkorú-, Családvédelmi Főosztálya (**továbbiakban: Minisztérium**) és a család felelőssége véget ér, és az ügy átkerül a családjogi bíróság hatáskörébe. Afelől semmi kétség, hogy a CSCSK-án született döntések vagy a szociális munkások ajánlásai nagy hatással bírnak egy ügy kimenetelére, mégis a végső döntés joga a bíróságé, amely a Gyermekvédelmi törvény 4. és 5. szakasz alapelveinek és a gyermek jólétének figyelembevételével határoz. A bíróság ezen szerepe biztosíték arra, hogy a tények hiányos ismerete, a célszerűség elve, vagy családi lojalitás miatti aránytalanság ne jelenthesse egy kötelező érvényű döntés alapjait. Továbbá biztosíték az éppen divatos vagy múlt ötletek kiszűrésére. A CSCSK *döntése iránymutatásul szolgál arra nézve, hogy a család mit fogad el, de ebből nem feltétlenül következik, hogy a meghozott döntés valóban a gyermek- vagy fiatalkorú legfőbb érdekét szolgálja. A bíróság feladata, hogy erről meggyőződjön.*

Mit is jelent egy jó kimenetelű konferencia, mikor követheti a bíróság a tervet változtatások nélkül, és melyek azok a helyzetek, amikor a bíróságnak a terven túl szükséges lépéseket tenni?

Előjáróban: nagyon fontos a részvétel biztosítása. Egy terv potenciálisan akkor válik eredményessé, ha mind a tágabb család, mind a gyermekkel szoros kapcsolatban lévő személyek, mind az érintett szakemberek kellőképpen bekapcsolódnak a konferenciába.

■ MEGHÍVÁS ÉS ELŐKÉSZÍTÉS

A CSCSK megszervezéséért felelős személy – az eljárás típusától függően – vagy a gyermekvédelmi szolgáltatás koordinátora, vagy a fiatalkorúak eljárásának koordinátora. A következő személyek jogosultak és feltétlenül meghívandók a gyermekvédelmi gondoskodás területén összehívott konferenciára:

a) gyermek- vagy fiatalkorú.

b) szülő vagy a gyermek törvényes képviselője, vagy az a személy, akinek a gyermeket vagy fiatalkorút a gondozásába helyezték.

c) család, tágabb család vagy családi csoport egyik tagja.

d) gyermekvédelmi gondoskodás koordinátora.

e) amennyiben a CSCSK-ra a Gyermekvédelmi törvény 18. szakasz (1) bekezdésben megfogalmazott jelentés után kerül sor, az érintett szociális munkás, vagy rendőr, vagy bármely helyettük eljáró szociális munkás, vagy rendőr.

f) azokban az esetekben, amikor a konferencia a Gyermekvédelmi törvény 19. szakasz (1) bek. (a) pontjában megfogalmazott témákban egy esetküldésen alapszik, az esetküldő testület vagy szervezet, vagy egy képviselőjük.

g) amennyiben a konferencia arra a kérdésre keresi a választ, hogy kinek a gondozásába kerüljön a gyermek (145. sza-

4 <http://www.unicef.org/magic/briefing/uncorc.html>

5 Lásd. *Tavita v Ministry of Immigration* ügy [1994] 2 NZLR 257, 266

6 Lásd. *B v DSW* ügy (1998) 16 FRNZ 522, 525

7 Gyermekvédelmi törvény 28. szakasz

8 Gyermekvédelmi törvény 34. szakasz

9 Lásd. *DGSW v H and S* ügy [1991] NZFLR 373, 375

10 Gyermekvédelmi törvény 70. és 72. szakasz

11 (1990) 6 FRNZ 55

kasz), a gyermeket jelenleg gondozó személy meghatalmazottja, vagy az a személy, akinek a gyermek gondozása felajánlásra kerül.

h) ha a gyermek, vagy fiatakorú a Gyermek Gondozásáról szóló 2004-es törvény értelmében a bíróság törvényes képviselője alatt áll, a bíróság által kirendelt ügygondnok, vagy képviselője.

i) gyermek vagy fiatakorú jogi képviselője.

j) minden olyan személy, akinek a konferencián való jelenléte egyezik a család, a tágabb család, a gyermek vagy a fiatakorú családi csoportjának akarásával (Gyermekvédelmi törvény 21. szakasz).¹²

A „családi csoport”-ot a törvény nagyon tágan értelmezi. Ide tartozik a tágabb család, akivel a gyermeknek vagy vér szerinti vagy egyéb szoros kötődésen alapuló kapcsolata van, a gyermek tágabb családjának tagjai, vagy a saját kultúrájuk szerinti családi csoport.¹³ A cél, hogy minden olyan személy, akit a gyermekhez egy szorosabb kapcsolat fűz, jelen legyen. Ez minden esetben más és más személyeket jelent, ezért annak eldöntése érdekében, hogy kit kell meghívni a CSCSK-ra, a koordinátornak a gyermekkel és családjával kell konzultálnia.

Fontos, hogy a vér szerinti család ne kapjon nagyobb hangsúlyt, mint azok a személyek, akikhez a gyermek szorosan kötődik.¹⁴ Vérségi köteléktől függetlenül, azok a személyek képesek a gyermek számára a legjobb döntést meghozni, a CSCSK lehetséges legjobb kimenetelét biztosítani, akikhez a gyermek a legjobban kötődik.

A koordinátor egyik feladata, hogy minden olyan személy véleményét felderítse, akinek a konferencián való részvétele szükséges, de nem tud megjelenni és erről a konferencia résztvevőit tájékoztassa.

A konferencia idején fontos a különféle szakemberek jelenléte. Ők informálják a családot az igénybe vehető állami vagy civil szervezetek által nyújtott szolgáltatásokról. A szakemberek lehetnek oktatással, szenvedélybetegséggel foglalkozó szakértők vagy pszichológusok. Jelenlétük lehetővé teszi, hogy azokon a területeken, ahol a gyermek a legtöbb támogatásra szorul, a család szakmai tájékoztatásban részesüljön és ezáltal egy olyan terv születhessen, amelynek feltételezhetően lényeges hatása lesz.

Addig a pontig, amíg a törvény alapelveivel összefér és kivelezhető a konferencia gyakorlati kérdéseiben – mint például a helyszíne, időpontja, a résztvevő személyek és a követendő eljárás – a család, a tágabb család és a családi csoport elképzeléseit kell követni. Míg az alkalmazott eljárásról a család dönt, egy jó konferencia eljárásának összhangban kell állnia a természetjog alapelveivel, így például, biztosítja az egyenlő „input” lehetőségét a résztvevők számára, illetőleg lehetővé teszi, hogy a Gyermekvédelmi törvény alapelvei iránymutatásul szolgáljanak a konferencia kimenetelét illetően.

Az „A” által benyújtott kérelem ügyében jól megmutatkozik

¹² Gyermekvédelmi törvény 22. szakasz

¹³ Gyermekvédelmi törvény 2. szakasz

¹⁴ Lásd. *CMP v DGSW ügy* [1997] NZFLR 1, (1996) 15 FRNZ 40

a család szerepének és részvételének fontossága.¹⁵ A bíróság azt a határozatot hozta, hogy nem tartható CSCSK családtagok részvétele nélkül. Döntő fontosságú, hogy – leszámítva azokat a jogszabályi kivételeket, amikor például az ügy sürgősségére tekintettel átmeneti döntés születik a szülői felügyeleti jogról, vagy a bíróság valamely cselekmény abbahagyására irányuló határozatot bocsát ki, – CSCSK megtartása nélkül nincs helye bírósági döntésnek.¹⁶ Az „A” által benyújtott kérelem ügyében a konferenciát a gyermekvédelmi gondoskodás eseteiben megkövetelt egyik fő lépcsőfoknak tekintették, amelynek a középpontjában a család áll, és amelyben külső személyek csak a család meghívása alapján lehetnek jelen. A bíróság ebben az esetben úgy ítélkezett, hogy „a törvény rendelkezései nem vonatkoznak azokra az esetekre, amikor a konferenciát ugyan összehívták, de egy családtag sem tud rajta részt venni, hiszen CSCSK nem tartható családtagok részvétele nélkül.”

Az említett esetben a konferenciát azért nem lehetett megtartani, mert egy családtag sem akart rajta részt venni, a CSCSK így nem tölthette be szerepét.

A Legfelsőbb Bíróság a fiatakorúak eljárásával kapcsolatban a *H v Police* ügyben¹⁷ ezt a bírósági határozatot emelte ki és a következőt állapította meg: azokban az esetekben, amikor az elkövető beismeri tettét, vagy ez a bírósági tárgyalás során bizonyosodott, a döntés meghozatala érdekében a fiatakorú családját a lehető legnagyobb mértékben be kell vonni. Ennek ellenére a CSCSK-n való részvétel nem kötelező. A családtagok belátásuk szerint vesznek részt rajta. A fiatakorúak ügyeiben eljáró bíróság illetékességének megállapításához elégséges, ha a család számára a konferencia lehetőségét felajánlják, és a konferenciát összehívják. A jogalkotóknak nem állt szándékában olyan helyzetet teremteni, hogy az elkövetett cselekménnyel kapcsolatban a fiatakorú vagy családja oly módon kerülje el az adatszolgáltatást, hogy egyszerűen elzárkózik a konferenciától, majd a későbbiekben a konferencia létre nem jötténél saját távollétére hivatkozik. Ilyen esetben az összehívott konferencia, amelyen jelen van a fiatakorúak eljárásának koordinátora és a rendőrség fiatalokat segítő tisztje, érvényes döntéseket hozhat, hiszen a részvétel lehetőségét a családnak felajánlották. Az „A” által benyújtott kérelem ügyében azért nem került sor a konferencia összehívására, mert a család világosan megfogalmazta, hogy a helyszíntől és az időponttól függetlenül nem akar részt venni rajta.

Amennyiben az „A” által benyújtott kérelem ügyében született értelmezés helyes, úgy tűnhet, hogy a konferencián való részvétel visszautasításával a család megelőzheti, hogy a gyermek gyermekvédelmi gondoskodásba kerüljön. A *H v Police* ügy hasonló logikát követ. A családnak minden lehetőséget meg kell adni annak érdekében, hogy irányítsa a döntéshozatali eljárást, de ha ezeket a lehetőségeket visszautasítja, az államnak kell ebbe a szerepkörbe lépni és megvédeni a gyermeket.

¹⁵ [1990] NZFLR 97

¹⁶ Gyermekvédelmi törvény 70. és 72. szakasz

¹⁷ [1999] NZFLR 966

A család bevonásának ilyen intenzív gyakorlata mellett nem szabad megfeledkezni azon személyek meghívásának mérlegeléséről sem, akik a gyermekkel szoros kapcsolatban állnak, különben felmerül annak veszélye, hogy a konferencia nem vizsgál meg minden fontos kérdést, és így a bíróság a tervet nem tudja módosítások nélkül elfogadni. Az *egyik*¹⁸ ügyben a 9 hónapos O. utónévű gyermek átmenetileg nevelőszülőkhöz került. CSCSK-t hívtak össze azzal a céllal, hogy a gyermek hosszú távú elhelyezéséről döntés születessen, de a nevelőszülőket senki nem hívta meg. A CSCSK úgy határozott, hogy O. a tágabb családnál kerül elhelyezésre. A nevelőszülők nem értettek egyet ezzel a döntéssel és a családjogi bírósághoz fordultak. A gyermek átadásnak biztosítása érdekében a Gyermek-, Család- és Fiatalok Szolgálatát a rendőrség bevonásával fenyegetőzték.

A bíróság kimondta, hogy a nevelőszülőket meg kellett volna hívni a CSCSK-ra, hiszen a 22. szakasz (1)(b)(1) értelmében

a gyermek náluk került elhelyezésre, továbbá a 2. szakasz értelmében a családi csoport tagjai, vagyis olyan személyek, akikhez a gyermek szorosan kötődik. Az ügyben eljáró bíró ezt mind a családi csoport tág definíciójával, mind a *CMP v DG-SW* ügyben megfogalmazott követelménnyel, amely értelmében a vér szerinti család nem kaphat nagyobb hangsúlyt, mint azok a személyek, akikhez a gyermeket szoros kapcsolat fűz, ellentétnek ítélte. Ez a CSCSK tehát nem tekinthető egy eredményes konferenciának, hiszen O.-nak a nevelőszülőkhöz fűződő kapcsolatát a CSCSK nem vizsgálta. E lényeges lépés kimaradása miatt, a bíróság nem vehette figyelembe a konferencián született tervet.

A bíróság továbbá azt is kimondta, hogy a Minisztérium tévesen járt el akkor, amikor a 13. szakasz alapelveit automatikusan alkalmazta, és érvényesítésükre nagy hangsúlyt fektetett. A Minisztérium általános gyakorlata, hogy a gyermeket a tágabb családjánál helyezi el, amely a 13. szakasz értelmében a gyermek legfőbb érdekét szolgálja. Azonban az ügyben eljáró Strettell bíró azt emelte ki, hogy az 5. és 6. szakaszok rendelkeznek a legfőbb szempontokról, vagyis a gyermek jólétének elsődlegességéről, egyéni helyzetének kiértékeléséről. Ebben az eset-

¹⁸ FC CHCH FAM 2006-009-002310 11 August 2006

ben a Minisztérium egy feltételezés alapján folytatta le az eljárást – a gyermek általában vett legfőbb érdeke – és O. személyes, egyedi szükségleteit nem mérte fel helyesen. Az eljáró bíró továbbá megfogalmazta, hogy bár nehezen elképzelhető, hogy egy olyan alapvető és világosan megfogalmazott családjogi elv, mint a gyermek egyéni jólétének elsődlegessége kihangsúlyozást igényelne, mégis ebben az ügyben a Minisztérium cselekedetei ezt szükségessé tették.

A fiataikorúak igazságszolgáltatása szempontjából, az érintett felek részvétele legalább olyan fontos. A bírósági gyakorlat értelmében az áldozattal való konzultáció és az áldozat konferenciára történő meghívásának elmulasztása az igazságszolgáltatás kudarcához vezethet.¹⁹

A fent említett bírósági határozatokból levonható következtetés, hogy egy CSCSK akkor sikeres, ha minél több olyan személy vesz rajta részt, akinek szoros kapcsolata van a gyermekkel. Ezeknek a személyeknek fel kell ajánlani a részvétel lehetőségét, amelyről úgy is dönthetnek, hogy nem élnek vele. A CSCSK-nak továbbá egy olyan folyamat szerint kell végbemenie, amely lehetővé teszi, hogy a gyermek egyéni érdekei felszínre kerüljenek. Gyermekvédelmi gondoskodással összekapcsolódó ügyekben nem szabad megfedkezünk a gyermek egyéni legfőbb érdekéről, amely elsődleges szempontként érvényesül. Míg a Gyermekvédelmi törvényben megfogalmazott alapelvek segítségül lehetnek annak felmérésében, hogy egy gyermeknek mi a legfőbb érdeke, ezen alapelvek nem érvényesíthetők minden esetben, hanem a gyermek körülményeitől függően folyamatosan vizsgálatra szorulnak. Ily módon nagyobb esély van arra, hogy a bíróság figyelembe veszi a CSCSK-n született döntéseket.

■ A SIKERES TERV TOVÁBBI ELEMEI

A bíróságra nézve a tervnek nincs kötelező ereje, azonban a CSCSK jelentős szerepét tekintve a törvényben nagyon ritka, hogy a bíróság nem követi a tervet. A bírósági gyakorlat értelmében a CSCSK-n született ajánlásoknak súlya van.²⁰

Egy sikeres tervnek mind a megvizsgált kérdések, mind az elérendő eredmények tekintetében specifikusnak kell lennie, továbbá figyelembe kell vennie a gyermek legfőbb érdekét. Az eredmények eléréséhez szükséges eszközöket részletesen meg kell határozni. Így például, ha egy gyermeket gyermekvédelmi gondoskodásba vesznek és ehhez a 67. szakasz értelmében a bíróság határozatára van szükség, akkor a konferencián erre és a 67. szakasz értelmében a konkrétan érvényesülő jogcímre is ki kell térni. A későbbiekben ez lényegesen megkönnyíti a bíró döntését.

A bíróság köteles vizsgálni a konferencián született terv és a 130. szakasz követelményeinek összhangját, amennyiben határozatot hoz, valamint a szolgáltatások és támogatások igénybevételéről dönt, a végleges szülői felügyeletről tanácskozik, vagy további törvényes képviselőt rendel ki. Így amennyiben a CSCSK úgy ítéli meg, hogy a fent említett bírósági határozatok

szükségesek vagy feltehetően szükségesek lesznek, a tervnek a következő jogszabályi kívánalmaknak kell megfelelnie:

(a) megjelölni a gyermek vagy fiataikorú számára kigondolt célokat és ezek végrehajtásához szükséges időtartamot

(b) részletezni a gyermek vagy fiataikorú, a szülő vagy törvényes képviselő, vagy a gyermeket/fiataikorút gondozó egyéb személy számára biztosítandó szolgáltatásokat és támogatást

(c) megjelölni a szolgáltatásokat és támogatást nyújtó személyeket vagy szervezeteket

(d) nyilatkozni a gyermek vagy fiataikorú, a szülő vagy törvényes képviselő vagy a gyermeket/fiataikorút gondozó egyéb személy felelősségéről

(e) megjelölni a gyermek vagy fiataikorú, a szülő vagy törvényes képviselő, vagy a gyermeket/fiataikorút gondozó egyéb személy számára egyéni célokat

(f) kitérni a gyermek vagy fiataikorú oktatásával, munkavállalásával, pihenésével és jólétével kapcsolatosan felmerülő lényeges pontokra.

Az 5. és 13. szakasz értelmében a bíróság győződik meg a terv és a törvény alapelveinek összhangjáról.

■ AMIKOR A TERV NEM KÖVETHETŐ

Az alábbiakban néhány példa következik arra, hogy mikor nem tudja követni a bíróság a konferencián született tervet. Bizonyos esetekben, a helyzet súlyosságából adódóan a terv nem tükrözi a valóságot. Van, hogy a konferencia folyamatát vagy tartalmát tekintve „hibás”, így a bíróság nem biztos abban, hogy a tervezett eredmények megvalósíthatók illetve, hogy a gyermek legfőbb érdekét szolgálják. A példák segíthetnek annak áttekintésében, hogy mit kell elkerülni annak érdekében, hogy a CSCSK eredményes legyen és a tervet a bíróság problémák, és késedelmek nélkül kövesse. A késedelmek elkerülése döntő fontosságú. Erre vonatkozóan a törvény úgy rendelkezik, hogy a gyermeket vagy fiataikorút érintő minden kérdést az adott gyermekre vagy fiataikorúra nézve kedvező időkereten belül kell meghozni és végrehajtani.

A *CYFS v H Children*²¹ ügyben született szülői terv jól mutatja azt a helyzetet, amikor a terv, figyelemmel az eset súlyosságára, nem nyújt elegendő védelmet, illetőleg a tervezett védelem biztosítását nem részletezi kellő pontossággal. Az említett esetben mindkét szülő súlyos alkoholista volt. Egy alkalommal az édesanyát gyermekeivel együtt – akik közül a legfiatalabb 5 hónapos – a családi furgonban találták meg a kormányra borulva. Az édesanya leheletében 925 mg/l alkoholszintet mértek. Új-Zélandon a vezetés közben megengedett alkoholszint 400 mg/l. A Minisztérium ekkor már tíz éve foglalkozott a családdal.

A CSCSK terve a Gyermek-, Család- és Fiataikorúak Szolgálatára beavatkozásának elkerülésére irányult, a szociális intézmények, az egyház és a tágabb család segítségével. A terv nem tért ki semmilyen bírói határozat szükségességére, hanem a szülők absztinenciára vonatkozó fogadalmára épült. Továbbá a család

¹⁹ Lásd. *Police v N* ügy [2004] NZFLR 1009, [47]

²⁰ Lásd. *Police v P and T* ügy (1991) 8 FRNZ

²¹ FC LHIT FAM 2004-032-000432 14 September 2004

azt tervezte, hogy elhagyja a vidéket, de arra vonatkozóan, hogy az új városban hogyan részesülnek segítségben, nem volt információ.

Az eljáró bíró kiemelte, hogy a terv nem utasítja el, az egyház és a tágabb család szupervizori szerepét elfogadják, de a Gyermek-, Család- és Fiatalkorúak Szolgálat felügyelete nélkül fennáll annak a veszélye, hogy a család kiesik a jelzőrendszer látószögéből, és a gyermekek veszélyeztetettsége nem szűnik meg. A bíró elnapolta a tárgyalást és az ellátást nyújtó intézmények megjelölése után új terv elkészítéséről határozott.

A már említett *Re Children* ügyben a CSCSK úgy döntött, hogy a gyermekek feletti törvényes képviselőt és felügyeleti jogot a nagyszülők gyakorolják. Hasonlóan az előző esethez, a tervet részben azért utasították el, mert a család egy olyan esetben kívánta kizárni az állam segítségnyújtását, amelyben egy szupervizori szolgáltatásra lett volna szükség. Nem volt világos, hogy a nagyszülők valóban megértették-e a Minisztérium javaslatát. A terv figyelmen kívül hagyásához a nagyszülők teljes bejegyzésére lett volna szükség, amelyet azonban a bíróság nem kapott meg. A gyermekek tíz évesek voltak, tehát jövőjüket illetően biztosan rendelkeztek saját elképzeléssel. Azonban a család nem akarta kitenni a gyermekeket a bírósági procedúrának, így véleményüket nem lehetett rögzíteni. A bíróság ezt érthetőnek, de elfogadhatatlannak minősítette, hiszen a felek, de legfőképpen a gyermekek érdekeit a bíróság nem tudja kellőképpen védeni, ha pont az érintettek maradnak ki az eljárásból.

A fiatalkorúak ügyeiben eljáró bíróság azt is vizsgálja, hogy egy CSCSK eredménye mennyiben egyezik hasonló bűncselekmények eseteiben született eredményekkel. A bíróság kiegészítő határozatokat hozhat, amennyiben a bűncselekmény súlyosága ezt szükségessé teszi.

A *Police v XD*²² ügyben egy fiatalkorú ellen betörés, robbanóanyag birtoklása és veszélyes anyag kezelése ügyében született vádemelés. Az ügyben megtartott CSCSK a 282. szakasz értelmében a fiatalkorú szabadon bocsátását javasolta, ami egyben az eljárás megszüntetését is jelentette. Kis idő múlva X – ismét veszélyes anyagokkal összefüggésben – újabb bűncselekményt követett el. X-et beidézte a Fiatalkorúak Bírósága, tájékoztatta a további bűncselekmények következményeiről és arról, hogy a rendőrség a továbbiakban nem támogatja a szabadon bocsátását. Ezt követően X betört egy helyi középiskolába, letartoztatták és vádat emeltek ellene betörés, robbanóanyag birtoklása és veszélyes anyagok kezelése ügyében. X családja nem akarta, hogy a fiatalkorút hivatalosan is nyilván tartásba vegyék. A második CSCSK-án nem született megállapodás, mert a család X szabadon bocsátását akarta, míg a rendőrség hivatalos intézkedést. A bíró úgy ítélte meg, hogy a 282. szakasz értelmében nincs helye a szabadon bocsátásnak, így az első CSCSK-án született terv nem alkalmazható. Az elkövetett cselekmény súlya és a közérdek hivatalos lépéseket tett szükségessé.

A CSCSK-nak egy gyakorlatban is végrehajtható tervet kell

összeállítania. A *Police v C*²³ ügyben a konferencián meghatározott pontokat lehetetlen volt a bíróságnak határozatba foglalni. A terv 200 óra közösségi munkát javasolt, egy konkrét személy ellenőrzése alatt. Ez a személy 2000-t kért erre a feladatra, de a Minisztérium egy ítéletben csak 750-t tud kiutalni közösségi munkára. Így az a kínos helyzet alakult ki, hogy egy fiatalkorú szerencsétlen helyzetét kihasználva, a törvény szellemében magánszemélyek próbáltak haszonra szert tenni. A Minisztérium nem járulhat olyan szupervizor kijelöléséhez, aki a szupervizori tevékenységből haszonra tesz szert. A bíróság a közösségi munka óraszámának annak érdekében történő csökkentését (75 órára), sem találta elfogadhatónak, hogy beleférjen a költségvetésbe. Sajnos a konferenciát újra össze kellett hívni. Új eredmény megfogalmazására volt szükség, vagy olyan új szupervizor kinevezésére, aki a 200 óra szuperviziót ilyen keretek között elvállalja. Ez késedelemhez vezetett, ami elkerülhető lett volna, ha a terv összhangban áll a Minisztérium által ismert követelményekkel.

A bírónak továbbá a CSCSK szemszögéből kevésbé fontos szempontokat is figyelembe kell vennie. Ilyen például a tágabb közösség érdeke. Egy másik²⁴ ügyben a fiatalkorúak bíróját kilenc fiatal ügyét utalta át a kerületi bírósághoz, annak ellenére, hogy az ítélet meghozatalára a terv egyik pontja a Fiatalkorúak Bíróságát jelölte meg. Ez a döntés másodfokra került, a másodfokon eljáró bíróság úgy határozott, hogy bár mind az áldozatok helyzete, mind a rendőrség reakciója, mind a CSCSK tervében megfogalmazott ajánlások olyan kérdések, amelyeket a fiatalkorúak bírójának figyelembe kell vennie, a bírót nem köti a CSCSK terve. A konferencián figyelmen kívül hagyott érdekek, mint például a közérdek, bírói mérlegelés körébe tartoznak. Minden lényeges pontot megvizsgálva, ebben az ügyben a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a kerületi bíróság illetékességét a közérdek alapozza meg. Az adott napon ugyanis rengeteg hasonló bűncselekmény került a bíróság elé, összesen 13 minősített rablás. A bíró jogosan jutott arra a következtetésre, hogy a bűncselekmények száma riasztó szintet ért el és a községnek megnyugvásra van szüksége. Az ügy áttételénél a bíró, a fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények esetében a konkrét esetben alkalmazható büntetéstípusokat is figyelembe vette. A kerületi bíróság szélesebb körű ítélkezési lehetőséggel rendelkezett, továbbá a CSCSK által megfogalmazott ajánlások ennek a bíróságnak a döntésére is kihatással vannak. A másodfokú bíróság jóváhagyta az első fokon született döntést, amelynek értelmében a CSCSK terve nem fogadható el.

Annak, hogy egy bíró miért nem fogadja el a CSCSK-án született döntéseket rengeteg oka lehet. Vannak esetek, amikor a terv nem tükrözi a valóságot. A bíróság beavatkozására van szükség ahhoz, hogy egy gyermek vagy fiatalkorú megkapja a számára szükséges gondozást, védelmet, vagy, hogy a gyermekekre, az áldozatra vagy a közösségre vonatkozó egyedi kimenetelt meghatározzák. Van, amikor a terv végrehajthatóságának hiánya okozza a problémát. A CSCSK-n született ke-

22 [2006] DCR 553

23 (1991) 8 FRNZ 652

24 *WEOrds v Registrar of Tokoroa Youth Court* (CA) CA166/99 23 September 1999

véssé eredményes döntések áttekintése jól bemutatja, hogy mit tapasztalnak bírók és mely területeket kell egy sikeres CSCSK-nak lefednie.

■ NEM TELJESÜLŐ TERVEK

Más esetekben a terv minden követelménynek megfelel, csak nem hajtják végre. Ebben az esetben szükség van a bíróság ellenőrző szerepére. Ahogyan már említettük, a CSCSK-n született tervet a Minisztériumnak kötelessége végrehajtani, kivéve, ha a terv egyértelműen megvalósíthatatlan, vagy nem áll összhangban a törvény alapelveivel. Sajnos ez nem mindig olyan egyszerű, mint ahogyan szeretnénk. Az állandó forráshiány a Minisztérium legjobb szándéka ellenére is megakadályozza a terv végrehajtását. Az *Re C²⁵* ügyben például a CSCSK úgy döntött, hogy rövidtávon a gyermeknek egy családon kívüli elhelyezésre és a magatartásproblémáiban segítséget nyújtó szolgáltatásra van szüksége. A Gyermek-, Család- és Fiatalokorúak Szolgálat nem tudta megjelölni a gyermek számára biztosítható szolgáltatást (13. szakasz c pont), mert ilyen jellegű program nem állt rendelkezésre, továbbá nem tudta három hónapon belül elkészíteni a gyermek pszichológiai felmérését, megsértve így a törvény 5. szakaszának (f) pontját, amely előírja, hogy a döntéseket a gyermekre nézve kedvező időkereten belül kell végrehajtani.

A Minisztérium és a helyi szolgáltató szervek komoly anyagi hiányosságokkal küszködtek. A tárgyalás után a Minisztériumnak további időt kellett biztosítania egy olyan terv benyújtására, amely megfelel a 130. szakasz követelményeinek. Két hónappal később megszületett egy sikeres terv. Ilyen körülmények között legtöbb, amit a bíróság tehetett, hogy nyilvánosságra hozta a döntést annak érdekében, hogy a helyzetről tudomást szerezzenek és remélhetőleg javítsanak rajta.

Más helyzetekben, a tervben megfogalmazott kötelezettségeket a felelős személyek nem teljesítik. A bíróság ilyenkor kénytelen beavatkozni és keresztülvinni a tervet, ugyanúgy, mint abban az esetben, ha a terv végrehajthatatlan alternatív megoldásokat biztosít. Nem elég előállni egy tökéletes tervvel, igazán a tettek számítanak.

Az *AD v SD* ügyben²⁶ sem a szülők, sem a Minisztérium nem tett eleget a CSCSK tervben foglalt kötelezettségének, így a bíróság határozataival volt kénytelen a tervnek érvényt szerezni. A terv 2004. júliusi felülvizsgálata során a konferencia tagjai úgy döntöttek, hogy a gyermek átmenetileg az édesapa gondozásába kerül. 2005 júniusában az édesanya és az édesapa egy külön megállapodásban úgy határoztak, hogy a gyermek az édesanyához kerül, mert a gyermek egyik testvére az édesanyához költözött és fontosnak tartották, hogy a testvérek együtt legyenek. A szociális munkás nem értett egyet ezzel a döntéssel, véleménye szerint a gyermekeket azonnal el kellett volna távolítani az édesanyától, ahogyan ezt az eredeti terv is előírta. Azonban a családdal foglalkozó szociális munkás felmondott és a körülmények is úgy alakultak, hogy az elhelyezés megváltoztatása igazán nem befolyásolta volna a család életét.

25 (2004) 24 FRNZ 708

26 FC LHIT FAM 2005-032-000746 31 October 2005

Az ügy bíróság elé került, és a bíró úgy döntött, hogy a gyermeknek az édesapjához kell költöznie. A döntés végrehajtásával kapcsolatban világos volt, hogy a Minisztérium nem elég ahhoz, hogy a végrehajtás a gyermekre nézve kedvező időn belül megtörténjen, ezért született bírósági végrehajtás. A bíróság egy fokozatosan végrehajtható szülői felügyeletről határozott, amely az édesapánál történő végleges elhelyezésig előírt kapcsolattartási rendet jelentett.

■ CSCSK ALKALMAZÁSA MÁS TERÜLETEKEN

A CSCSK egy eredményes módja annak, hogy a családtagok együtt, közösen kialakítsák saját megoldásaikat. Az esetek többségében a legjobb döntések a tágabb család bevonást igénylik. A CSCSK a családi élet sok területén alkalmazható, nemcsak a gyermekvédelmi gondoskodás vagy a fiatalokorúak ügyei területén. Egy sikeres CSCSK modell hasznosan adaptálható más családi viták megoldása érdekében is. Jobb eredmények érhetők el, ha a családok képesek felelősséget vállalni a saját családcsoportjukért és a szakembereknek nemcsak a közvetlen felekre koncentrálnak. Véleményem szerint két olyan terület van, ahol a CSCSK-t hasznosan lehet alkalmazni. Az egyik ilyen terület a gyermekvédelmi ügyekben történő tanácsadás, illetve mediáció²⁷, a másik a családon belüli erőszak esetei.

■ GYERMEKVÉDELMI VITÁK

A gyermekeket be kell vonni a bíróság békéltető tevékenységébe. 2005 júliusában hatályba lépett a Gyermek Gondozásáról szóló törvény, amely meghatározza a jelenlegi gyermekvédelmi és gyámügyi jogszabályokat. A törvény kiemeli egyes gyermeki jogokat, mint például a gyermek rész vétel jogát minden őt érintő döntésben. A bíróságnak elfogadható lehetőséget kell biztosítani minden gyermeknek, hogy kifejezhesse véleményét és ezeket figyelembe kell venni. A gyermek ezen jogát a bíróság rájuk nehezedő teherként értelmezi és nagyon komoly figyelmet fordít arra, hogy minden gyermek számára biztosítsa személyiségük tiszteletben tartását és az ügy körülményeinek megfelelően az eljárásokba való bevonását.

Azonban csak az esetek 5%-ban van szükség bírósági döntésre. A legtöbb bírósági döntés (74%)²⁸ a felek beleegyezésével születik, miután a bíróság békéltető szerepében a megoldás megtalálására sarkallja a feleket. Ez pontosan az az irány, amely felé a rendszernek haladnia kell: a vitázó felek békéltetői szolgáltatás segítségével maguk oldják meg konfliktusaikat. A bíróság csak azokban a nehéz és sürgős esetekben dönt, amikor a szülők vagy törvényes képviselők ezt saját maguk nem tudják megtenni.

A gyakorlatban egy probléma merül fel, miszerint a tanácsadásra és a mediációra vonatkozó jogszabályok olyan értelemben vett korszerűsítése, mint ahogyan a Gyermek Gondozásáról szóló törvény korszerűsítette a bírósági eljárást, elmaradt. A Családjogi Perrendtartásról szóló 1980-as törvény nem rendelkezik a gyermekek részvételéről az eljárások során, így a Gyermek

27 Lásd. Atkin, B, "Family law getting fatter" ügy (2003) 4 NZFLJ 181

28 Éves statisztika, 2005 szeptembertől 2006 augusztusig.

kek Gondozásáról szóló törvényben megfogalmazott részvételi jog csak kevés gyermeket érint. Következésképpen nagy szükség van arra, hogy a jelenlegi gyakorlathoz képest a gyermekek komolyabb szerepet kapjanak a bírósági békéltetés során.

Megoldás lehet egy CSCSK típusú ülés megtartása a békéltetés részeként. Ez lehetővé tenné a gyermekek bevonását azokban az esetekben, amikor nincsen szükség a személyes meghallgatásra.

Ezzel egyetemben, a konferencia lehetővé tenné más családtagok bevonását is. A Gyermekek Gondozásáról szóló törvény egyik célkitűzése a gyermekek gondozásában vállalt további családtagok lehetséges szerepének elismerése. E törvény 4. szakasza megállapítja, hogy a gyermek jóléte és legjobb érdeke a legfőbb szempont. Az 5. szakasz pedig útmutatásul szolgál abban, hogy mit kell figyelembe venni, amikor a gyermek legfőbb érdekéről döntünk. Az 5. szakaszban található hat alapelvből öt a gyermek tágabb családjával való kapcsolatát érinti. Az első alapelv megállapítja, hogy a gyermeknek a családjával, a családi csoportjával, a tágabb családjával, és az egyéb családcsoporttal stabil és folyamatos kapcsolatra van szüksége. Ezeket a kapcsolatokat óvni és erősíteni kell, és a családi csoport tagjait bátorítani a gyermek gondozásában, nevelésében és fejlődésében. Ezen alapelvek gyakorlati megvalósítása érdekében – amikor arról döntünk, hogy a tágabb család tagjai hogyan lehetnének a gyermek életének részei –, az ő aktív bevonásukra van szükség. A CSCSK könnyen adaptálható mechanizmus lehet ennek megvalósításában.

■ A CSCSK ÉS CSALÁDON BELÜLI ERŐSZAK ELJÁRÁSAI

CSCSK hasznosan alkalmazható a családon belüli erőszak egyes eseteiben. A Családon Belüli Erőszakról szóló 1995-ös törvény elsősorban a tettes és az áldozat távoltartására koncentrál. Ez a fajta megközelítés egy sor olyan kétséget rejt magában, amely a családon belüli erőszak eseteiben a jogalkotók számára kérdésessé teszi a konferencia-modell alkalmazását. Ilyen például az áldozat biztonsága, annak lehetősége, hogy az elkövető kihasználva az erőegyensúly hiányát befolyásolja a konferencia kimenetelét, és az attól való félelem, hogy a felek összeengedése már önmagában bántalmazás, hiszen a nem önkéntes alapú konfrontáció komoly érzelmi sérülésekhez vezethet.²⁹

Azonban a tapasztalatok azt mutatják, hogy az áldozat biztonságát sok esetben saját családja garantálja. Az eljárásoknak ezt figyelembe kell venniük és lehetséges, hogy amikor arról kell dönteni, mi nyújt számára védelmet, biztonságot, ennek a legmegfelelőbb módja azoknak a személyeknek a bevonása, akik kapcsolatban állnak az áldozattal. Az elkövetővel kapcsolatban álló személyek pedig a bántalmazás megismétlésének megakadályozásában lehetnek segítségül.

A Családon Belüli Erőszakról szóló törvényben és a Gyermekekről szóló törvényben teljesen más szemlélet érvényesül. Míg a Gyermekekről szóló törvény a családi csoportra perspektíváiban tekint, a Családon Belüli Erőszakról szóló törvény az egyénekre

és az állam beavatkozására koncentrál. Mind a családon belüli erőszak kapcsán indult eljárásokban, mind a Gyermekekről szóló törvény hatálya alatt indult eljárások esetében a felmerülő kérdések és kétségek nagyon hasonlóak. Mindkét területen megjelenhet például a fizikai és az érzelmi bántalmazás. A gyermekeket bántalmazó szülő a gyermekeivel közösen vesz részt a konferencián, de a családon belüli erőszak eseteiben indult eljárásban – a fent említett kétségek miatt – a bántalmazót és bántalmazottat elkülönítik. Ha a gyermekek vitathatatlanul sebezhetőbbek, mint a partnere által bántalmazott felnőtt, akkor mi jelentheti mégis annak az akadályát, hogy a Gyermekekről szóló törvényben előírt eljáráshoz hasonlóan családon belüli erőszak eseteiben is a konferenciamodelt alkalmazzuk?

A családon belüli erőszak jelenleg a kormány figyelmének a középpontjában áll. Folyamatban van egy Miniszteri Különbizottság létesítése a családon belüli erőszak kezelésére, amely minden érintett szektor bevonásával vizsgálja a lehetséges megoldásokat. Ez az intézmény ez év júliusában tette közzé első jelentését, amely a családon belüli erőszak megelőzésével kapcsolatban ajánlasként fogalmazza meg a családtagok bevonásának jelentőségét³⁰ és annak fontosságát, hogy a családok felelősséget vállaljanak saját családjuk magatartásáért.

A konferencia lehetőséget ad arra, hogy minél több olyan személy gyűljön össze, aki az áldozatot támogatja. A jelenlegi bírósági eljárás az áldozat támogatására kevés hangsúlyt fektet, így amennyiben az áldozat támogatást igényel, csak saját proaktivitására számíthat. Egy konferencia mindenképpen nagyobb támogatást jelent az áldozat számára és lehetővé teszi, hogy a védelmét a tágabb családdal együtt alakítsák ki. A konferencia továbbá azt a célt is szolgálja, hogy az elkövető felelősséget vállaljon a tetteiért, hasonlóan a fiatalok számára szervezett konferenciákon.

Egy teljesen nyilvánvaló különbség a gyermekvédelem területén alkalmazott CSCSK-k és családon belüli erőszak eseteiben alkalmazható konferenciamodell között, hogy míg ezen a területen a cél mindig a család egyesítése, a családon belüli erőszak esetekben egy bántalmazott lehet, hogy véglegesen meg akarja szakítani a kapcsolatot bántalmazójával. Ilyen körülmények között a konferencia lehet, hogy felesleges és nem nyújt kellő segítséget. Az is előfordulhat, hogy ha az áldozat nem akarja, hogy problémáiról mindenki értesüljön, a távoltartási intézkedést sem kéri, hiszen tudja, hogy egy konferencia során mindenki értesül a problémáról és részt vesz a megoldás kidolgozásában.

A családon belüli erőszak eseteiben alkalmazható konferenciamodell bevezetése természetesen mélyebb átgondolást igényel, de meggyőződésem, hogy jelentős előnyökkel járna.

■ KONKLÚZIÓ

A bíró jelentős hangsúlyt fektet a CSCSK-ra és általában követi a konferenciákon született ajánlásokat. Abban az esetben, amikor a tervet nem lehet egészében elfogadni, a megfogalmazott elképzelések és elgondolások vezérfonalként szolgálnak a bírósági döntés során, lásd a *CYFS v H Children ügyet*.

29 Lásd. Wheeler, L., „Mandatory Family Mediation and Domestic Violence”, 26 S ILL. U. L.J 559 (2001-2002). Thoennes, N, Salem, P, Pearson, J, „Mediation and Domestic Violence: Current Policies and Practice” (AFCC, Denver, 1994)

30 The First Report, 2006 július, 7.o.

Ennek ellenére a végső döntés a bíróság hatáskörébe tartozik és egyes esetekben a bíró felülírja a CSCSK döntéseit. Az ide vonatkozó példák iránymutatásul szolgálnak arra vonatkozóan, hogy a bíró mely esetekben nem tartja alkalmazhatónak a CSCSK-t. Fontos, hogy a terv lefedje mindazokat a területeket, amelyek a bíró számára jelentőséggel bírnak annak biztosítása érdekében, hogy a család – amennyire lehetséges – kézben tartsa a folyamatot, illetve, hogy az állam és a bíróság csak minimálisan mértékben kerüljön bevonásra. Ily módon a résztvevő gyermekek és fiatalok számára a CSCSK a lehető legjobb eredményeket biztosítja, illetve mint elsődleges mechanizmus elősegíti a törvény alapelveinek megerősítését.

A gyermekvédelemi gondoskodás és a fiatalok igazságszolgáltatása területén tapasztalt eredmények arra engednek következtetni, hogy a CSCSK modell alkalmazásának lehetőségét más olyan területen is meg kell vizsgálni, ahol a családoknak a bíróság támogatására van szüksége.

Remélem, hogy az itt elhangzott ajánlások, amelyek a CSCSK mint egy olyan eszköz felhasználására irányultak, amely az egyeztetésen alapuló gyermekvédelmi eljárásokban elősegíti a gyermekek és a tágabb család bevonását, illetve lehetőséget nyújt arra, hogy a családon belüli erőszak áldozatai több támogatáshoz jussanak, mindkét területen a megoldások alapjait képezzék.

A gyermekvédelmi szakellátásban élők speciális helyzete

■ ÉLMÉNYPEDAGÓGIA A GYERMEKOTTHONOKBAN

■ BEVEZETÉS – TÉMAVÁLASZTÁS¹

Egyetemi gyakorlataim, illetve a Budakeszi úti Utógondozó Otthonban végzett munkám során gyakran szembesültem azzal, hogy a gyermekotthonokban nevelkedő gyerekek és fiatalok önbizalma, önértékelése, belső motivációja, kitartása igen alacsony szinten van, konfliktuskezelő, problémamegoldó képességük fejletlen; illetve láttam azt is, mennyit unatkoznak, nem tudják, mivel töltsék el a szabadidejüket. Mivel az egyetem alatt találkoztam már az animáció, tapasztalati tanulás, élménypedagógia fogalmaival, azt gondoltam, ebbe az irányba kéne elindulni, és így szerveztem Capoeira edzést a Zirzen Janka Gyermekotthon növendékeinek. Mivel ebben a sportban sok az akrobatikus elem, látványos figura, közösségi szellem, alapja az összetartozás és az egyenlőség, viszont hiányzik belőle a tényleges agresszió, alkalmasnak tűnt arra, hogy a gyerekek érdeklődését felkeltse, a gyakori sikerélmények növeljék kitartásukat, önbizalmukat, motivációjukat, levezessék indulataikat, a légkör révén pedig jobban tiszteljék és elismerjék egymást. A gyerekek nagyon lelkesen kezdtek, sokáig úgy tűnt, tényleg megfogta őket valami. Különböző okok miatt azonban a program elsikkadt, az edzések elmaradtak. Miután a program kudarcot vallott, egyre inkább foglalkoztatott, milyen más lehetőségeket lehetne megragadni a fenti célok elérése érdekében. Ezért döntöttem úgy, hogy jobban elmélyülök a hazánkban még kevésbé ismert és alkalmazott élménypedagógia témakörében. Ausztriában, Bécsben ez már bevettebb és a gyermekvédelemben is gyakrabban alkalmazott módszer; Erasmus Ösztöndíjam révén lehetőségem nyílt rá, hogy az osztrák elmélettel és gyakorlattal is megismerkedjem.

■ A GYERMEK- ÉS LAKÁSOTTHONOKBAN NEVELKEDŐ GYERMEKEK SPECIÁLIS HELYZETE

■ Az intézményrendszerőről

A szakellátás intézményeiben nevelkedő gyerekek szocializációja többnyire hiányos vagy sikertelen. Különösen jellemző ez a bántalmazás vagy elhanyagolás, illetve szüleikkel való konfliktus miatt intézetbe kerültekre. Aki a szakellátásba kerül, mindenképpen speciális szükségletekkel bír, függetlenül attól, hogy a szakértői bizottság speciális szükségletűnek ítéli-e meg a

gyermeket vagy sem. A gyakorlatban a speciális gondozásba vétel „nem mindig a szakmai érvek, illetve a vizsgálat eredményeként dől el. Alapvetően a korábbi időszakhoz hasonlóan a meglévő szabad férőhelyek határozzák meg a gondozási helyet. Az Országos Szakértői Bizottság javaslatára férőhely hiányában a gyerekek várólistára kerül. Így hosszabb ideig korábbi gondozási helyén – ahol nem biztosítottak a megfelelő körülmények – marad.” Emellett „a szigorú feltételek hatására a fenntartó önkormányzatok több megyében a speciális szükségletű gyermekek ellátását szolgáló férőhelyeket megszüntették és azokon a továbbiakban normál ellátást biztosítottak”.²

¹ A dolgozat megírásához nyújtott segítségért szeretnék köszönetet mondani konzulensemnek hasznos tanácsaiért és bátorításáért, valamint a Budakeszi úti Utógondozó Otthonnak és a Zirzen Janka Gyermekotthonnak, illetve mindazoknak, akik adatgyűjtésemet segítették.

² Állami Számvevőszék: Jelentés a helyi önkormányzatok és a gyermekvédelmi szakellátási tevékenységének ellenőrzéséről 2004.

■ AZ ELLÁTÁSBAN LÉVŐ GYEREKEKRŐL

■ Viselkedészavarok

Viselkedészavarról akkor beszélünk, ha az egyén viselkedése negatív irányban eltér a mások által elvárttól. Az általános szóhasználatban idetartozhat az agresszió, a cselekvési zavarok, a kontaktusnélküliség, a túlérzékenység, a kapcsolati függőség, a megtévesztés, a hazudozás, a lopás, a motorikus nyugtalanág, a tikkelés, a rongálás stb.

Kialakulásuk okaiban veszélyeztető tényező lehet, és labilitást okoz a viselkedésben az anyagi hátrány és a szociális sérülések, az egyént túlterhelő sorozatos kudarchelyzetek vagy a szubjektíven terhesnek érzékelt körülmények, valamint az ingerszegény, feladatokban hiányos, strukturálatlan mindennapok. Ezek berögzülését, általánossá válását elősegíti, ha az egyén pozitív megerősítésként érzékeli a felé forduló figyelmet, illetve ha viselkedésével megfelel a ráragasztott címkének („rossz gyerek”), ami elindítja a negatív spirált. Az identifikációs-modellek hasonló magatartása, vagyis a szubkultúra hatása szintén fixálja a nem kívánatos magatartást.

A zavar kezeléséhez a gyermekothonoknak kevés eszköz és erőforrás (idő, kapacitás) áll rendelkezésére. A közvetlen környezet hatása jelentősen befolyásolja a viselkedés alakulását, így tehát nem hagyható figyelmen kívül a gyermekothon légköre, az ott élő gyerekek egymáshoz és nevelőikhez való viszonya. A viselkedészavaros gyerekek szociális kompetenciáinak szélesítéséhez, mások és önmaguk jobb érzékeléséhez, a különböző szociális összefüggésekben cselekvési lehetőségeiknek és tudásuknak bővítéséhez az élménypedagógia remek eszközt kínál, mert olyan helyzeteket idéz elő, ahol a cselekvés nem kikerülhető, tetteik következményei azonnal és közvetlenül megtapasztalhatók, a reflexió révén pedig az így szerzett tapasztalatok tudatosulnak.

■ Megküzdési stratégiák

Az élménypedagógia által kínált helyzetekben nagy szerepe van a küzdelemnek, amit az egyén önmagával, környezetével, illetve a kihívással szemben vív. A megküzdésben szerepet játszó személyiségdimenziók³ adnak irányt a megküzdési folyamatnak, meghatározzák, hogy az egyén milyen mértékben képes elviselni a különböző stresszhatásokat, illetve, hogy hogyan reagál rájuk.

Hogy valamelyest illusztráljam a gyermekothonban nevelkedők helyzetét e személyiségtényezők szempontjából, egy korábbi kutatásomra hivatkozom, amelyet a Zirzen Janka Gyermekothonban végeztem a Capoeira edzések megkezdése előtt (2004/05. tanév elején) azzal a szándékkal, hogy a tanév végén ismét felveszem velük a pszichológiai immunitás kérdőívet⁴. (PIK 2001.)⁵ A kutatás során vizsgáltam még a devianciák elő-

fordulását és ezek összefüggéseit a megküzdésért felelős személyiségtényezőkkel. Mivel a minta meglehetősen kicsi, és sem korra, sem nemre nem reprezentatív, a levont következtetéseket csak az adott gyermekothon mikrokörnyezetére vonatkozóan értelmezhetjük. Véleményem szerint jellemző tendenciákat mutatnak.

A vizsgált gyerekek érzelmi- és impulzuskontrollja alacsony, pszichés energiáikat nem tudják az adott tevékenységre irányítani, figyelmük irányát nehezen kontrollálják, nemigen tartják kordában indulataikat, nem tudják azokat konstruktívan használni. Többségüknél a pozitív gondolkodás, leleményesség, szociális alkotóképesség, ingerlékenység, gátlás is gyenge volt. Az is kiderült, hogy a gyerekek többsége nem tud újfajta, „jobb” megoldást találni, csak a már használt viselkedést alkalmazza; nem képes átrendezni eddigi tapasztalatait a továbblépés érdekében, ezért inkább kerül az ilyen helyzetekkel való szembesülést. A segítség kérése és elfogadása szintén sarkalatos pont: vagy mindenben segítségért folyamodnak vagy nem képesek támogatást elfogadni.

■ Devianciák

A deviancia bármely formája mögött valamilyen alkalmazkodási rendellenesség sejthető. A gyermekothonokban előforduló deviáns magatartások között találjuk az antiszociális magatartást, az agresszivitást (az auto-agresszivitás is ide sorolandó), az oppozíciót, a hazudozást, a lopást, az iskolakerülést, a vandalizmust, a szabályokkal való sorozatos szembekerülést, a drog- és alkoholfogyasztást, az öngyilkossági kísérletet, a szökést. A 12-13 évesek és a náluk idősebbek körében kiemelkedő jelentőséggel bír a kortárs csoport hatása, amihez a gyermekothonban hozzájárulhat az elfogadottságra való törekvés, a vagányság bizonyítása, a „csicskáztatás” elkerülése, a saját erő és keménység megmutatása, a belső hierarchiában elfoglalt hely javítása vagy stabilizálása.

A már idézett kutatásban dokumentációelemzéssel, 14 dimenziót⁶ érintően vizsgáltam a deviancia jelenlétét az egyes gyerekeknél. Bizonyos viselkedéseknél a gyerekek szélsőséges képet mutattak: vagy egyáltalán nem jellemző rájuk az adott magatartás, vagy nagyon is gyakran előfordul. Ilyen például az iskolai hiányzás és a szökések.

Bár a rendőrségi ügyeket, alkohol-, drogfogyasztást, önveszélyességet nézve ugyan kevesekre jellemző a durva gyakoriság a gyerekek csaknem felének volt már dolga a rendőrséggel valamilyen ügyben, fogyasztott már alkoholt vagy drogot. Interjúim során azt tapasztaltam, hogy az intézményvezetők, illetve a kollégák általában azt állítják, náluk nem, legfeljebb más intézményben fordul elő kábítószer-fogyasztás. Ennek oka lehet, hogy a nevelők akarva vagy akaratlanul nem ismerik fel a drogozás jeleit, tüneteit, vagy nem akarták ezt a problémát feltárni előttem az intézmény iránti lojalitásból. Tapasztalataim szerint azonban előfordul a szipuzás, az öngyújtógáz beinhalá-

3 Oláh Attila: *Érzelmek, megküzdés és optimális élmény*, Budapest, Trefort Kiadó, 2005.

4 A *Pszichológiai Immunitás Kérdőív* 16 személyiségtényezőt vizsgál 80 itemen keresztül (minden személyiségtényezőre 5 állítás vonatkozik). Az állításokat 4-es skálán kell osztályozni a válaszolónak aszerint, hogy mennyire érzi jellemzőnek őket magára. Így, aki mindennek 1-est jelöl meg 5, aki mindennek 4-et ad, az 20 pontot ér el személyiségtényezőként. Minél magasabb a pontszám, annál erősebb, jobban működő az adott személyiségtényező.

5 A kérdőív megtalálható Oláh Attila: *Érzelmek, megküzdés és optimális élmény* (Budapest, Trefort Kiadó, 2005.) című könyvének 108-111. oldalán

6 iskolai hiányzások, szökések, rendőrségi ügyek, drogfogyasztás, alkoholfogyasztás, szabálytartás, dühkitörések, önveszélyesség, moralitás, panaszok a magatartásra, iskolai / munkahelyi előmenetel, viselkedés ingadozása, együttműködés, sodorhatóság

lása, esetenként a marihuána, valamint a „party-drogok” (speed, ecstasy) használata, ez utóbbiak inkább a nagyobbak (17-18 évesek, illetve utógondozói ellátásban lévők) körében.

A lopás szorosan összefügg a koragyermekkori nélkülözéssel, illetve szeretethiánnyal. A gyermek mintha ezt akarná pótolni a birtoklással, és kezdetben nem is tudatosul benne, hogy másét veszi el.

A suicid cselekedetekről a kutatás alapján elmondható, hogy minél kevésbé képes valaki belemerülni egy adott tevékenységbe, minél kevésbé nyitott az új iránt, annál inkább hajlamos önveszélyes magatartás felvételére. Továbbá önkárosító késztetés jelenhet meg, ha az egyén nem érzi úgy, hogy kezelni tudja az adódó helyzeteket, ha nem érzi őket előre, és nem tud a maga számára értelmes célokat találni.

A tágabb környezet hatásai sem elhanyagolhatóak a devianciákkal kapcsolatban. Az iskolai kudarcok, az érzelmi támogatás, a védelem hiánya, a más közösségbe vágyódás fogékonyra tesznek a csábításokra, a kortárs csoport mintáinak követésére, ami kialakíthatja a kriminális identitást. A kutatás alapján az derült ki, hogy minél alacsonyabb pontszámot ér el valaki egy pszichológiai immunitást jelző dimenzióban, annál valószínűbb a deviáns viselkedés előfordulása. A legtöbb kölcsönhatást az öntisztelettel és az impulzuskontrollal találtam, ezek gyengéssége tehát a legtöbb deviánsviselkedésre.

■ Motiváció

Mind saját tapasztalataim, mind a gyermekotthonokban dolgozókkal készített interjúim arra mutatnak, hogy a rendszerben lévő gyerekek belső motivációja igen alacsony. Maguktól nehezen találnak elfoglaltságot, még a szabadidős tevékenységekre is noszogatni kell őket. Valószínűleg a gyakran megtapasztalt sikertelenségek váltják ki a kudarcok elkerülésére indító késztetéseket.⁷ A kudarc teszi őket motiválatlanná a további próbálkozásokkal szemben. Frank Grant, angol szociális munkás és kalandterapeuta szerint a motiváció nem szükségszerűen természetes emberi jellemvonás, azt a tanulás valamilyen formája generálja, így a külső támogatás szükséges lehet az egyes személyek motivációs szintjeinek megtalálásához.⁸ Ha a siker valószínűsége túl nagy, túl egyértelmű, illetve túl kicsi, a motiváció mindkét esetben alacsony lesz. Gátló tényező lehet a szorongás is. Ahhoz, hogy a szorongáson felülkerekedjék, az egyénnek arra van szüksége, hogy minél több megoldási mód álljon rendelkezésére, így lehetősége nyílik a választásra. Ilyen repertoár a rendszerben lévő gyerekek döntő többségének nem áll rendelkezésére, de az élménypedagógia szélesítheti a kínálatot.

Mivel a gyerekotthonban élőknek komoly önbizalomhiányuk van, és kerülnek a szubjektív kudarcot valószínűsítő helyzeteket, egyértelmű, hogy esetükben e motívumok központi jelentőségűek. Amit talán a legnehezebb beláttatni velük, és erre szintén alkalmas lehet az élménypedagógia, az, hogy az igazi

⁷ Valamint a minta hiánya, nem láttak korábban és ezek szerint az otthonban sem jó modelleket, nem kapnak segítséget ehhez. (A szerk.)

⁸ Elhangzott 2006. Május 5-én, Miskolcon, az Ösvény Nemzetközi Kalandterápiás és Élménypedagógiai Konferencián. Frank Grant honlapja: <http://www.mosaicscumbria.co.uk/>

öröm eléréséhez előzőleg erőfeszítés kell. Az olyan tevékenységek, melyek áramlat-élményhez juttatják az egyént, éppen megfelelő mértékű kihívást és fejlődési lehetőséget rejtenek magukban, egy irányba terelik a koncentrációt, és olyan sikerélményt nyújtanak, amelyek teljes megelégedéssel töltik el az egyént⁹. Az áramlat-élmények tehát önmagukban motiváló hatásúak. Az élménypedagógia programok alatt a motiváció nem félelemből, hanem örömből táplálkozik, vagy másképp: a teljesítményre való ösztönző erő nagyobb, mint a kudarcotlól való szorongás, vagy a kitérés nagyobb kudarcot jelent, mint a tevékenység esetleges sikertelensége.

Ha a gyermekotthon és a család értékrendje nagyban eltér egymástól, a gyermek két tűz közé kerül, és könnyen sajátját el kétfajta, egymással ellentétes viselkedésmódot; megtanulja, mikor melyiket célszerű alkalmazni, és a számára meggyőzőbb hatásokat építi be mélyebben személyiségébe. Ez jelentős károkat okozhat erkölcsi fejlődésében. E folyamat ellenében ható erő, ha a gyermekotthon: megtanítja a gyermeket a felelősségvállalásra; biztosítja a közösségbe való beilleszkedését, az odatartozás örömet és biztonságát; megtalálja azt az elemet, ami a gyermeket a pozitív végpont felé húzza; megfelelő célokat állít, és segít azok elérésében. Az élménypedagógiai projekteknél kifejezetten és célzottan ezek a tényezők jelennek meg.

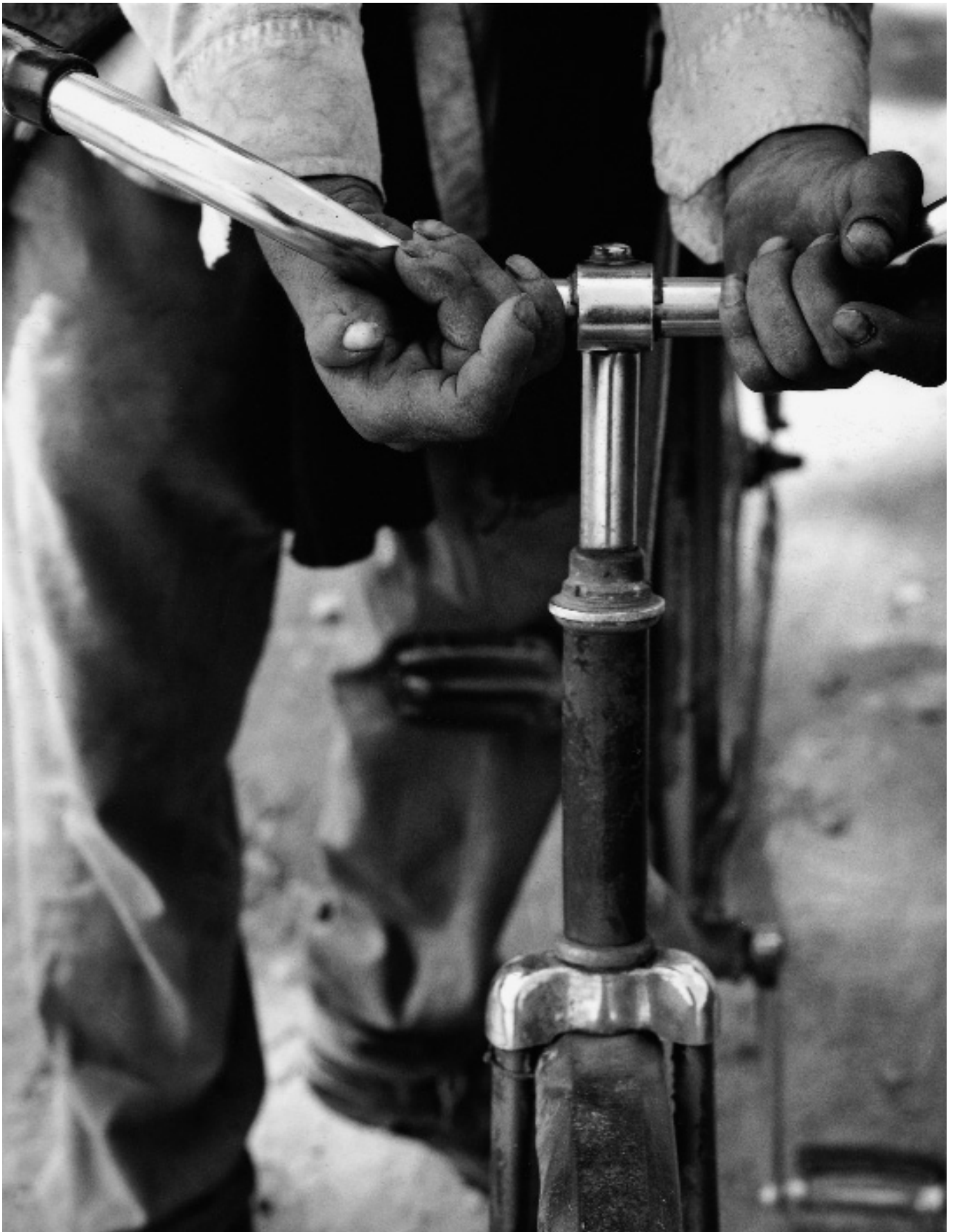
■ Szabadidő és unalom

A gyermekotthonban élő gyermekek közül sokan nem tudják hasznosan eltölteni szabadidejüket. Az unalom, az „együtt lógás” előszobája lehet a deviáns megnyilvánulásoknak: az idő múlása közben esetleg isznak is, kábítószerhez nyúlnak, egymás előtti felvágásból lopnak. Ha a struktúra hiányos, az unalom könnyen játszmák és veszedelmes helyzetek felé sodorhatja az embert. A kínzó ürességet kitöltendő két út kínálkozik: az alvás, illetve a túl-program. Az alvásnak alternatívája lehet a tévézés. Az ingerszegény környezet nemcsak unalomhoz vezet, hanem kifejezetten rombolóan is hathat, mint azt az '50-es években, Kanadában végzett kísérletek kimutatták.¹⁰ E kísérletek alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy a semmittevés, az ingerek és feladatok hiánya, különösen gyerek- és fiataloknál, jelentősen hátráltatják, illetve megzavarják a fejlődést.

A szabadidő szervezése (nem feltétlenül intézményen belül) azért is fontos, hogy a gyerekeknek alkalmuk nyíljon örömteli élmények és feladatok megtapasztalására, amelyek személyiségük fejlődése szempontjából is rendkívül hasznosak. A sikerélmény növeli az önértékelést és a magabiztosságot, és a közös élményben szerzett áramlat tapasztalata a megküzdési stratégiákban hozhat előnyös változást, valamint tanulásra ösztönöz. Az

⁹ Csikszentmihályi Mihály: *Flow Az áramlat*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2001.

¹⁰ A kísérleti alanyoknak napi 20 dollárt ajánlottak, melyért cserébe egy üres szobában bekötött szemmel és kézzel kellett fekvüdniük, és hallani sem hallottak semmit. Kezdetben az alanyok sokat aludtak, de később a helyzet elviselhetetlenné vált számukra. Motorikus nyugtalanság, gondolkodási zavarok jelentkeztek náluk, hallucináltak és az intelligencia tesztrel mért eredményeik jelentősen romlottak, egyszerű feladatokat sem voltak képesek megoldani, és világmépiük is jelentősen torzult. A kísérletet egyikük sem bírta tovább 2-3 napnál. (Kresch - Crutchfield, 1992. és Ranschburg, 1983.)

élménypedagógiában szervezett különböző programok során a gyerekek számos, a szabadidő hasznos és élvezetes eltöltésére tanító lehetőséggel ismerkedhetnek meg

■ Az érzelmek és a gyermekotthoni nevelés

Az intézeti nevelés jelentős hátrányokat és lassulást jelent az érzelmek kifejlődésében, mivel nincsen jelen egy konkrét anyafigura, a tanulási helyzetek száma redukált, a mindennapi helyzeteket monotonia jellemzi. (Yarrow, 1964.)¹¹ A hat hónapos kor előtt csecsemőotthonba kerülők esetében sérül az emocionális kapcsolatteremtés képessége, a függőség kiépülése után bekerülők pedig folyamatos és erős szeretethiányt mutatnak. Ebből kifolyólag igyekeznek rendkívül szeretetreméltóan viselkedni, de a visszautasítás nem fáj nekik, és ők maguk is emocionálisan hűtlenek, vagyis mindenki egyformán fontos és ugyanakkor egyformán lényegtelen számukra. Ezzel a jelenséggel gyakran találkozhatunk a gyermekotthonokban a kisebbek körében.

■ Önismeret

A szakellátásban nevelkedők önismerete gyenge, valóságtól elrugaskodott; sokukra jellemző a Pán Péter-szindróma¹², amikor a serdülő nem akar és nem is tud elköteleződni, nem hajlandó felelősséget vállalni tetteiért. Átmeneti teret teremt magának, ahol az anya-kötődést szimbolizáló tárgyakkal veszi körül magát; tulajdonképpen álomvilágban él, a „Sehol-szigeten”.

Bianca Zazzo 1966-ban készített vizsgálatából kiderül, hogy – bár a kortárs csoport hatása a személyiség alakulására jelentős – a beilleszkedetség érzése minden serdülő korosztályban és mindkét nemnél inkább a családban, mint a baráti körben jellemző¹³. Vagyis a család nagyobb biztonságot nyújt, nehéz helyzetben a fiatalok inkább a családjukhoz fordulnak segítségért. A gyermekotthonokban nevelkedők esetében egyrészt megkérdőjeleződik a család mint biztos pont, másrészt a korábbi fejlődési deficitek itt hatványozottan mutatják meg hatásukat. A kamaszkoruk körül bekerülőknek pedig az identitásválságon túl a traumával, a családdal, a nevelőkkel, a többiekkel, a helyzettel, saját kétségeikkel is meg kell küzdeniük. Hogy a hátrány ne mélyüljön tovább, a fiatal ne szakadjon el teljesen a valóságtól, ne induljon el a könnyebb ellenállás felé, fokozott figyelem és alternatív módszerek alkalmazása szükséges.

■ ÉLMÉNYPEDAGÓGIA

„Amit beindítottunk, az mozogni és működni kezd, és a kiteljesedés irányába hat azután is, ha már nem vagyunk jelen” (Eric Berne)

¹¹ Hivatkozik rá: Ranschburg Jenő: *Félelem, harag, agresszió*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1983. 53. o.

¹² Túri Zoltán: *Az elhúzódo serdülőkor* In: Járó Katalin (szerk.): *Játszmák nélkül Tranzakcióanalízis a gyakorlatban*, Budapest, Helikon, 1999.

¹³ Túri Zoltán: *Az elhúzódo serdülőkor* In: Járó Katalin (szerk.): *Játszmák nélkül Tranzakcióanalízis a gyakorlatban*, Budapest, Helikon, 1999.

¹⁴ Hivatkozik rá: Mérei Ferenc: *Az önismereti érzékenység a serdülőkor kezdetén* In: Lux Alfréd (szerk.): *Az alakuló ember*, Budapest, Gondolat, 1976. 165. o.

A felsorolt problémák kezelésére a nevelőknek nem áll rendelkezésére elegendő és megfelelő erőforrás. Nincs rá elegendő idő, kapacitás: egyszerre több gyereknek is szüksége lenne rá csoporton belül, de a gondozónak egyéb technikai és adminisztrációs feladatai vannak. Ugyanakkor sok esetben megfelelő eszköz sem áll rendelkezésre. Az élménypedagógia alternatív megoldást jelent a problémák kezelésére.

■ Mi az élmény és az élménypedagógia?

Az élménypedagógia mint szakkifejezés csak a '80-as években került be az elméleti vitákba. Ezért is találkozhatunk a mai napig számos szinonimájával (kalandpedagógia, akciópedagógia, tapasztalati tanulás, kalandterápia, outdoor-módszer stb., és újabban a city bound is). A tágabb értelemben vett élménypedagógia tehát a tapasztalatot, az élményt, a meg- és átélést állítja a pedagógiai célkitűzések középpontjába. Az élmények önmagukban is segítik a személyiségfejlődést, hiszen általuk új helyzetekben tapasztalhatja meg magát az ember. Az élmény szokatlan és meglepő volta garantálja a maradandó emléket. Az élmény egyrészt folyamatként tekintendő, amelyben az ember aktív, tevékeny szereplőként éli meg a számára jelentős, különleges kihívást rejtő helyzetet, másrészt a reflektálás által tapasztalattá válik. Az élménypedagógia szempontjából ez azonban nemcsak az önkényes, bárhol, bárhogyan megélhető élményeket jelenti, hanem meghatározott, autentikus és intenzív élményeket, melyek a természetben vagy pedagógiaileg indokolt környezetben történnek. Az élmények tudatosulásához, feldolgozásához elengedhetetlen a reflexió, hiszen az egyén csak ezután képes új tapasztalatait a hétköznapiakra vonatkoztatni és azokat cselekvési mintáiba beépíteni.

■ Az élménypedagógia célja

Az élménypedagógia alapvető céljai a képzésre és a nevelésre vonatkoznak. A módszer specifikussága abban rejlik, hogy átfogó (vagyis kognitív, érzelmi és motorikus) tanulási folyamatokon keresztül igyekszik a személyiségfejlődésre hatni. Ezen belül, célcsoporttól függően, a célok széles spektrumon mozognak a szociálpedagógiai kísérő intézkedésektől, a terápiás, hosszú távú alkalmazáson át az outdoor jellegű rövid projektekig. A célok Simon Priest¹⁴ szerint négy nagy csoportba oszthatók.

Szabadidő és pihenés

„rekreációs programok”
hangsúly: affektív célok

Képzés

„oktatási programok”
hangsúly: kognitív célok

Tréning

„fejlesztő programok”
hangsúly: viselkedésre
vonatkozó célok

Terápia

„terápiás programok”
hangsúly: terápiás célok

Hackmair – Michl, 2002. alapján

¹⁴ Pedro Graf, Maria Spengler: *Leitbild- und Konzeptentwicklung*, ZIEL Verlag, Augsburg, 2004.

A „szabadidő és pihenés” fogalma gyakran félreértésekhez vezet. A nyaralás önmagában még nem élménypedagógiai program, akkor sem, ha hasonló játékokat alkalmazunk.

Amesberger¹⁵ négy célirányt különböztet meg: a személyiségfejlesztést, a szociális kompetenciák tágítását, az értékrend változását, a szociális érzékenység növelését. Az önbizalom felépítése, az én-hatékonyság erősítése, az önkontroll és az önértékelés javítása, valamint az önállóság és a döntésképesség gyakorlása mind a személyiségfejlesztés szolgálatában áll. A programok során az ember elkerülhetetlenül szembesül képességeivel, szükségleteivel és problémáival. Az emberközi kapcsolatok és csoportdinamikai folyamatok a kritika- és konfliktuskezelési, valamint a kommunikációs képesség fejlődése, a csoportfolyamatok érzékelése, a szerepviselkedések és a felelősségvállalás elsajátítása által a szociális kompetenciák fejlődését segítik elő. A (filozófiai) értékek és életstílus változása a természettudatosság fejlődésétől várható, míg a szociális témák által a résztvevők érzékenyebbé válnak az igazságosság / igazságtalanság, hatalom, szexizmus stb. kérdéseivel kapcsolatban. A résztvevők mind a természetről, mind a szociális kapcsolataikról többet tudásra tesznek szert. Az élménypedagógiai projekt a kész technikai képességeket és készségeket megkérdőjelezi, és a természet (újra)felfedezésének irányába hat.

■ Az élménypedagógia alapvetései

Heckmair és Michl definíciója alapján az élménypedagógia cselekvésorientált, példajellegű tanulási folyamatokkal teli módszer, amelyben a fiatalok fizikai, pszichés és szociális kihívásokkal találkoznak. Ezek segítik a személyiségfejlődést, és erősítik a környezetben / létteremben való személyes jelenlétet¹⁶. Élménypedagógiának tekinthető minden olyan tevékenység, amely médiumként vagy eszközként használja a kalandot, a természetet, a játékokat, a kezdeményező feladatokat, a közösséget, hogy viselkedésváltozást, nevelési, személyiségfejlődési vagy terápiás célt elérjen. Az élménypedagógiának emellett preventív hatásai is vannak. Az élménypedagógiában kulcsfontosságú a tevékenység, amely azonban nem cél, hanem eszköz ahhoz, hogy az egyén magával és a csoporttal megtalálja a hangot, működni tudjon, a folyamatok során megismerje magát és szerepét.

A módszer tanulási folyamata három lépésre osztható:

1. Az élmények révén kibillenteni az egyént addigi egyensúlyhelyzetéből. Így az új helyzetek, információk szembekerülnek az egyén addig alkalmazott, megszokott cselekvési módjával.

2. Az új problémák, és ezek újfajta megoldásai sikerélményt adnak, és megerősítik a személy önbizalmát; az új ke-

zelési módok alternatívaként jelennek meg viselkedésmintájában.

3. A reflexiók révén elmélyülnek, illetve tudatossá válnak az új tapasztalatok, így létrejöhet a transzfer, azaz az egyén az új viselkedés- és cselekvési mintákat a hétköznapi helyzetekben is képes lesz alkalmazni.

Az élménypedagógiai módszereknek hat alapvető kritériumnak kell eleget tennie:

- **Cselekvésközpontúság és teljesség.** Ez azt jelenti, hogy mindent közvetlen tapasztalatok alapján tanít, megszólítva és igénybe véve a testi, szellemi és lelki dimenziókat egyaránt. Olyan szituációkat teremt, ahol a cselekvés szükség-szerű, a döntés elhárítására vagy a helyzetből való kilépésre kevés lehetőség nyílik. Az események, amelyeket az ember maga él át és a tapasztalatok, amelyeket tevékenysége közben szerez, sokkal mélyebben hatnak a személyiségre, mint a „másodkézből kapott tapasztalatok”.
- **A helyzeteknek tétje van; közvetlen tapasztalatokat adnak.** Tehát a cselekvés következményeiből levonhatók a tanulságok, a tanulási tartalom a szituáció kontextusából kiderül. Az azonnal látható hatásoknak köszönhetően az egyén inkább hajlandó a felelősségvállalásra, mint a hétköznapi szituációkban. A legpregnansabban ez az alapvető létszükségletek terén ragadható meg.
- **Csoportorientáltság.** Mivel magunkat mások visszajelzései alapján határozzuk meg, a csoportnak kiemelt szerep jut az élménypedagógiai projektek során. Az egymásra utaltság kölcsönös függést és segítséget hív elő. Az egyéni felelősségvállalás erősödik, a siker érdekében az egyénnek konfrontálódnia kell saját és mások erősségeivel és gyengeségeivel, meg kell oldania a konfliktushelyzeteket, el kell tudnia viselni a csoport nyomását. Ily módon erősödik az együttműködésre való készsége és a visszajelzéseknek, valamint saját működésének és ennek következményeinek megtapasztalása folytán kész viselkedésmintáinak változtatására is.
- **Kihívás.** Az élményeknek szokatlanoknak kell lenniük, hogy a résztvevő megtapasztalhatta, esetleg tágíthassa saját határait. Az egyéni határérzékelést tiszteletben tartva, fizikai veszélyeztetés vagy pszichikai túlterhelés nélkül szembesülhet testi teljesítőképességével, erejének mobilizálási lehetőségével.
- **Cserehatás; akció – reflexió.** Ez biztosítja, hogy az egyén ne csak átélje, hanem meg is értse azt, ami történik vele. Ehhez a szervezőnek mindent a lehető legjobban meg kell terveznie, visszajelzésekkel kell segítenie a résztvevőket.
- **Önkéntesség.** A tanulási eredmény nem kikényszeríthető, ezért alapvető a motiváció és a döntési szabadság mind a részvétel eldöntésekor, mind a program során végig. Ez a határélmények miatt is lényeges. Így a sikerek és a kudarcok is az egyén felelősségére tartoznak.

¹⁵ Pedro Graf, Maria Spengler: *Leitbild- und Konzeptentwicklung*, ZIEL Verlag, Augsburg, 2004.

¹⁶ Heckmair B. - Michl W.: *Erleben und Lernen. Einstieg in die Erlebnispädagogik*. 4. erweiterte und überarbeitete Auflage, Luchterhand, Neuwied 2002. 90. o.

■ Tanulási modellek

Az élménypedagógiában három tanulási modellt különböztethetünk meg. Az első, „The mountains speak for themselves” (A hegyek magukért beszélnek)-modell, a természet a legjobb tanítómester elvet követi. Ilyenkor a résztvevőre van bízva, hogy a természetes környezetben megtapasztaltakat hogyan dolgozza fel, ezért itt nem is jelennek meg egyénre szabott célok. A modell abból indul ki, hogy a természetben megélt helyzet önmagában előidézi változásokat az egyénben. A második, „Outwar Bound Plus”-modellben már megjelenik a reflexió is annak érdekében, hogy a megélt élmények tapasztalattá és ily módon tudássá váljanak. Ez a modell kifejezetten a személyes igényekre koncentrál. Kritikusai leginkább a túlzott reflektálást kifogásolják, mert ha az túl erősen van jelen, elnyomhatja magát az élményt, illetve nem ad teret olyan tapasztalatoknak, amelyek nem voltak az eredeti célkitűzésbe foglalva. Az élmény közbeni fokozott tudatos jelenlét gátolja az átélés teljességét. A harmadik, „Metaforikus”-modell ezért különösen figyel arra, hogy a reflexió, miközben segíti a tapasztalatszerzést, ne terhelje le túlságosan az élményeket. Ez a modell hangsúlyt fektet arra, hogy a tanulási helyzet hasonlítson a valóságos, mindennapokban megélt helyzetekhez, így könnyítve meg a transzfer lehetőségét. A központban tehát az akció van, a reflexió csak támogatja az elmélyülést. A metaforák használata a reflexió során azért is jelentős, mert erős a képszerúségük révén a résztvevők új nézőpontból érzékelhetik magukat és a valóságot. Például egy vihar lefolyása párhuzamba állítható a robbanó viselkedéssel.

Az élmény karaktere a megélni kívánt dimenzióktól függ. Így vonatkozhat testi-lelki folyamatokra, cselekvési és viselkedésmódokra, környezeti benyomásokra és emberek közti viszonyokra. Az élmény hatását befolyásolja a szociális környezet, illetve a szocializáció, ezért mindig a célcsoportnak megfelelő élménypedagógiai módszert kell választani, illetve a célkitűzéseket is a fejlődési lehetőségekhez mérten kell meghatározni. Egy élménypedagógiai programban mindig célként jelenik meg az egyéni személyiségtényezők fejlesztése és a szociális kompetenciák előmozdítása. A dolgozat első felében láthattuk, milyen lemaradásai vannak a gyermekotthonban élő gyerekeknek mindkét dimenzióban. Az élménypedagógia alkalmas eszköznek kínálkozik ezek fejlesztésére, megjegyezve azt is, hogy annál hatékonyabb, minél tudatosabban összekapcsolódik más pedagógiai módszerekkel. Ezért rendkívül fontos, hogy ne csodamódszerként tekintsünk rá, hanem alternatív, kiegészítő eszközként.

Maga a tevékenység, melyet médiumként alkalmazunk, szinte bármi lehet. A klasszikus felfogás szerint a természetközelség a leglényegesebb, de mára már több városi projekttel is találkozhatunk (City Bound). Az 1. sz. táblázatban felsorolunk néhány tevékenységet, azok jellemzőit, illetve a bennük rejlő tanulási és tapasztalati lehetőségeket, hogy vázoljuk az élménypedagógia sokszínűségét.

1. számú táblázat

MATTHIAS KAISER: ERLEBNISPÄDAGOGIK, 1999. ESSEN KÉZIRAT ALAPJÁN

TEVÉKENYSÉG	JELLEMZŐK	TANULÁSI ÉS TAPASZTALATI LEHETŐSÉGEK
Hegymászás, sí-, kerékpártúra, vándortábor	Az idő felfedezése, többrendbeli tervezési és együttdöntési lehetőségek, fizikai kihívások	- Természet-tudatosság, - testi tapasztalatok, - másokra tekintettel lenni, - individualitás és a csoport megtapasztalása, - tervezési kompetenciák, - felelősség, - kitartás fejlődése
Éjszakázás a szabadban	Az éjszakai kunyhó építése és a szabadban való éjszakázás fejlesztik az újra és ismeretlenre való nyitottságot, befogadási készséget. A többnapos projekt még intenzívebben konfrontál a természet ritmusával és erősebb hatást ér el a magáraulaltság érzésével.	- mindennapi kompetenciák fejlesztése, - természet-tudatosság, - egyedüllet megélése, konfrontáció önmagával, - önbizalom, - önreflexió
City Bound	A város és a hétköznapi helyzetek (újra) felfedezése és megtapasztalása, miközben új, szokatlan perspektívák elfogadása és megélése	- mindennapi kompetenciák fejlesztése, - játék a tabukkal, - új megközelítések és látásmódok
Barlangászás	A sötét barlang kihívást jelent az érzékszerveknek, és lehetővé teszi, sőt kikényszerít egy újfajta érzékelést	az érzékszervek és az érzékelés fejlesztése, - megélni és beszélni a fizikai és a pszichikai megterhelésekről
Interakciós játékok, problémamegoldó feladatok, kezdeményező gyakorlatok	A résztvevők játék közben, a játék által tanulnak egymásról és magukról. A feladatok közös megoldásokat és kooperatív végrehajtást igényelnek	- a megérintéstől való félelem leépítése, - kommunikáció, - interakció, - bizalom, - együttműködés, - tervezési kompetenciák, - önmaga és mások érzékelése

TEVÉKENYSÉG	JELLEMZŐK	TANULÁSI ÉS TAPASZTALATI LEHETŐSÉGEK
Kajak, kenu, rafting	„Egy hajóban evezünk”; az együttműködés és a csapatmunka az előrejutás és a siker feltétele	<ul style="list-style-type: none"> - együttműködés, - szerep megosztás, - természeti és fizikai tapasztalatok, - természettudatosság, - előrelátó gondolkodás és cselekvés
Fal- vagy sziklamászás, leereszkedés, magas kötélpálya	Fizikai és pszichikai határok megtapasztalása	<ul style="list-style-type: none"> - tudatos testérzékelés, - koncentráció, - felelősség, - bizalom, - bátorság, - a félelem és az ellenállás kezelése
Tutajépítés és azon utazás	A szűk térben kell együttműködni, és tekintettel lenni egymásra, miközben intenzív szociális tapasztalati, együtt döntési és tervezési, érdekérvényesítési lehetőségek állnak rendelkezésre	<ul style="list-style-type: none"> - együttműködés, - szerepmegosztás, - teljesítménykészség, - egymásra való tekintettel levés, - tolerancia, - konfliktuskezelési készségek
Projekt	A csoport feladatot állít magának szociális vagy természeti területen. Közösen terveznek, vizik véghez, értékelik és dokumentálják	<ul style="list-style-type: none"> - tervezési kompetenciák, - gondosság, - kezdeményező-készség, - szervezés és koordinálás

■ Az élménypedagógia és a fiatalok szükségletek

A testi változások megjelenésével egy időben a fiatalban erős igény jelentkezik a továbblépésre, felfedezésre, tapasztalatszerzésre egyrészt szerelmi és más társas kapcsolataiban, másrészt az egoizmus és a szociális impulzusok között egyensúlyozva. A saját világvélemény, a reális önkép, az önállóság kialakításához, az önbizalom megerősítéséhez a gyermekotthonban nevelődők több segítséget igényelnek, mint családban élő társaik. A kalandhelyzet vagy a természeti sportok önmagukban sajátos struktúrát teremtenek.

A cél tehát lehet a kontaktus megteremtése a környezettel, illetve az egyénnek saját magával, valamint a szociális tanulás elősegítése. Az előbbi esetben olyan helyzeteket kell előidézni, ahol a fiatal szembesül saját helyzetével, láthatja képességei és szellemi önértékelése fejlődését. Felelősséget kell vállalnia döntéseiért, kellő tér nyílik kreativitása, spontaneitása, kezdeményező-készsége kibontakoztatására és improvizációra és alkalma van testi erőfeszítésre. A szociális tanulás érdekében olyan körülmények szükségesek, ahol másokért is felelősséget kell vállalnia, el kell fogadnia a normákat, együtt kell működnie. Ilyen feltételek mellett javul a konfliktusmegoldó-képesség, fokozódik a

nyitottság, a bizalom és az érzések kimutatása. Fontos azonban, hogy az ilyen programok a hétköznapokból induljanak és oda is térjenek vissza, máskülönben a szerzett tapasztalatok nehezen vihetők át a mindennapok gyakorlatába. Az érzelmek kezelése, átélése és tudatosítása szintén sarkalatos pont az élménypedagógiában. Az érzelmek kezelésének megtanítására, átélésére kiemelkedően alkalmas az élménypedagógiában gyakorta alkalmazott magas kötélpálya. Itt metaforikus helyzetben jelennek meg heves érzelmek: a bizalom önmagában és másokban, a félelem kezelése és leküzdése, a segítségnyújtás másoknak, illetve annak elfogadása stb. A reflexió során az átélt helyzetek helyesen, a valóságnak megfelelően értelmeződnek, tükröt állítanak az egyénnek, és párhuzamot mutatnak a mindennapi helyzetekkel. Az így felismert viselkedés és érzelmi reakciómódok később átlendítik egy már régóta meglévő vagy ismétlődő problémán, illetve alapot teremtenek a további fejlődésre, változásra.

■ Élménypedagógia a gyermekotthonokban

Willy Klawe és Wolfgang Bräuer szerint az élménypedagógiának nemcsak módszereket, hanem elvnek, kiindulási pontnak kellene lennie a családjukból kiemelt gyerekek nevelésében.

A szakellátásba nevelkedő gyerekek közül az élménypedagógiai programok célcsoportjába tartozhatnak azok, akik: előzetes negatív tapasztalataik következtében és / vagy lelki sérüléseik miatt bizalmatlanok, elhárítják a kapcsolatokat; agresszívek, magukra és másokra veszélyesek lehetnek; elhárítják a teljesítményt; perspektívátlanok; önbizalomhiányban szenvednek. Más szóval, mindenkinek hasznos és szükséges, aki olyan élet-történettel rendelkezik, mint a gyermekotthonokban élők. Az alábbiakban a szakellátásban előforduló négy alkalmazási területet vázolok, egy-egy Németországban és Ausztriában is alkalmazott élménypedagógiai programfajtaival illusztrálva őket. Valamennyi alkalmazási formában kiemelt jelentőségű a nevelő és nevelt kapcsolatának alakulása a programok közben. A megélt élmények, a kialakult bizalom, egymás erősségeinek és gyengeségeinek megértése kiindulópontja lesz a további együttműködésnek, és ily módon jelentősen megkönnyítheti a nevelést.

A mindennapokban alkalmazott élménypedagógia tulajdonképpen bármi lehet, ami kellő kihívást és fejlődési lehetőséget rejt magában akár a személyiségfejlődés, akár a szociális viselkedés terén. Ilyenkor diagnosztikus szerepe is lehet, mert élménypedagógiai helyzetben sokkal több kiderül az egyénről, viselkedése indítékairól, sajátosságairól, mint a hétköznapi szituációkban. Így a kihívás nemcsak a résztvevőkre, hanem a nevelőkre is vonatkozik.

Akár egyetlen problémásabb gyerek jelenléte az egész csoport helyzetét megnehezíti. A nevelők sokszor nem tudnak mit kezdeni az eszkalálódó szituációkkal, a fiatal viselkedésén semmilyen módszerrel nem tudnak változtatni. Ilyen esetekben sokat szóba kerülni a pszichiátriai kezelés szükségessége, amit a gyerekek nagy része elutasít. Véleményem szerint a pszichiátriai kezelés gyakran nem a megfelelő válasz a felmerülő nehézségekre. Az újabb és újabb krízisekre új válaszok születnek, de ezek nem jelentenek hosszú távú megoldást, így ismét krízishelyzet áll elő, immár erősebben, intenzívebb tetőponton. A kri-

zisintervencióként alkalmazott élménypedagógia előnyei közé tartozik, hogy a program időtartama alatt a fiatal egy időre kikerül a csoportból. Az élménypedagógiai program célja ilyenkor az intenzív eszmecsere a konfliktushelyzetről, illetve annak kialakulásáról; a kívánságok és szükségletek kimondása. Az elvárásoknak egyszerűeknek kell lenniük és a program alatt a visszatérésre, az újrakezdsésre és a kapcsolat (újra)felvételére is fel kell készíteni a résztvevőt. A kellő elmélyülés és az eszká-lódó szituációtól való távolítás érdekében gyakran külföldön vezetnek az ilyen projekteket. Ilyenkor az élménypedagógus / nevelő és növendéke együtt, egymásra utalva boldogulnak egy idegen országban, többnyire eldugottabb faluban, kevésbé lakott vidéken. Sokszor ők építik meg vagy rendezik be lakhelyüket, majd ott kezdik meg az életet, kialakítják az önellátás feltételeit. Az ilyen helyzet nagy önállóságot igényel, és a program vége általában nincs előre rögzítve. Ezzel a módszerrel kapcsolatban azonban felmerülhet a probléma, hogy a berendezkedés után az otthonihoz hasonló motivációs problémák lépnek föl.

Hasonló módszert szoktak alkalmazni a zárt nevelés alternatívájaként is. Ilyenkor a célok közt szerepel a beilleszkedés egy kiscsoportba, a motiváció és a kezdeményező-készség fejlesztése, a szociális viselkedés és a felelősségvállalás, valamint az autonómia javítása, a konstruktív munkaviselkedés elsajátíttatása, illetve az önellátás megtanítása. E célok eléréshez használható a vitorlázó-projekt (ld. még Deibele, 1982; Zimmermann, 1983; Roeloffs, 1990.). A vitorlázás közben a feladatok és tevékenységek világosan felismerhetők, azok végrehajtása közvetlenül ellenőrizhető és értékelhető. Gyakori az azonnali pozitív megerősítés, ami redukálja a hatalmi harcokat. Az összefarás és a mindenkinek egyformán a rendelkezésére álló közös feltételek a kapcsolatok újradefiniálására adnak lehetőséget, különösen konfliktusok esetén. Az egyenrangúság megteremtésének feltételei is adottak ilyen helyzetben. A kis tér miatt kölcsönösen tekintettel kell lenni egymásra, ez javítja a toleranciát és a konfliktusmegoldó-képességet. A vitorlázás mint tevékenység új testi és technikai kihívások elé állít, és ezáltal könnyen részesít hátrélményben. A természettel való közvetlen találkozás és konfrontáció feloldhatja a kötött beállítottságokat, és a viselkedésminták átgondolására készíti. A hajón tanult hétköznapi alkalmazásának kérdése megfelelő utógondozással megoldható.

Az élménypedagógia „utolsó mentőövként” való alkalmazása a már kriminalizálódott fiataloknál jöhet számításba. Az ő esetükben is értelemszerűen szükséges a megszokott környezetből való kikerülés. Az új hely és az idegen nyelv lehetőséget biztosít arra, hogy minden téren (újra) megismerjék és definiálják magukat. Az így adódó tanulási helyzetekben sok iskolai tananyag is közvetlenül elsajátítható, ami azért is előnyös, mert az ilyen fiatalok gyakran kimaradnak az iskolából. A más kultúra, új napirend fokozza az egymásra utaltságot; a tolerancia és a kompromisszumok szükségszerűek; a testi és szociális korlátok hangsúlyosabbak. A program eredményességéhez hosszabb idő szükséges, hiszen a deviáns viselkedésminták leépítése, az újak elsajátítása és azok elmélyülése több hónapig is eltarthat. Ezért a különböző függőségek (alkohol, drog) hatásos kezeléséhez is feltétlenül ilyen, hosszabb távú projekt szükséges. A program során sokoldalú individuális és csoportos tapasztalat válik elér-

hetővé, javul az önállóság, az önértékelés, az érdekérvényesítő-képesség rugalmasabbá válik. Fejlődik az önismeret, mert elkerülhetlenné válik a személyiségerők mozgósítása. Nehézséget jelenthet a szupervízió és a tanácsadás hiánya a projektvezető részére, illetve kritikaként fogalmazható meg, hogy túlságosan az individuumra koncentrálnak, a jelentőséggel bíró csoportdinamikai folyamatok háttérbe szorulnak. Ugyanakkor több és hosszabb távú eredményt lehet elérni élménypedagógiával az ilyen fiatalok esetében, mint például a kizárólagos javítóintézet-i neveléssel.

Az élménypedagógiai módszer hatásai közé tartozik az eddig ismeretlen képességek felfedezése; az öntudat, az én-tapasztalat, a kitartás növekedése; feldolgozhatóvá teszi az eddig elnyomott, elfojtott érzéseket; lehetőség nyílik a közösség pozitív megélésére és ezáltal összetartozás, illetve valahová tartozás élményének megtapasztalására; segít a félelmek kezelésében; pszichomotorikus kompetenciát ad; fejleszti az empátiakészséget. Mindezzel a szakellátásban élő gyerekek kritikátlan szeretetigénye és kötődési képtelensége például hatékonyan befolyásolható. A természet és az egyedüllét sokszor felszabadítóan hat; a nem várt eredmények növelik az önbizalmat, ugyanakkor a kudarcok is könnyebben kompenzálhatóak. A sikereknek köszönhetően általánosan növekszik a motiváció és az iskolai tanulási kedv. A nagyobb felelősségvállalás és önállóság, valamint az, hogy a tettek következményei közvetlenül megtapasztalhatók, érettebbé teszi a személyiséget. A nevelők számára sok esetben a problémáknak addig rejtett okai tárulnak fel, így azok kezelése a továbbiakban könnyebbé válik.

A viselkedészavarok mindegyikére képes választ adni egy jól megválasztott és levezetett élménypedagógiai program. A zavarok kezeléséhez pozitív érzelmi, szociális és kognitív megerősítés szükséges. Az érzelmi dimenzió javításához növelni kell a frusztrációtűrést, az önállóságot, a kreativitást, és lehetőséget kell biztosítani az elmélyülésre, tudatosításra. Kognitív síkon feladatcentrikus tevékenységekkel lehet sikereket elérni, mert ezek erősítik a belső motivációt és a kíváncsiságot.

Jó példa erre egy önellátó tábor vagy evezőtúra, ahol egy-egy feladat megoldása saját érdekből is táplálkozik. Nem azért kell tűzfát gyűjteni, mert a nevelő azt mondta, és az engedetlenség büntetéssel jár, hanem azért, mert ha nincs tűz, mindenki fázni fog. Itt jól láthatóan, de indirekt módon belép a helyzetbe a másokért való felelősségvállalás is, ami szintén hathat a belső motiváció emelkedésére. A szociális megerősítés feltétele a bizalom ösztönzése, előhívása, illetve a kapcsolatok folyamatossága. Látható, hogy az élménypedagógia mindhárom dimenzióban alkalmas arra, hogy pozitív megerősítést és visszajelzést adjon, illetve megteremtse ennek feltételeit. A kezdeti lelkesedést és reményt ugyanis közvetlenül tapasztalható siker koronázza. Ez magabiztosságot és önbizalmat ad, a kihívások folyamatos növelésével pedig súlyosabb gondokat is meg lehet oldani. Így fordítható át a negatív körforgás pozitívba. Az élménypedagógiának egyik nagy előnye, hogy mindezek a folyamatok szinte észrevétlenül történnek, ezért nincsen „pedagógiai jellegük”.

Az élménypedagógiai projektek hasonlóan alkalmasak lehetnek a személyiségzavarok kezelésére. Az *antiszociális személyiségzavarral* küzdő gyerekek és fiatalok számára a sport,

a fizikai munka alkalmas arra, hogy mintegy levezető szelepként szolgáljon, ugyanakkor alkalom nyílik bizonyos normák elsajátítására is. Az élménypedagógiai lovasterápia szintén nagyon hatásosnak bizonyul. A lóval való kapcsolat fokozatosan épül ki, tekintettel van a résztvevő félelmére, bizonytalanságára, ugyanakkor ezek leküzdésére is törekszik. A terápia nem csak lovaglásból áll. A lóval való kapcsolat alakítása és alakulása feltárja a személyiség egyes jellegzetességeit, a különböző gyakorlatok (pl. terelés, hívás, területszerzés, együtt mozgás stb.) pedig tükröt mutatnak a társas viselkedésről, és leképezik mindennapi helyzeteink lélektanát, hozzáállásunk gyökereit; lecsupaszított formában jelenik meg, hogy milyen megfontolásokból választunk egy-egy viselkedési módot társas kapcsolatainkban. A lóval való relaxáció felidézi az ősbizalom állapotát, teljes ellazuláshoz segít, és rengeteg energiát ad.

A *depresszió* a gyerekkorra kifejezetten jellemző szorongás-típusok közé tartozik, serdülőkorban a lányok körében fordul elő gyakrabban. Az élménypedagógiai programok a tevékenység során megtapasztalható saját erősségek és értékek, a jelenlét fontossága a sikeres feladatmegoldás szempontjából, az egyes szituációk cselekvésre kényszerítő jellege miatt alkalmasak lehetnek arra, hogy kimozdítsanak a depresszív állapotból.

Az élménypedagógiai projektek szervezésekor Pedro Graf szerint kilenc kérdésre kell ügyelni¹⁷.

1. Ki? (ki a „megrendelő” – lakóotthon, fiatal)
2. Miért? (kiinduló problémahelyzet)
3. Kinek? (célcsoport)
4. Mihez? (célok)
5. Mit? (rendelkezésre álló és kifejlesztendő projektek)
6. Hogyan? (módszerek és munkamódok)
7. Hol? (helyszín)
8. Ki által? (projektvezetés – team)
9. Mivel? (projektfinanszírozás)

■ Élménypedagógia Ausztriában

Ausztriában az 1990-es évek közepe óta egyre növekszik az élménypedagógiai projektek száma, időtartamuk két naptól egy évig terjedhet. Ezért érdemes röviden áttekintenünk, milyen programok voltak az elsők, illetve hogyan épülnek be most Bécsben a gyermekvédelmi szolgáltatások rendszerébe az élménypedagógiai módszerek.

Ma Ausztriában több szervezet biztosít élménypedagógiai programokat, melyeket két kategóriába sorolhatunk. Az elsőbe tartoznak azok az intézmények, amelyek a gyermekvédelem és gyermekjólét területén saját klienseik számára szerveznek projekteket. A másik kategóriába azok a szervezetek sorolhatók, amelyek önálló élménypedagógiai egyesületként dolgoznak (pl. az IOA is, ld. lejjebb). Ezek hasonlóak a németországi Outward Bound Iskolákhoz, és a (tovább)képzésen túl iskoláknak, szoci-

ális létesítményeknek, esetenként cégeknek szerveznek projekteket.

Az első nagy projekt az „Arbeitsgemeinschaft Noah” (Noé Munkacsoport), a továbbiakban 'Arge Noah') programhoz fűződik. 1983-ban szervezték meg holland és német mintára az első vitorlás-projektjüket. A kilenc hónapig tartó Európa körüli utat nehéz szociális körülmények között élő és súlyos életvezetési krízisben lévő fiataloknak ajánlották fel, hogy a program során új életvezetési és kapcsolati keretet találhassanak. A projekt rendkívül hatásosnak bizonyult, ezért azóta is rendszeresen szerveznek ilyet. A hajótúrák mellett már hosszú távú gondozást is biztosítanak a résztvevő fiatalok számára három lakóházban Alsó- és Felsőausztriában. A Zentrum Spattstrasse – Institut für sozailpädagogische Initiativen (Szociálpedagógiai Kezdeményezések Intézete) szintén élménypedagógiai projekteket szervez. A vitorlázáson kívül náluk rövid- és középtávú programok is vannak. A Zenrtum szorosan együttműködik az Arge Noah-val.

Egy másik jelentős élménypedagógiai szervezet az „Initiative für Outdoor-Aktivitäten” (Kezdeményezés a Kültéri Tevékenységekért, a továbbiakban IOA). Az IOA 1987 és 1992 között a büntetett előéletű fiatal felnőtteknek szervezett projekteket. Az IOA Bécsben képzést biztosít a sporttudományok területén, illetve élménypedagógiai programokat szervez iskolai osztályoknak, szakmunkás iskoláknak, valamint szociális munkát végző intézményeknek.

Egy ausztriai kutatás¹⁸ szerint az élménypedagógia jövőjét pozitívan látják azok a nevelők is, akik még nem vettek igénybe ilyen programot növendékük/növendékeik számára. A megkérdezettek fontosnak tartották, hogy az élménypedagógia gyakran és a hétköznapi életbe beépülve jelenjen meg a lakóotthonokban. Az általános vélekedés szerint fiatalabb kortól el lehet kezdeni a módszer alkalmazását, mert valószínű, hogy ha korábban kezdenek el ilyen módon foglalkozni a gyerekekkel, jelentősebb eredményeket lehet elérni, és a prevenció is jobban érvényesülhet esetükben. Ugyanakkor az élménypedagógiai projekteknél némileg negatív színezetet ad, hogy csak súlyos eseteknél veszik őket igénybe, amikor más már nem segít. A gyermekvédelemben dolgozók hasznosnak tartanák, ha a vér szerinti család számára is lehetőség nyílna a részvételre. A résztvevő fiatalok számára a legpozitívabban megítélt körülmény általában a csoport és az együttlét lehetősége. Ezért is igényel nagy figyelmet a csoport összeállítása. Kiemelik továbbá az új helyek megismerésének izgalmasságát és az önkéntesség által nyújtott örömet. A többség szerint az önértékelés, a türelem és a mások iránti figyelem terén profitáltak a legtöbbet a projektekből, bár ez gyakran olykor csak évek múlva tudatosult bennük.

¹⁷ Pedro Graf, Maria Spengler: *Leitbild- und Konzeptentwicklung*, ZIEL Verlag, Augsburg, 2004.

¹⁸ *Erlebnispädagogik – Anspruch und Wirklichkeit, Entwicklung und Stand der Erlebnispädagogik in Oberösterreich* In.: Marianne Gumpinger (szerk.): *Forschen, entwickeln, lernen Fachhochschul Studiengang Sozialarbeit*, Linz 2005. 261-366. o.

Az élménypedagógiai projektekre az Oase nem kap külön címzett támogatást. A Stadt Wien az alap keretösszegegen felül magasabb gondozási díjat állapít meg a gyerekek után, ehhez járul még a pszichoterápiás és egyéb intézkedésekre és a szabadidős tevékenységekre adott keret. A gyors reakció a krízis helyzetek esetében lényeges tényező a projektek eredményessége szempontjából, ezért fontos, hogy szükség esetén az anyagi erőforrás és más, materiális eszköz gyorsan rendelkezésre álljon. Ha sürgős a helyzet, és éppen kevés az intézmény saját kerete, a MAG 11-hez lehet még többlettámogatásért folyamodni. Walter Eichman, az Oase vezetőjének állítása szerint a MAG 11 nem szokta elutasítani az ilyen kéréseket. „Tudják, hogyha nem támogatják a programjainkat, a problémás gyerekek kiesnek a rendszerünkől, és vissza kerülnek hozzánk.”²⁰

Ilyen többek között a WG Rosendorf, ahol pszichiátriai kezelést igénylő, szexuálisan és/vagy fizikailag bántalmazott gyerekek élnek.

A WG Rosendorf speciális intézmény az alsó-ausztriai régióban élő, pszichoterápiás kezelést igénylő 6-19 év közötti gyermekek és fiatalok részére. Mivel mind a tíz itt élő gyermek traumatizált és bántalmazott, több módszert is használnak nevelésükben, kezelésükben. A gyerekek többnyire más lakóotthonokból kerülnek át ide, mert előző helyükön nem tudták hathatósan kezelni problémáikat; viselkedészavarokkal küzdenek, illetve antiszociális magatartásúak.

Az élménypedagógia itt leginkább az (ön)reflexióképesség fejlesztését célozza. A programokat a résztvevők korára való tekintettel állítják össze úgy, hogy mindenkinek legyen benne könnyebb és nehezebb feladat. Ugyanakkor ez a helyzet jó terepet kínál egymás elfogadásának és tolerálásának megtanulására. A projektek minden félévben (iskolai tanév szerint) egy téma köré csoportosulnak (pl. érzékelés és az öt érzékszerv). Élménypedagógiai programot minden negyedik hétvégén szerveznek, illetve nyáron egy hetet, télen 10 napot szánnak ilyen projektekre. A tanév során hétvégéken Ausztrián belül utaznak valahová, télen a hegyekben túráznak vagy síelnek; a nyári élménypedagógiai projekt keretében pedig eveznek vagy lovas kocsival járnak a vidéket (mindkettőt Magyarországon). A külföldi program előnye a már említetteken túl, hogy más kultúrákkal, szokásokkal ismerkednek meg, illetve megélik, milyen idegennek lenni, nem érteni a nyelvet, és ez szintén a toleranciaéhséget fokozza.

A programok egyik lényeges eleme az önellátás, a napi feladatok elvégzésének csoportok közötti cserélődése. El-

maradhatatlan a napi reflexió. E téren jól megfigyelhető a fejlődés: a program elején csak szórványosan fejtik ki véleményüket, és főleg általánosságokat mondanak. Magukkal egyáltalán nem, a többiekkel annál inkább kritikusak. A program végére azonban apró részletekre is képesek reflektálni, vagyis tudatosan érzékelik azokat, és elhelyezik magukat a helyzetben. A keretfeltételek élménypedagógiai hatása mellett, azt erősítendő önismereti, csapatépítő és egyéb, a módszer repertoárjába megtalálható játékokat játszanak. Ezeket a nevelők előre aprólékosan megtervezik, de alkalmazásuk során a gyerekek hangulatához, fáradtságához és az adott helyzethez rugalmasan igazodnak. A játékok révén tudják erősíteni és mélyíteni a napi élményeket, tapasztalatokat. A célokat mindig a gyerekekkel közösen határozzák meg, gyakran írásba is foglalják. Ezáltal nő az önállóság, valamint az önismeret, az önreflexió és a tudatos cselekvésre való képesség. A viselkedési szabályok közös definiálása ugyancsak ezért fontos. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a gyermekek igénylik a szabályokat, azok betartására és betartatására nagy hangsúlyt fektetnek. A célok közt szerepelhet bármi, ami az egyén vagy a csoport szempontjából fontos. Gyakran célként fogalmazódik meg egymás végighallgatása, az egymásra való figyelem, illetve a konfliktus megoldására való törekvés. A projekt eseményeiről, az egyes gyermekek fejlődéséről, változásairól a program vezetői naplót vezetnek.

Minden gyermeknek lehetősége van évente 3 napot az általa kiválasztott nevelővel tölteni. A gyermek döntheti el, mi legyen a program. Az ilyen hosszúhétvégék nagyon személyesek, meghittek lehetnek, ami a kapcsolat minőségének bázisjellege miatt rendkívül hasznos. A gyermekotthonban nevelkedő gyermekek életéből hiányzik az az élmény, amelyet a normál családban élő gyermekek természetes módon megkapnak: az intim, kétszemélyes helyzet, amelyben a gyermek kizárólagos figyelmet kap. A traumákat átélt gyermekeknél a védtettség érzése olyan konstruktív folyamatokat képes elindítani, amelyek lehetőséget adnak a rendeződésre, a belső erőforrások aktivizálására. A személyes megérintettség és annak kimutatása a nevelő részéről szintén hasznos lehet a további munka szempontjából.

Az elért eredmények többnyire az önbizalom és az önreflexió terén érzékelhetők. E két tényező a további változások alapja. Ha itt fejlődés tapasztalható, az a személyiségtegyezőzők és / vagy a viselkedésminták módosítását is megkönnyíti. Mivel a programokon többnyire minden gyerek részt vesz, és azokat a nevelők szervezik, az elért változásokkal a lakóotthonban is tovább lehet dolgozni. A WG Rosendorf vezetője azt is fontosnak tartja, hogy néha „cool, menő” dolgokat is csináljanak (görkorcsolyázás fűcsőben, krosszmotorozás stb.), amiben a nevelők esetleg nem olyan ügyesek. Ez azért fontos, mert a gyerekek önbizalmát növeli, ha valamiben jobbak a felnőtteknél. Másrészt, mivel családi helyzetükkel nem büszkélkedhetnek, lakóotthonukkal, nevelőikkel, programjaikkal eldicsekedhetnek.

²⁰ Elhangzott az interjú során 2006. 09. 14-én Bécsben

²¹ Adatok és információk a WG Rosendorf vezetőjével, Markus Schoberrrel készített interjú alapján

Az intézmény finanszírozásáért a regionális önkormányzat felelős. Gyermekenként 140 eurós napi normatívából gazdálkodnak, aminek nagy része bérre, étkeztetésre, az intézmény fenntartására stb. fordítódik, a fennmaradó összegből lehet többek között az élménypedagógiai projekteket finanszírozni, azokra ugyanis egyéb forráslehetőség nincs.

Mindkét típusú nem állami lakóotthonba olyan gyerekek kerülnek, akiket a MAG 11 nem tud saját lakóotthonaiban elhelyezni, így ők általában súlyosabb esetek²². Az általam meglátogatott szerződéses intézmények maguk szerveznek élménypedagógiai programokat; az állami lakóotthonoknak pedig rendelkezésére áll az Élménypedagógiai Centrum (Erlebnispädagogisches Zentrum, a továbbiakban EPZ), amely szintén a MA 11 alá tartozik.

■ AZ EPZ – ÉLMÉNYPEDAGÓGIAI CENTRUM²³

Az EPZ felépítését és munkájának ismertetését azért tartom fontosnak, mert úgy gondolom, érdemes lenne Magyarországon is megvalósítani egy hasonló központot. Az EPZ-et 1995-ben alapította az intézményt azóta is vezető Udo Pajank, valamint Eveleine Brehm azzal a céllal, hogy az élménypedagógiai projekteknél teret nyissanak a gyermek- és lakóotthonok szociálpedagógiai munkájában. Az évek során az EPZ szolgáltató központtá nőtt, amely a MA 11 alá tartozó szociálpedagógiai intézményekben nevelkedő gyerekek számára biztosít élménypedagógiai programokat (évente átlagosan 15-öt). Ezek egyrészt speciális problémákra, másrészt a lakóotthonokban folyó pedagógiai munka támogatására koncentrálnak. A számottevő igényekre való tekintettel az EPZ egész évben szervez egyéni és csoportos, hosszú- és rövidtávú projekteket. Az EPZ programjait szívesen veszik igénybe, mert az esetek döntő többségében jelentős változást eredményeznek, és ezáltal megkönnyítik a nevelők további munkáját. Az EPZ-ben mindössze négy élménypedagógus dolgozik, ezért nem tudják az összes igényt kielégíteni; évente körülbelül 80 gyermeket tudnak élménypedagógia projektre vinni. (Bécsben 50 lakóotthon van, mindegyikben 8 gyerek illetve fiatal él.) Az EPZ tehát kizárólag a Stadt Wien saját lakóotthonaiban élő, 12-19 éves gyerekek részére szervezi programjait. A csoport nagysága függ a projekt körülményeitől, a résztvevők problémáitól és pszichés helyzetétől; általában 6-8 főből áll. Az alacsony szociális kompetenciájú vagy komoly pszichés zavarokkal küzdő fiataloknak egyéni projekteket biztosítanak.

Az egyéni szükségletekhez való alkalmazkodás megköveteli a legkülönbözőbb eszközök alkalmazását, a lebonyolításra alkal-

²² A lakóotthoni elhelyezést számos intézkedés előzi meg: szociális munkás támogató segítségével a családnak, családsegítés, terápia, napközi otthon vagy hetes iskola, védelembévitel. Ezután próbálják valamelyik lakóotthonban elhelyezni a gyereket. A lakóotthonok viszont túlterheltek, mert sok esetben túl sok idő telt már el, mire megszületett a megfelelő intervenció, a helyzet súlyosabbá vált, amire az állami lakóotthonok többnyire nincsenek felkészülve; férőhely- és kapacitáshiánnyal küzdenek.

²³ Bécsben a Heim 2000 elnevezésű reform keretében felszámolták a nagyobb gyermekotthonokat, azokból regionként egy maradt meg az enyhe- és középsúlyos értelmi fogyatékkal élő, a rendszerbe 14 évnél idősebb korukban kerülő gyerekek számára. Ezekben az otthonokban belső iskola működik, és a fiataloknak több szakma elsajátítására nyílik lehetőségük.

mas helyszínek bővítését. Az EPZ projektjei között találunk ke- nu-, kajak-, vitorlástúrákat, tutajépítést csakúgy, mint utazást; sziklamászást, barlangászást, sítúrákat, sivatagi és mountainbike biciklitúrákat; lovas túrákat; sivatagi karavántúrákat. Emellett szerveznek még önálló projekteket erdei házakban és nem-specifikus projekteket, valamint továbbképzéseket a nevelőknek.

Az EPZ munkatársai egy évre előre összeállítják a projektválasztékot. Ezek között vannak hosszú- (téli és nyári) és rövidtávúak (egy hét vagy hosszúhétvége). A programot a MA 11 jóváhagyja, és biztosítja a szükséges keretösszeget a lebonyolításhoz. A projekttervezetet minden bécsi lakóotthonnak elküldik, illetve egyes gyerekek esetében kifejezetten ajánlják bizonyos programok igénybe vételét. Tehát a részvétel részben meghívásos alapon történik, részben pedig a lakóotthonok keresik meg az EPZ-et. Ez utóbbi esetben az EPZ munkatársai konzultálnak a nevelővel, valamint az érintett fiatallal. A konzultáció során körvonalazódik a probléma, tisztázzák az elérni kívánt célokat, kijelölik a megfelelő projektet és csoportot. Lehetőség van egyéni projekt szervezésére is, amennyiben a helyzet ezt indokolta teszi. Az előzetes beszélgetés nemcsak a kapcsolatfelvétel szempontjából lényeges, hanem a csoportösszeállítás szempontjából is megkerülhetetlen. Minden csoportban van olyan gyermek, aki nem először vesz részt ilyen projektben, ez megkönnyíti az újak normakövetési hajlandóságát. A hosszú projektek után utógondozást is végeznek, hogy a transfert megkönnyítsék. Minden program befejeztével ismét összeül az élménypedagógus, a nevelő és a fiatal, és megbeszéli a történeteket, változásokat, jövőbeli terveket. Fontos, hogy a nevelők tisztában legyenek a gyermek által megélt eseményekkel, mert ez befolyásolhatja további munkájukat. Az élménypedagógus gyakran kapcsolatban marad a fiatallal. A programokon többször részt lehet venni, és ezzel a lehetőséggel a gyerekek szívesen élnek. Ily módon a beindított folyamatokon tovább lehet dolgozni, aminek haszna egyértelmű. Az EPZ projektjei esetében még nem volt példa arra, hogy félbe kellett volna szakítani egy programot.

Az EPZ munkamódszere a következő: A projektek első fázisa az előkészítés. Ekkor kell megismerni a résztvevő gyerekeket és fiatalokat külön-külön, majd megfigyelni őket csoportban is, hogy kirajzolódjanak a várható csoportdinamikai folyamatok. Az elérendő célok meghatározása után ki kell választani a problémák megoldására és célok elérésére legalkalmasabb módszereket, eszközöket és a helyszínt, valamint el kell intézni a szükséges adminisztratív feladatokat. A második szakasz maga a projekt levezetése. Ekkor kezdődik tehát a szociális tanulás a csoportban, új tevékenységek megtanulása (evezés, sziklamászás stb.) távol a szokott miliótól. A harmadik, levezető fázis az utógondozás, amelynek hossza a projekt időtartamától és intenzitásától függ. A nevelők szintén találkoznak a projektvezetővel egy lezáró beszélgetésre. Ilyenkor elemzik a kidolgozott pedagógiai intézkedéseket, és szükség esetén egyeztetik a további együttműködés módját.

Az EPZ indulásakor még kétféle megközelítéssel dolgoztak. Az egyikben egész lakóközösségeknek szerveztek projektet, a másik inkább a nehezen kezelhető gyerekekre fókuszált, és őket – a csoportból kiemelve – vitték hosszabb időtartamú élmény-

pedagógiai programokra. A vélemények máig megoszlanak abban a tekintetben, hogy melyik az eredményesebb módszer. Láttuk, hogy az ilyen projektek milyen erősen hatnak és építenek a személyközi kapcsolatokra. Ebből a szempontból tehát az előbbi koncepció a kívánatosabb. Arról is szó esett azonban, hogy egy-egy nehezebb eset milyen mértékben leterhelheti a csoportot, és mennyire el tudja lehetetleníteni a nevelést. A második megközelítés tehát a csoporton való könnyítés, a krízisszituációtól való távolítás szempontjából lehet eredményes. Emellett az EPZ munkatársai úgy vélik, az önbizalom, a kitartás, a biztonságérzet erősödése a kapcsolati változások alapjait képezhetik, ezért nem jelent olyan nagy hátrányt, ha a fiatal nem szokott közegével vesz részt a programokon. A magam részéről úgy gondolom, hogy mindkét módszerre szükség van az eredményes nevelés, a személyiség- és/vagy viselkedészavarok korrigálásának sikeréhez.

A lakóotthonban dolgozó nevelők véleménye szerint az EPZ működése jelentősen megkönnyíti munkájukat, egyaránt jót tesz az egyes gyerekeknek és a csoportnak is. A MAG 11 által végzett kutatás²⁴ ugyancsak kimutatja, hogy az EPZ megítélése nagyon pozitív, a szakemberek meggyőzőnek, sokoldalúnak és hatásosnak tartják a projekteket. Azt is hangsúlyozták, hogy az élménypedagógusokkal való szakmai eszmecsere során a nevelők, gondozók új információkhoz juthatnak. A leggyakoribb változásként a kommunikációs és cselekvési képesség javulását, az agresszív megnyilvánulások és az irracionális félelmek, az önbizalomhiány csökkenését, a közösségi tevékenységek fejlődését és a közösség iránti igény növekedését nevezték meg. Mivel a pszichés változások projekt-függőek, ezeknél nem tudunk általános irányvonalat mutatni. A kutatás szerint a fiatalok 76%-a teljes mértékben elégedett a programokkal. Az élménypedagógiai módszerek hatásosságát az is jól szemlélteti, hogy a nevelők 91%-a eredményesnek ítélte a projekteket.

Mindent egybevetve a kutatás alapján elmondhatjuk, hogy az élménypedagógia – miközben a fiatal szociális környezetére is hatással van – olyan fejlődési folyamatokat indít el, amelyekre a lakóotthonok hétköznapiiban nem nyílik mód. A kutatás megerősítette, hogy a projekteken résztvevők kiválasztásánál ügyelni kell a nemi összetételre: a nem-specifikus projektek alkalmasabbak bizonyos problémák kezelésére, és nem jelenik meg bennük a fiúk és a lányok polarizálódása. Minél nagyobb a projekt kihívása, annál erősebb a közös tevékenységek iránti igény és a kialakuló kölcsönös szimpátia. Ugyanakkor a súlyos problémák esetében az élménypedagógia „csak” az első lökést tudja megadni a megoldás felé, a további munkához elmélyült és körültekintő pedagógiai koncepció szükséges. Ezért érdemes az élménypedagógiát a hosszú távú nevelési tervbe integrálni, a projektek után összefogó utógondozást tartani.

■ A jelenlegi magyarországi helyzet és a kilátások

Ma Magyarországon az élménypedagógia még alig ismert fogalom. Ez idáig talán az Kültéri tréningek terjedtek el leginkább, azok is főként a „forprofit” szférában, menedzser továbbképzésként vagy csapatépítő tréningek formájában. A gyermekvédelmi szakellátásban csak elvétve találkozunk ezzel a módszerrel.

Találhatunk néhány gyermekotthonoktól független szervezetet. Ilyen az ÁGOTA (Állami Gondoskodásban Élő és Veszélyeztetett Fiatalok Támogatásáért Alapítvány)²⁵, amely nyári élménypedagógiai táborokat szervez a szakellátásban élő gyerekeknek. Az Alapítvány azonban nem független az evangélikus egyháztól, céljai között megjelenik a gyermekek „pre-evangelizációja” is, tehát nem csupán élménypedagógiai tevékenységet folytat. Az általam megkérdezett gyermekotthonok közül csak egyben hallottak az ÁGOTÁ-ról.

Az élménypedagógia elterjedtségének feltérképezéséhez több, a Fővárosi Önkormányzat által fenntartott gyermekotthonban készítettem interjúkat, melyek tapasztalatait az alábbi fejezetben ismertetem.

■ A budapesti gyermekotthonok vezetőivel, munkatársaival készített interjúk tapasztalatai

A budapesti gyermekotthonok mindegyikében szerveznek különböző szabadidős programokat. Ezek leginkább sportprogramot jelentenek, sok helyen járnak kirándulni, mindenhol van nyári tábor (általában kenutúra vagy balatoni üdülés). Több intézményben is törekednek arra, hogy a gyermekek különórakra járjanak, ami az integráció, a külső kapcsolatok felépítése szempontjából rendkívül fontos. A gyerekek kitartása, motivációja azonban gyorsan lankad, nem szívesen mennek idegen helyre, új emberek közé, saját ötleteik a szabadidő hasznos és értelmes eltöltésével kapcsolatban pedig ritkán vannak.

Kérdésemre, hogy van-e élménypedagógiai program az intézményben, mindenhol ezeket a szabadidős programokat sorolták fel, ez arra enged tehát következtetni, hogy hazánkban az élménypedagógiát azonosítják a szabadidő eltöltésének szervezésével. Élménypedagógiának tekintik a kézműves foglalkozást, a futóversenyt, a sportszakkört, a kirándulásokat, a színház- és mozilátogatást, a balatoni nyaralást, a biciklitúrát, a sítábort. Ezeknek természetesen lehet kedvező hatása mindazokra a dimenziókra, melyekre az élménypedagógiai projektek is hatnak, de a szervezett reflektálás hiányának következtében a tapasztalatok nehezebben mélyülnek el, és sokkal kevésbé képesek alakítani a hétköznapi viselkedést. A programok szervezését általában a fejlesztőpedagógus végzi, vagy azok a nevelők, akik ezt fontosnak tartják. A Róbert Gyermekotthonban például Szendrey István szervezett rafting túrákat Ausztriába. Két növendéke, aki azelőtt drogproblémával küzdött, azóta raftingotartó lett. Miután azonban a nevelő másik intézménybe ment, már nincsenek vadvízi evezések a Róbertben. Néhány gyermekotthonban a gyermekeknek lehetősége nyílik terápiás művészeti foglalkozáson

24 E. Brousek, S. Friedlmayer, E. Reznicek, A. Walter: „EIN KICK IN DIE ANDERE RICHTUNG“ EVALUATION DES ERLEBNISPÄDAGOGISCHEN ZENTRUMS DER MA 11; Eine qualitative und quantitative Untersuchung fünf erlebnispädagogischer Projekte MAG 11 Juli 2001 (kézirat)

25 www.agotaalapitvany.hu

való részvételre. A Bokréta lakásotthonok közül például három csoportnak szerveznek zeneterápiát, a Kossuth Lajos Gyermekotthonban pedig művészetterápia van. Itt az egyik pszichológus szabadidő-szervezőként is tevékenykedik. Kifejezetten élménypedagógiai program egyedül a Cseppkő Gyermekotthonban van: a legproblémásabb gyerekeket invitálják háromnapos kirándulásra, ahol az önellátás mellett élménypedagógiai játékokat is játszanak, az eseményeket pedig folyamatosan és közösen reflektálják. A program még csak most indult be, ezért hatásairól nem tudunk hosszú távú következtetéseket levonni, a kezdeti eredmények azonban biztatóak. Általánosságban tehát elmondható, hogy a gyermek- és lakásotthonok igyekeznek strukturálni a gyermekek szabadidejét, lehetőleg minél többféle lehetőséget biztosítanak növendékeiknek, de a Bécsben elterjedt koncepció még nem jelent meg hazánkban. A programok minőségében és gyakoriságában meghatározó az igazgató hozzáállása és nyitottsága, a nevelőtestület motiváltsága.

Az élménypedagógiával kapcsolatban ellenérvként felmerülhet az anyagi erőforrások hiánya. Az élménypedagógia kritériumai azonban a tevékenységben, annak levezetésében és reflektálásában ragadhatók meg, tehát nem feltétlenül pénz, inkább szakértelem, lelkesedés és elhivatottság kell hozzá. A másik sűrűn emlegetett panasz, hogy a „nehéz gyerekekkel” nem vagy csak ritkán lehet eredményt elérni. Az alapvető félreértés abban rejlik, hogy a szakellátásban kizárólag a gyermeket akarjuk megváltoztatni, és nem gondolunk arra, hogy az őt körülvevő feltételek és saját hozzáállásunk módosításával több sikert érhetnénk el a nevelésben, a fiatalok társadalomba való beilleszkedésében és önálló életre nevelésükben egyaránt. Szomszédunk, Ausztria már alkalmazza a módszert és jelentős eredményeket ér el vele. Úgy gondolom, sok mindent érdemes volna átvennünk, nekünk is bevezetnünk; emellett abban a szerencsés helyzetben is vagyunk, hogy az Ausztriában elkövetett hibákból tanulhatunk, és elkerülhetjük őket.

■ Az élménypedagógia előnyei a szociális munka szemszögéből

A szociális munka alapvető célkitűzése a képesség tevés. A gyermek- vagy lakóotthoni nevelés szempontjából ez jelenti egyrészt az önálló életvezetésre való felkészítést, a társadalomba való beillesztést, másrészt a személyiségfejlesztését, a konfliktuskezelés és problémamegoldás elsajátíttatását, a szociális kompetenciák szélesítését. Az élménypedagógia az otthonokban dolgozó szociális munkásoknak, nevelőknek nem csak azért jelenthet nagy segítséget, mert a gyerekek viselkedését és személyiségét pozitívan befolyásolja, könnyítve ezzel nevelésüket. Az olyan fajta projektek, amikor a gyermek egy időre kikerül a csoportból egyrészt az egész csoportot tehermentesítik, másrészt a projektet követő konzultáció a nevelő és az élménypedagógus között új megközelítéseket adhat a további nevelési munkához. Még előnyösebb hatásai vannak az olyan projekteknek, melyekben az egész csoport, a nevelőkkel együtt vesz részt. Ilyen esetben a növendékek és nevelőik más helyzetben is megismerhetik egymást, mint a gyermekotthon keretein belül, a csoport igazi közösséggé kovácsolódhat. Új képességek kerülhetnek felszínre, mindkét fél megmutatkozhat más, addig nem

felszínre kerülő oldaláról. A „rossz gyerek”, akivel mindig probléma van, kiléphet ebből a skatulyából a nevelő szemében is. A közös élmények összekötnek, mindkét fél előítéleteit leépíthetik a másikkal szemben, és ez a további együttműködés szempontjából rendkívül hasznos. Az addig kezelhetetlennek tűnő növedékekhez új csatornákon keresztül lehet eljutni. Az élménypedagógiai projektek során a nevelők több sikerélményhez juthatnak, megerősítést kaphatnak munkájukról.

Az élménypedagógia alkalmazása a szociális munka más területein is alkalmazható. Feljebb felsorolt hatásai miatt sikereket lehet elérni vele a szenvedélybetegek körében, és ígéretes lehet a családterápiában is, vagyis a családsegítő központ tevékenységébe is beilleszthető.

Tóth Julianna

(A tanulmány forrás- és irodalomjegyzéke a Szerkesztőségben elérhető.)

Meghívó

A Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület évi rendes közgyűlést tart, melyre ezúton szeretettel meghívja tagjait. A közgyűlés **helyszíne:** 1064 Budapest, Podmaniczky u. 75. I. em. 1.

Időpontja: 2007. május 8. 10.óra

Amennyiben a közgyűlés határozatképtelen, a megismételt közgyűlést 2007. május 8-án 12 órakor tartjuk.

Napirendje:

- a Közhasznúsági jelentés megtárgyalása és elfogadása
- a Felügyelő Bizottság írásbeli beszámolójának meghallgatása
- az Egyesület képviselőivel összefüggő kérdések megtárgyalása, döntés a képviselő módjáról
- egyéb, az Alapszabály módosításával kapcsolatos javaslatok megtárgyalása
- tagdíjfizetési kérdések, módosítások
- tagfelvétel, tagok nyilvántartásának módja
- egyebek

Tájékoztatjuk az érintetteket, hogy a Legfelsőbb Bíróság 2/2007. Közigazgatási jogegységi határozata értelmében az egyesületi tagok tagsági jogviszonyukból eredő jogosultságukat nem csak személyesen, hanem meghatalmazás, tehát képviselő útján is gyakorolhatják.

Az Egyesület formanyomtatványa a 061-2253526-os telefonszámon vagy a csagy@mail.datanet.hu e-mailcímen is igényelhető.

Budapest, 2007. április 10.

Értesítés

A Család, Gyermek, Ifjúság Kht. közgyűlést tart.

A közgyűlés **helyszíne:** 1064 Budapest, Podmaniczky u. 75. I. em. 1.

Időpontja: 2007. május 8. 12.óra

Amennyiben a közgyűlés határozatképtelen, a megismételt közgyűlést 2007. május 8-án 14 órakor tartjuk.

Napirendje:

- a Közhasznúsági jelentés megtárgyalása és elfogadása
- a pénzügyi beszámoló elfogadása
- egyebek

Budapest, 2007. április 10.

Gyermekpornográfia – Visszaélés tiltott felvételekkel, visszaélés a gyerekekkel

2007. január 29-én az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium (az Európai Unió jogharmonizáció részeként) a Parlament elé terjesztette a gyermekek szexuális célú kereskedelmi kizsákmányolása körébe tartozó néhány bűncselekmény új szabályozását. A számos módosítás közül kettőt kísért kiemelten nagy médiafigyelem. Az egyik értelmében büntethetővé válik a gyermek prostituált „szolgáltatásait” igénybe vevő kliens, a másik szerint pedig nem lenne büntethető az, aki egy 14-18 éves fiatalról (annak beleegyezésével) pornográf felvételt készít, vagy ilyen felvételt tart saját használatra.

A szóban forgó javaslat szövege szerint a Büntető törvénykönyv 204. §-a és alcíme helyébe a következő rendelkezések lépnek:

„Tiltott pornográf felvétellel visszaélés

204. § (1) Aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyről vagy személyekről pornográf felvételt megszerez, tart, büntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyről vagy személyekről pornográf felvételt kínál, átad vagy **hozzáférhetővé tesz**, büntettet követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyről vagy személyekről pornográf felvételt készít, forgalomba hoz, azzal kereskedik, illetőleg ilyen felvételt a nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tesz, büntettet követ el, és két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(4) A (3) bekezdés szerint büntetendő, aki pornográf jellegű műsorban tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt vagy személyeket szerepeltet.

(5) Két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki a (3)-(4) bekezdésben írt bűncselekmény elkövetéséhez anyagi eszközöket szolgáltat.

(6) Nem büntethető, aki tizennegyedik életévét meghaladott, de tizennyolcadik életévét be nem töltött személyről annak beleegyezésével, saját használatra készít vagy tart pornográf felvételt. Ez a rendelkezés nem alkalmazható, ha a tizennegyedik életévét meghaladott, de tizennyolcadik életévét be nem töltött személy az elkövető hozzátartozója, vagy az elkövető velése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt áll.

A gyermekek szexuális célú kereskedelmi kizsákmányolásának körébe tartozó cselekményeket (így a gyermekprostituúció és a pornográfát is) az ENSZ Munkaügyi Szervezete (az ILO) „a gyermekmunka legrosszabb formái” közé sorolta 1992-ben kelt határozatában.

Magyarországon 1998 óta büntetendő cselekmény¹, ha valaki elad, megvásárol, vagy ellenszolgáltatásként átad, elcserél egy

embert, ahogyan az emberi test szerveivel való kereskedelem és a munkavégzés vagy szexuális célú kizsákmányolás, azaz a prostituúció, és gyermekek esetén a tiltott pornográf felvétellel való visszaélés is ugyanezen évtől szankcionálható. Rendszeres statisztikai adatgyűjtés és átfogó kutatások hiányában nehéz még csak becslésekbe is bocsátkozni arról, Magyarországon hány gyermeket érint a kereskedelmi célú kizsákmányolás valamilyen formája. A hivatalos adatokat tekintve eddig nagyon kevés olyan büntetőper indult, amelyben gyermek vált szexuális kizsákmányolás (pedofília, pornográfia stb.) áldozatává és egyetlen szervekereskedelem, rabszolga kereskedelem, kényszermunka bűncselekménye ügyében indult eljárás sem érintett gyermekkorú áldozatot. Ennek okai között a felderítés, a szervezett bűnözés körébe tartozó bűncselekményekkel kapcsolatos általános kriminálisztikai, és nyomozási / bizonyítási nehézségeket, vagy a problémakör felismerésével, megelőzésével és kezelésével érintett szakmák közötti kompetenciahatárok tisztázatlanságát kell elsősorban megemlíteni. Ez utóbbira példa annak az állapotos, fiatal szekszárdi lánynak az esete, akit az egyik rádióműsor szerkesztője² az út szélén, kliensre várva látott. A műsorban megszólaltatott (területileg illetékes) védőnő nem érezte magát illetékesnek az ügyben, és a rendőrkapitányság munkatársa is úgy nyilatkozott, hogy egy 17 éves lány esetében az önkéntes alapú szexuális kapcsolat létesítése nem büntethető.

De nemcsak a társadalmi megítélés és a szakmai protokollok hiánya, hanem definíciós, értelmezési problémák is nehezítik a gyermek kizsákmányolása valós volumenének megítélését. Mi tekinthető gyermekmunkának, ki és miért válik áldozattá, hogyan értékelhető az „önkéntesség” a 14 éves már elmúlt de még 18 év alatti szexuálisan kizsákmányolt gyermek esetén, és hogy milyen segítséget kell/lehet adni a bűncselekményt, szabálysértést elkövető gyermeknek és családjának?

A szavazás lezárult, és a pornográf felvételek készítésével kapcsolatos változtatások nem hatályosultak. A jogszabálytervezet vitájában a Parlamentben és azon kívül is a politikai ellenfelek szóváltásai a legkevésbé sem érintették azokat a kérdéseket, amelyekre választ kellene kapnunk ahhoz, hogy el tudjuk dönteni jó-e az, ha valaki büntetendő azért, mert felvételt készít 14-18 év közötti barátjáról / barátnőjéről.

A javasolt törvénymódosítás okán, ürügyén nem beszéltek a gyerekek szexuális felvilágosításának gyakorlatáról, minőségéről. Sem a szexuális erőszakot elkövetők kezelésének, terápiájának hiányáról. Nem tisztázódott a pedofília fogalma és az sem, hogy kik azok a pedofil elkövetők. Nem beszéltek a gyermekvédelmi szakemberek, rendőrök, ügyészek arról, hogy mennyire nehéz dolgunk van a szexuális abúzusok megelőzésében.

A gyerekekkel szemben elkövetett szexuális erőszak

¹ Btk. 175/B. §: Emberkereskedelem

² Kossuth Rádió, Vendég a háznál (2005. szeptember 27.)

kapcsán gyakran használja a média a pedofília fogalmát – anélkül, hogy ennek jelentésével tisztában lenne. Kutatási eredmények bizonyítják, hogy 2002 és 2005 között tiltott pornográf felvétellel való visszaélés bűncselekménye miatt indult büntetőeljárások elkövetői között nem volt olyan, akit szexuális kielégülési cél motivált volna. A pénz annál inkább szerepelt a motívumok között, de ahhoz meg az kell, hogy a felvétel kikerüljön az érintettek birtokából – ez pedig korábban is büntetendő volt, és az is maradt volna. A kölcsönös elfogadáson alapuló párkapcsolatokban a pornográf (azaz a szexualitást öncélúan ábrázoló) felvételek készítése csak az egészséges szexus egyik kifejeződése, és – amennyiben nem kerül ki a pár birtokából – nem veszélyeztet senkit, és nem

sért büntetőjog által védendő érdeket sem. A saját nemi identitásával, a szexualitással, a fogamzásgátlással is tisztában lévő fiatal számára, ha felmerül a felvételt készítés kérdése, azt az ismeretei, önismerete, meggyőződése alapján el tudja dönteni. Mindezek hiányában akkor sem, ha a törvény éppen három évig tartó szabadságvesztéssel bünteti a fényképezős, rajzoló, kamerázós kedvű partnert.

Mennyivel egyszerűbb volt ezeknek a kérdéseknek a végiggondolása, átbeszélése helyett politikai síkon „megoldani” a kérdést. És a baj megint nem az, hogy a liberalizmus vagy a konzervativizmus mint érték, vagy mint meggyőződés megjelenik az érvek között. Sokkal inkább az, hogy ezen kívül más érv nem nagyon hangzott el.

Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület

Szupervízor szakirányú továbbképzés az ELTE-n

2007 szeptemberétől az ELTE TáTK Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszéke szupervízió szakirányú továbbképzést hirdet. (A képzést sikeresen elvégzők szupervízor oklevelet kapnak.)

A szociális munka jelenlegi hazai helyzetét figyelembe véve az általunk meghirdetett képzés során a szupervízióknak mind az európai, mind az amerikai modelljét bemutatjuk és oktatjuk.

A képzés négy féléves, a konzultációk a szorgalmi időszakban heti egy napot (péntek vagy szombat, 10-18 óráig) vesznek igénybe.

A képzésben való részvétel feltételei:

- ° Főiskolai vagy egyetemi szociális jellegű képzettség, valamint legalább 3 éves szociális szakmai gyakorlat, illetve ettől eltérő egyetemi végzettség, ebben az esetben legalább 5 éves, folyamatos szociális szakmai gyakorlat. A felvételnél előnyt jelent a szociális szakmák területén szerzett szupervízori tapasztalat.
- ° A hallgatónak a képzéssel párhuzamosan szupervízori munkát kell végeznie, ezen alapul a szakdolgozati munka is.

Mivel a szupervízióknak mindkét modelljét tanítjuk, szupervíziós gyakorlatnak tekintjük

- ⇒ a külső intézményben vezetett egyéni, csoport, ill. team-szupervíziót, esetmegbeszélő csoportot
- ⇒ a tereptanári munkát
- ⇒ a saját intézményben, munkahelyi vezetőként, kollegák számára biztosított rendszeres segítő beszélgetéseket
- ⇒ a felsőfokú szociális képzésekben, oktatási helyzetben nyújtott szupervíziót.

A képzés tandíja 150000 Ft/ félév.

A jelentkezési lap letölthető a Tanulmányi Hivatal honlapjáról:

http://www.tatk.elte.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=50&Itemid=69

A jelentkezési laphoz egy szakmai önéletrajzot is csatolni kell, mely tartalmazza a jelentkező szupervíziós gyakorlatával kapcsolatos legfontosabb információkat is.

Jelentkezési határidő: 2007. június 15.

További információk a kar honlapján (www.tatk.elte.hu), illetve a következő címen kaphatók: banyaimeo@ludens.elte.hu.

K Ö Z L E M É N Y

Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Bűnmegelőzési Osztályának pályázatairól

Az Igazságügyi Minisztérium Bűnmegelőzési Osztálya 2007. május 11-én közzétette pályázati felhívását, amellyel bűnmegelőzési együttműködésre ösztönzi a helyi közösségeket. A pályázati tematika a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájában kiemelt területekre, a gyermek- és fiatalkori bűnözés megelőzésére, a városok (települések) biztonságának fokozására, az áldozatok segítésére a családon belüli erőszak és a bűnisméltés megelőzésére összpontosít.

A makro pályázaton 9-12 millió forint támogatást nyerhetnek el a pályázók, amennyiben modellértékű bűnmegelőzési program kidolgozására és megvalósítására vállalkoznak. A mikro pályázaton 2-5 millió forint támogatásért versenghetnek a kiírásban ajánlott modellprogramok megvalósítói és a kutatási pályázaton induló szervezetek. A pályázat célja a társadalmi bűnmegelőzés eszköztárának és módszereinek továbbfejlesztése, terjesztése, a szakmai és civil szervezetek együttműködésének ösztönzése. A június 11-éig benyújtható pályázatok támogatására összesen 110 millió forint fordítható.

A részletes felhívás, a pályázati útmutató és az adatlap beszerezhető a Magyar Államkincstár megyei állampénztári irodáiban, valamint elérhető az interneten a www.bunmegelozes.hu honlapon.

„HÁTRÁNYOS HELYZET ÉS GYERMEKVÉDELEM. TÍZ ÉVES A GYERMEKVÉDELMI TÖRVÉNY”

A Fővárosi TEGYESZ és a Pest Megyei TEGYESZI a Szociális és Munkaügyi Minisztériummal közösen országos gyermekvédelmi konferenciát szervezett a gyermekvédelmi Törvény elfogadása 10 éves jubileumának alkalmából 2007. április 23–25-én. A szervezők célja volt, hogy – a törvény és a nyomában megvalósított reformok értékelése és méltatása mellett – kezdődjön el a hazai gyermekvédelem elmúlt tíz éves működésének szakmai áttekintése a lehető legszélesebb szakmai közönség részvételével. A résztvevők áttekintették, milyen tényezők hogyan befolyásolták a gyermekvédelmi reform-erőfeszítéseket, a tíz év tapasztalata mit igazol, mit nem a törvényben rögzített reformelképzelésekből, valamint, hogy mi várható a közeljövőben a gyermekvédelem hátterét képező társadalmi, ifjúság- és szociálpolitikai kérdésekben, területfejlesztési, államháztartási és igazgatási reformokban.

A konferencia szervesen illeszkedett az évek óta hagyományosan megrendezett Gyermekvédelmi napok rendezvénysorozatába, amelyen gyermek-alkotóműhelyek is bemutatkozhattak.